

MADÁCH-KÖNYVTÁR

Szerkeszti:

GRÓF KÁROLYI ISTVÁN

és

PÜNKÖSTI ANDOR

15. SZÁM

BAYER JÓZSEF

DÉRYNÉ

DÉRYNÉ LEVELEI

Sajtó alá rendezte,
bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta:

STAUD GÉZA

BIBLIOTHECA

BUDAPEST, 1944

Felelős kiadó: Pap László
Antiqua Rt., Budapest — F.; Wiesmeyer Emil

ELŐSZÓ

Az idő a nagyság próbája. Roppant csiszolóköve lehántja az emberről és a művekről mindazt, ami esetleges, hazug, ami csak a pillanat forróságában ötvözte ragyogóvá. Az idő a nagy ítélőszék, amelyen keresztül az emberi szellem önmagát méri föl, kivet magából minden értéktelent és felmagasztalja értékeit. Így nőnek meg emberek és alkotások az időn keresztül, s így enyésznek el talmi glóriák, amelyek őket egykor a nagyság fényével hazudtak körül. A nagy torzsalkodások, gyűlölködések és gonoszságok idején talmi ez az egyetlen vigasztaló az aranyhal és sárból összegyúrt lelkes állat történetében, hogy a nagy ítélőszék előtt megméretünk, s egyszer mégis csak külön kerül az arany és külön a sár.

Déryné is megméretett. Valamikor a magyar vándorszínészeti ünnepelt művésznője volt, s a fény, amelyet rajongói árasztottak köréje, nem bizonyult hamisnak. Túlélte, őt, sőt még meg is tisztult, pedig Déryné a legmúlandóbb művészet munkása volt. Könnyű azok-

nak, akik írásban, szoborban, vagy festményben rögzítik meg lelkük rezdüléseit, de az ő művészetéből sem maradt. Elmult azokkal, akik egykor látták és hallották. Csengő hangja, sírása és nevetése helyett csak az emléke él az utódok szívében és csodálatos Naplója, amelyben élettörténetét örökítette meg. De az idő mégis megőrizte őt a mulandóság porától, s az utódokban fölmagasztalta művészetét és emberi értékeit.

Schenbach Rózának hívták, s mégis magyar volt. Nemcsak egyszerű magyar, hanem a lelkesítő, a harcosok, az áldozatot vállalók közül való. Magyar volt akkor, árnykor a magyarság nem jelentett érvényesülést, vagyont és hímevet, hanem küzdelmet, nyomort, sőt sokszor még megaláztatást is. Hangja nemzetközi értéket képviselt, de ő ellenállt a német színpad csábításának, ahol pedig kényelem és jólét várt volna rá. Nem üzletből és hiúságból volt magyar, hanem lelkesedésből, meggyőződésből. Nemcsak a magyarországi német színésszel vette föl a reménytelennek látszó küzdelmet, hanem meg kellett harcolnia a magyar nemes-ség közömbös rétegeivel is. S az idő az ő hitét igazolta. Mint Schenbach Róza indult él a töretlen úton, s mint Széppataki Róza megérte a magyar színeszet tökéletes diadalát.

De nemcsak a magyarság, hanem a színész keserves sorsát is vállalta olyan időben, amikor a színészeket még a csepűragókkal és a csavargókkal emlegették egy sorban. A színészet magyarságán túl e művészet társadalmi egyenjogúsításáért is harcolt. Szellemessége, kitűnő modora, kedvessége kiemelték kortársai közül,

volt az első színész, akit magasabb társadalmi körök is befogadtak. De összeköttetéseit sohasem használta föl vagyonszerzésre, s olyan szegényen halt meg, mint a legutolsó vándorkomédiás.

Most, amikor születésének százötvenedik évfordulóját ünneplik, úgy érezzük, hogy senki méltóbb emléket nem állíthat neki, mint a legnagyobb magyar színháztudós, aki egykor híres *Naplóját* is kiadta: *Bayer József*. A kitűnő magyar színészettörténet-író eddig kiadatlan tanulmánya minden vonatkozásban megvilágítja ennek a rendkívüli színészegyenységnek a pályáját és egyéniségét. Lelkes mondatai és felsorolt adatai mögül élénk tűnik Déryné korának egész élete és színészete is.

A munka második részében Déryné maga szólal meg. Összes fennmaradt levelét kapja itt az olvasó. Belőlük fény derül azokra az évekre, amelyeknek már nem jutott hely a *Naplóban*. A rettenetes nélkülözések között élő, magára maradt öregasszonyt látjuk magunk előtt, amint a halál árnyékában emlékiratait írja, hogy izzel a munkájával köszönje meg annak az egyetlen embernek a gondoskodását, aki nyomorúságában és öregségében feléje fordult.

Mert bizony mindenki megfeledkezett arról a színésznőről, akinek a magyar színészet olyan sokat köszönhetett. Csak a halála után nőtt ismét nagyra — az emléke. Az apák még ünnepelték, a fiúk már elfelejtették, s az unokák ismét ráébredtek nagyságára. De akkor már Déryné a miskolci temetőben pihent. A mi nemzedékünk már ezt a felmagasztalt emléket kapta örök-

ségbe. Nemcsak színészetünk, hanem egész nemzeti kultúránk érdekében kell ápolnunk Déryné emlékét, mert művészete és egyénisége példaadó és nevelő. A halottnak bizonyára sovány vigasz a porai fölé emelt szobor, de az élők önmagukat becsülik meg benne. Születésének százötvenedik évfordulóján kegyelettel helyezünk koszorút sírjára, mert tudjuk, hogy az ő áldozatos művészete nélkül ma kevesebb magyar szó hangzanék a magyar színpadon.

1943 december.

STAUD GÉZA

**BAYER JÓZSEF:
DÉRYNÉ**

I.

Jellegzetes életpálya rajza tárul elénk Déryné önéletrajza lapjairól. Kerete az a csodálatos kor, midőn a régi *Magyarország* küzdő új nemzedékét — költőt, író, tudóst és művészt, világít és egyházit — egyforma lelkesedés vitt ki a síkra: szent kötelességet teljesíteni a haza irányában az anyagi haszon minden kielátása, a közelismerés minden reménye nélkül. Valami szent tűz ragadja magával valamennyit: a cselekvés benső kényszere, mely apostoli hivatástól lelkesítette a hazáért minden áldozatra kész,

Egyikük se kockáztat annyit, mint a színi pályára lépő, s ezek közül is legtöbbit a nő, ki otthagya a család tűzhelyét, mer szembeszállni a legfonákabb balítélettel, midőn olyan pályára lép, hol közfelfogás szerint a kísértést kikerülhetetlen bukás szokta követni. Megható képet rajzol erről az *Árpád ébredése* Színésznője:

*„Oh hagyjatok! Kimélet, irgalom.
Én elhagyám az ősiház tűzét
A kénynt, nyugalmat, s könnyű életet.*

*Testvér, rokonság megtagadnak engem,
 Ki szült, nem ismer többé en anyám,
 S atyám haragja kísért álmaimban,
 S mindezt, művészet, érted szenvedem...”*

A XVIII. évszázad első magyar színi társulatának kicsiny női csapatja, a társulat pesti balsikere után, nagyobbbrészt otthagyja az új pályát, bár az a tudat, hogy a magyar nő is honleányi hivatást tölt be, midőn a színi pályára lép, ha nem is oszlatta el végkép a balhitet, némileg megkönnyítette a pályaválasztó nő nehéz helyzetét. Kortörténetileg jellemző a *Hazai és Külföldi Tudósítások* I. 1809. évi egyik fölszólítása, amelyben erősen hangsúlyozza, hogy „*Nemzetünk nagy díszére szolgál, ha még multságokban is a maga tulajdonát, a nyelvet szívesen kedveli. Azért tisztességes foglalatoság a Theatrumban játszani*”.... Aztán azon óhajtásának ad szavakat, bárha „*több Musikát' értő Asszonyi személyek erre adnák magokat, kivált most, midőn oly jeles jutalmat várhatnak.*” Ez a jutalom, sajnos, csak erkölcsi volt — de akkor ezzel is megelégedtek.

Hogy a színésznő helyzete még ebben a nemzeti formában se volt minden ízében rózsás, azt Dérynének *Naplójából* tudjuk meg, midőn elmondja nekünk az anyjától kapott első nyakleveles humoros történetét. Valóban nagy, hajthatatlan akaraterő kellett ahhoz, hogy nő erre a pályára merjen lépni, s nagy erkölcsi erő, hogy meg is maradjon rajta anélkül, hogy élete folyása éppen azt bizonyítsa, amit a komoly erkölcsbírák

úton-útfélen, kikerülhetetlen veszélyeiről, becstelenítő befolyásáról nagyképűen hirdettek.

Déryné az első nagy magyar színésznő, aki mindvégig kitart e rögzös pályán és midőn szándéktalan emléket állít magának *Naplójában*, elénk tárja élete pályájának minden kiválóbb eseményét, s éppen az ő munkájából tanuljuk meg, hogy a magyar nőt is csak a legtisztább szándék lelkesíthette e pályára, melynek ha töviseivel bevérezte is saruit, örömeit úgy élvezte, mint minden szeretetre termett nő, kinél a színészi éleit az illendőség határait nemhogy kitolná a megengedhetőségen túl, sőt ellenkezőleg, nagyon is szűk, csaknem családias körre szorítja.

Az újabb korból nincs egyetlen emlékiratunk, mely egy egész életpályának magán- és közéleti viszonyait ily naivan eleven történetkében tárná elénk, mint Déryné *Naplója*. Egy valóban tartalmas női élet változatosságokban gazdag regénye vonul el szemeink előtt, meglepő ügyességgel egy egész emberöltő korrajzának keretébe illesztve. Nincs művészi tudatossággal kikerekítve s ezért nem keresett, nem ferdítő. Nem hiúság terméke, mint a legtöbb emlékirat, s ezért nem vitatkozó, nem önmagasztaló. Tárgyilagossága oly csodálatos, mintha csak a mások történetét mondaná el, eltérőleg a legtöbb emlékirat íróitól, ki még ott is magára gondol, midőn másokról beszél. Közvetlen, mint valami kedves mesélgetés a családi tűzhely mellett, kellemes időtöltésül, s ezért naiv és szavahihető.

Fölösleges volna újból — bárcsak röviden is — elmondani mindazt, mit Dérynének *Naplójában* megírt.

Leveleiből, egykorú tudósításokból akarjuk inkább ki-egészíteni élete regényes rajzát, hogy így a maga teljességében álljon előttünk e kiváló nő egész élete. Mi az ő élete pályájának elhallgatott, elfelejtett és kiegészítést kívánó mellékkörülményeit fogjuk elmondani e sorokban, hogy *Naplója* élvezetének teljességét lehetőség szerint fokozzuk.

II.

A Napló VI. fejezetében szó esik a hatvani Riedl-családról s ennek Nina nevű leányáról, ki aztán valami Prosán nevű orvos neje lesz. Ez a dr. Prosánné a mi Dérynénk anyja. Néhány évi boldog házasság titán ugyanis özvegyésre jut s aztán másodszor férjhezmegy. Ennek a férjhezmenetelnek körülményei igazán oly regényesek, hogy érdemes lesz, Déryné eddig ismeretlen levele alapján részletesen elmondanunk, mert e rajzból nemcsak Dérynénk anyjának, hanem apjának az egyénisége is élénken visszatükröződik.

A férjet temetik. Elkövetkezett a legkeservesebb pillanat, midőn a holttestet kiviszik a temetőbe. A gyászbaborult özvegy odarogy utoljára férje koporsójára, s hangos zokogása közben észre se vesd, hogy egy idegen furakodott közelébe, aki *„minden mozzanatát nagy figyelemmel s egészen felvillanyozva, szinte átható szemekkel kísérte”*. Hatvanban senki sem ismeri a rejtélyes idegent, soha nem is látta, s már úrias ruhája is megkülönbözteti az egyszerűbben öltözött kisvárosiaktól. A temetőbe is kimegy. Midőn a férj holttestét ádad-

ják az anyaföldnek, a sír előtt *összerogyó* özvegyet, ki fájalmában alig tud fölemelkedni, ő az ismeretlen, az idegen segíti föl igaz részvéttel. Aztán karját ajánlja, s egész hazáig kíséri a fájalmában elkábult nőt, ki földre szegezett szemekkel halad mellette, nem is sejtve, hogy *egy* sohase látott férfinak fogadja el segítőt, támogató karját. Midőn hazaérnek s bemennek abba a szobába, hol az *özvegy* barátnői vigasztaló szóra sereglettek össze, szokatlan jelenet tárul elénk, melyet ha brutálnak nem akarunk mondani, okvetlenül tapintatlannak, sőt sértőnek kell jelezniünk. A kísérő idegen az özvegy elé lép s így szól: „*Asszonyom! Ámbár fájalmadból ítélve igen nagyot vesztettél, de bocsáss meg nekem, idegennek, ki első pillantásodra úgy el voltam ragadotva vonzalmamtól, hogy azóta csak azon gondolat él bennem: ez, vagy senki soha!*” Elmondja aztán, hogy ő bécsi születésű s foglalkozására gyógyszerész. Neve: Schenbach József. Már hónapok óta Magyarországon tartózkodik, s oly vidéket keres, hol letelepedhessék a megnősülhessen, de csak olyat akar nőül venni, kihez szíve-lelke vonzza...

Elképzelhetjük az özvegy fölháborodását. Kisírt szeméből el se tűnt könnyének sava, s csaknem a korporsó mellől, gonosz hamarsággal az oltár elé akarják kényszeríteni.

Az özvegy szemlesütve fogadja e „*kíméletlen megrolianást*”. A beszélőt állni hagyja maga előtt. Végre fölegyenesedve, e szavakkal: „*elvégezte Ön?*” egy le-sújtó pillantást vet a furcsa kérőre, hogy az mondókájában megakadva, egyszerre visszaretten. Erre a sértő-

előtt önérzet legkíméletlenebb hangján így szól hozzá az özvegy: *„Ha fájdalom oly nagy nem volna és a fájdalomnak előltem e szent hajlékát meg akarnám, zavarni, cselédeimmel löketném ki. Hogyan is bátorkodik ily szemtelenséggel betolakodni s ily alkalommal egy elkeseredett nőt, ki élte boldogságát csak most temette el örökre, émelgyős ajánlataival fölháborítani. Takarodjék azonnal, uram, s hagyjon engem békében”*. . . , ezzel az ajtóra mutatott. Az idegen e váratlan kijelentésre észretér, s illetődéstől remegő hangon így válaszol: *„Ne ítéljen meg előre, Asszonyom. Magam is átlátom ajánlatom helytelenségét ezen alkalommal, de helyzetem kényszerűsége vezetett ezen lépésre. Bocsásson meg és engedje, hogy kimagyarázzam magamat. Az én ulam sietős; ma kellett volna elutaznom, de a ícmető harangja idecsalt s én, mint valami mágnés erőtől vonzatva, idejöttem. Megláttam önt s többé nem távozhatam., legalább nem addig, míg sorsomról bizonyosat nem hallok az ön ajkáról. Hajnalban elutazom, mert holnap Jászberényben kell lennem, hol egy épület miatt alkuiban vagyok, miután ott akarok letelepedni. Én nem távozhatom anélkül. ”* „Szót se többet, uram — szólt közbe az; özvegy. — *Ön egyik hibából a másikba rohan. Én többé férjhez nem megyek, ez tökéletes elhatározásom. Kérem Önt, hogy kíméljen meg engem örökre jelenlététől. Távozzék s ne kényszerítsen oly lépésre, mely Önre nézve sértő lehetne. Ön hiába született Bécsben. Ön tolakodó. Tanuljon Magyarhonban több kíméletességet egy nő fájdalma iránt.”* Az idegen erre mélyen meghajolt és e szavakkal: *„Megyek asszonyom, de nem*

örökre” ... eltávozott. Az özvegy méltó bosszúságából sokáig nem tudott magához térni, de barátnői lassan megnyugtatták a haragját lecsillapították. „*Meg kell neki bocsátani* — mondták. — *Mély érzelme elragadta, maga se tehet róla.*”...

Hetek múltak el e nagy esemény után. Az első bánat záporosztó felhői oszladozóban vannak, midőn a különös idegen ismét megjelenik, de az özvegy ezúttal is a leghatározottabban visszautasítja. Midőn a haláleset évfordulója elközelgett s az idegen újból megjelent, az özvegy, ugyan fölháborodás nélkül már, de komolyan kéri, hogy szerelmi ostromával többé ne zavarja.

Ügy sejtjük, hogy ezen utolsó találkozáson, melyen haragos szó helyett csak komoly sérelem nyilvánult, a kérő tán egyes jelekből sejtteni merte, hogy konok kitartása megtörte az ellentállás makacsságát s remény ébredhetett szívében, mert nemsokára kérő násznagyok jönnek Jászberényből. Ezek addig-addig dicsérgetik az új patikáriust: hogy milyen derék egy ember, milyen becsületes, milyen jó, mígnem az özvegy biztató habozását észreveszik. Vármegyei urak voltak a kérők, kik nincsenek ahhoz szoktatva, hogy kosarat vigyenek haza. Ki is jelentik, hogy menyasszony nélkül, szégyenszemre, nem mennek vissza Jászberénybe. Az özvegy ellenszegülése végre is megtörik az udvarló és a kérők kitartásán és egy kerek év elteltével özv. Ponsánné csakugyan a felesége lesz Schenbach Józsefnek, a jászberényi gyógyszerésznek, s hat kis árvájával bevonul a patika új és szépen berendezett épületébe ...

Így beszéli el Dérynének egyik levelében ezt az

esetet külön is hangsúlyozva a gyászidő pontos leteltét, nehogy szemrehányás érje anyját, mintha az új lakodalom napjáig még a cipője se szakadt volna el, melyben férje holttestét a temetőbe kísérte ki, Niobe módra könnyé válva.

A férj képe határozottsággal domborodik ki e mese keretéből: a maga közvetlenségével, erélyével, kitartásával, szenvedélyességével és tapintatlanságával, de hamisítatlanul jó szívével is, melynek vonzalma nem mérlegeli a nő anyagi helyzetét s nem tekinti tehernek a más hat árváját.

Ehhez a hat árivához idővel csak két új tag kerül: Róza (a mi Dérynénk) és Johanna (Kilényi Dávid színiigazgató felesége). Milyen hamar jut szomorú és végleges özvegyiségre, azt meghatóan festi Naplónk első fele — a többi részből pedig kiviláglik, hogy Dérynénk egyénisége jellemző vonásaiból mit örökölt apjától, mit anyjától, kinek erős vallásos érzéke legszebb örökségképpen az ő lelkét se engedte kétségbeesni a testi és lelki szenvedés végső napjaiban.

III.

Azalatt, míg Jászberényben Schenbach József kora halálával kedvezőtlen fordulatot vesz az özvegy sorsa, a gyermekek körében egy váratlan hír nagy forradalmat idéz elő. Az özvegy Pesten jártában a színházat is fölkeresi, s midőn énről gyermekeinek egyetmást elmond, a kis Patyikás Rózsiban egyszerre lobbót vet egy eddig szunnyadó szenvedély: színelőadást rendez mostoha testvéreivel, s már ekkor neki jut osztályrészül a legtragikusabb szerep . . .

Odafönt Pestem nagyot fordult ezalatt a világ sora: az 1807-iki országgyűlésre újból magyar színtársulat jelent meg. A kolozsvárinak egyik raja, melyet b. Wes-selényi Miklós a pestvármegyei uraknak és helytartó-tanácsi jóbarátjainak lelkes gondozásába ajánl. Ez a, társulat azonban — sok oknál fogva, — sehogy se tud boldogulni. A Rondellában játszó német színészek igaz-gatója oly követelésekkel áll elő, hogy végre jobbnak látják a végleges elválást. Fegyverneki Vida László pestmegyei nagybirtokos 1809 február 1-én magára vállalja a társulat gondozását és március 1-én már a

Hacker-félfő szálában (Károly-körút 7. szám) játszanak teljesen függetlenül a német színtársulattól.

Ezt a színtársulatot látja először a mi, Pestre, Rothkrepfékhez került Schenbach Rózánk, s így nem nehéz azt bizonyítani, hogy legalább öt évet tévedett az időszámításban, midőn magát 11 évesnek mondja. (I. k. 56. 1.) Viszont igazmondását bizonyítja, midőn azt írja, hogy feljövetelekor csakhamar ismeretséget kötött a magyar színészekkel, mert tény, hogy 1810 március 29-én *Hamletben* — mint udvari dáma — némaszerepet kap, és első játékszerepe az *Egyiptomi út* című színdarab szobaleánya 1810 április 8-án.

Itt ismerkedik meg a társulat bonvivánjával, a nálánál csak egy évvel idősebb Déry (Mráz) Istvánnal. kivel 1813-ban megesküszik.

Egyik levelében erősen mentegetődzik naplóírónk, mint 78 éves matróna, hogy házassága éveiben 16 évesnek vallotta magát. „*Kérem, ne terheltelessék összeszámítani s kiegyenlíteni a hibát* — írja Egervárynak. — *Bizony Isten, sohase akartam fiatalabbnak látszani, de mások még annyit se akartak felőlem elhinni, amit odavetve találgattam .. .*” Ezek szerint tehát nem 16, hanem 20 éves volt, midőn férjhezment.

Hogy minő volt az ő családi élete, annak oly leplezetlen rajzát adja, hogy szinte maga is megjíed a valóság szomorú tényeinek elmondásától. Egy papírszeletkére írott néhány sor érdekes világot vet aggódó, őszinte lelkére. „*Én ugyan mindent csak úgy írok, ahol és ahogy történt, de mégis, minthogy férjem rokonai igen szeretnek s tisztelnek engemet, nem szeretném, ha oly*

világosan kiírva látják bátyjuk helytelen, hibás, velem való bánását a világ előtt. Őket ezáltal megsérteném s magam ellen haragra ingerelném. Azért kérem egész végig, ahol lehet, a kérget legyalulni.” E mély gyöngédségre valló vonást szükségesnek tartottuk kiemelni, miután ma már mi sem indokolja a kívánt legyalulást, s a leplezetlen valóság rajzából ekként nem a vádaskodás elkeseredését, hanem a bánkódó szív jóleső, igaz panaszát fogjuk kiérezni.

Hoty ki volt *az* a férfiú, kibe igazán szerelmes volt házassága első éveiben, ezt ma már szintén fölösleges volna eltitkolni, miután e viszonyhoz igazán semmi szenny se tapadt. Az ő „*tavasza*” Prepeliczay Sámuel, a Prónay-fiú nevelője, később segédszerkesztője a Tudományos Gyűjtemény című folyóiratnak, aki aztán a pesti fűvészkert főkertészének, a tudományosan képzett Eochelnek leányát vette nőül. Ez a szerelem az első, felejthetetlen, nagy és igaz szerelme, mely élete utolsó pillanatáig nemes, mocsoktalan, tartalmával, tragikus befejezésével, agg kora emlékeinek legtöbb kegyelettel őrzött kincse. Rajta van a kor egész érzelmességének hamisítatlan bélyege. Közvetlen, gyorsan keletkező érzés mámorító szülötte, melyet aztán a társadalmi kényszer titokzatosságával ellenállhatatlan erejűvé tesz, regények olvasása kifejleszt, eszményi tartalma állandósít.

E kor női fő típusa: a méltatlanul szenvedő nő. Szülők kényszere, a férj durvasága, a társadalom balítélete, a kierőszakolt igaz szerelem nélkül kimondott „igen” kétségbeejtő tudata, s az ebből folyó elkesere-

dés a tapasztalatok nélküli női szív mélyén, midőn egy új világ tárul fel előtte: ezek teremtik azt a tűrhetetlen helyzetet, melynek egyedüli titkos vigasztalása a földi mocsoktól ment eszményi érzés. E nőkből hiányzik a mai kor asszonyának bűnösen merész cselekvőereje, korlátokat ledönteni kész elhatározása, mely úgyszólván kényszerítőleg vezet a tragikus megoldás felé, midőn szűk köre fojtó bilincseit szaggatja. A XIX. század eleji nő könnyek záporát ontja, és az égi irgalomtól várja a kedvező megoldást, jutalmul méltatlan szenvedéseiért. Fájdalma megedzi ellenállóerejét, de egyéniségének édes lágysága inkább nevetségesen édeskés, mint tragikusan megrázó helyzeteket teremt, Túlvilágias érzés langyos melegsége árasztja el szívét, s bár ez érzés tűzét gondosan ápolja, a veszedelmes lángrollobbanástól is féltő gondossággal őrzi. Inkább szenvedően tűr, mintsem türelmetlenségét bukásig engedje jutni. Az elmélkedés lassan sorvadozó betege, s nem a bátor cselekvés merész elszántja, A holdvilágnak panaszkodik, s a csillagok előtt önti ki lelke fájdmát, s nem a vihartól vesz példát, mely midőn egyfelől rombol, másfelől jótékonyan fölfrissíti az állott levegőt...

Ilyen a mi Dérynének első szerelme is a színpadi első találkozástól a pestii utolsó összejöveteleg. A férjes nő egy sír fölött fogad örök hűséget a fiatal egyetemi hallgatónak, hogy aztán *egy* évtizedi boldog álmodozás után soha többé ki nem magyarázott félreértés vessen örökre véget ennek az érzelmesen szép viszonynak. Élete nem folyik le további „*szerelmi harmóniák*” nélkül, de valamennyin át kihallja annak az elsőnek a val-

lomását, melyet „*tavasza*” fakasztott szívében. Ez az „*első, utolsó, egyszeri*” önfeledt mámorba ringatta. A lobbi csak múltó epizódja egy oly nő életének, ki minden új imádójában első szerelmesét véli fölhalálhatni... Dérynének életének ez az érzelmes kora körülbelül addig tart, míg első ízben Kolozsvárra kerül, regényes körülmények közt elszöktetve Egerből. (1823.) Ekkor éri el életének harmincadik évét, azt a kort, midőn a nőnél a reálisabb gondolkozás hódít teret. Ami ezután történik vele, azt is őszintén elmondja, és amit elmond, azt ép oly jó lélekkel lehet *egy* nőnek elmondani, mint bárkinek elolvasni. Nem szépít, mert nincs oka szépítenie; nem rúg, mert szíve minden mocsoktól tiszta; nem azzal dicsekszik, kiket hódított meg, hanem elmondja, hogy kik jöttek hódolni női és művészi egyénisége varázsának.

IV.

Déryné színi pályájának első lustrumát (1810—1815) bizvást a műkedvelés korszakának nevezhetjük. midőn minden előzetes gyakorlat vagy elméleti tudás nélkül, tisztán a színi pálya iránti fékezhetetlen vonzalomból az otthon untató egyszerűségét a színpad szórakoztató tarkaságával cseréli föl. Kedv és hivatás ezúttal együtt járnak. Még jelentéktelen kezdő, akit csak a dolghoz értők tudnak méltányolni, de ezeknek nagy okuk van rá, mert szorgalmas, kitartó s a munkától semmi jelentéktelen formában sem irtózó. Nem tünémenyszerű „színész-vér”, kik hódító genialitásukkal bámulatba ejtik a hallgatóságot, de másrészt önhihtségükkel, lomposságukkal, megbízhatatlanságukkal, kiállhatatlan szeszélyeikkel megutáltatják magukat pályatársaik előtt. Az ő jellemének már ekkor i'ő vonása a szeretetreméltóság. A Dérynénkkal színi pályája kezdetétől egészen pesti utolsó szerepléséig jó ismeretségben álló *Fay András* azt írja róla, hogy szikár, sápadt leányka volt, kis kezdő korában hajlandók voltak a sorvadástól féltetni. „*Rekedtes beszédjéből* — írja Fáy

— *nem gyaníthatta senki azt a bájteljes hangot, mellyel később elbűvölte közönségét.*” Hangja tehát kezdő korában alkalmatlannak látszott énekhangnak éppúgy, mint előadó orgánumnak. A sápadt leánykából idővel jól kifejlett asszony lett s hangja bámulatosan megerősödött, s így mind a kettőre találó Fáy negédes mondása, hogy *„később szép terjedelemre nőtte ki magát”*. Nemes ambíciója fejlesztette ki képességeit. *Vida László* kedvelése nem tudta önहितé tenni, a színházi keserves viszonyok bizonytalansága nem tette lompossgát kedvelővé, s a tagok egymásközi huzavonája nyomot se hagyott lelkületén. Mint nőnek, nem az *Ecsedy Jozefák* és *Tenkler Lázik* véréből való vér csörgedezett az ereiben. A tiszta szerelem menti meg az elbukástól: a magában rejlő fék, mely az alkalmat bűnös jellegétől tudta megfosztani. A durva férj mellett az eszményi udvarló nemes tartalmat kölcsönöz sivár lelki életének. Míg azokat elpusztítja a szerelem tüze, őt megtisztítja annak érzelmes kegyelettel ápolt lángja. Maga írja, hogy *„örök szerelmed és hűséget esküdve”* váltak el egymástól 1815-ben, s első szerelme életének mentő géniusza volt. Új tavaszt fakasztott szívében, életének becses tartalmat adott, s megszerettette vele az eszményekért rajongást.

De nemcsak szerelmében válogatós, hanem mindennapi társaságában is. Barátai sorában ott van a pesti íróvilág akkori kitűnőségeinek legtöbbje: *Kazinczy*, *Szemere* barátja, *Vida László* igazgató, *Katona József*, a szerelmes pályatárs, *Helmezy Mihály*, *Kovacsóczy Mihály*, *Kulcsár István*. Ezek révén megismerkedett a Ka-

zinczy triászával is, hisz *Szemere Pál* egyik pályatársnőjébe szerelmes, *Vitkovics* drámákat fordít a társulat számára, s *Horváth István* — miként Mindennapijában írja — buzgó látogatója a magyar színháznak. Már gyermekkorában szereti az olvasmányokat éspedig nemcsak *Pálffy Sámuel Erbiáját*, *Mészáros Ignác Kartigám-j^é*, *Kotzebue*, *Lafontaine* érzelmes novelláit olvasgatja, hanem szívesen olvasgatja a *Petőéktől* ajánlott utazási könyveket is. Nem engedi lelkét elsivárodni a bőven kínálkozó pihenőnapok óráiban.

A társaséletben már ekkor szívesen látott vendég a *Fáy*-családnál, *Mérey* és *Pető* tanácsosoknál, *Karavcsik*-nál, *Márton* professzoréknál.

Egyéniségében megvolt a jó szeretetének kultusza. A szennyet még a családi élet bizalmasságaiban is lelke mélyéből utálta.

Az élet ilyen iskolájából kerül a „*dajkaságba küldöit*” társasággal egyetemben Pestről Miskolcra, hol életének második lustrumát tölti el (1815—1819). Úgy látszik itt izmosodik meg a tehetsége, itt üdül fel betegségre hajló teste is. Első zenei kiképeztetését *Zomb Ferenc* karmesternek köszönheti. A kor egyik divatos dalára, a „*Schöne Minka*”-va írott változatok révén jut hozzá az első koloratúr áriához, s ezen sikerek érlelik meg benne Miskolcon, majd Kassán azt a tervet, hogy társaival egész operák betanulásához fogjanak.

Pályatársa, *Komlóssy Ferenc* írja róla, hogy a „*miskolci társulatnak valódi dísze, mondhatom kincse volt. Neki sokat, felette sokat köszönhet a magyar színiélet.*” Íme, a jó alapon gyors, határozott és erőteljes

fejlődésnek indul a tehetsége. Hogy fogalmat alkossunk arról, hogy milyen volt abban az időben még egy állandó színtársulatnak is az évi munkaköre — de a *Napló* egyes helyeinek könnyebb megértése érdekében is — ide jegyzem a pesti és miskolci társulat útinaplóját. A pesti társulatnál (1810 március 29-től 1811) június végéig szerepei Dérynénk. Innen négyízben rándul át a társulattal Székesfehérvárra: 1. 1813 okt. 21-től okt. 29-ig, 2, 1814 április 23-tól május 21-ig, 3. október 2-től okt. 17-ig és 4. nov. 20-tól december 28-ig játszik ott. Nem lehetetlen, hogy az első kirándulások alkalmával kedveli meg a vándoréletet az ő változatosságával, lelket felfrissítő tarkaságával. Midőn Pestről elmennek 1815 húsvét után, Egerben néhány vígan eltöltött hét után 1815 őszén eljutnak Miskolcra, honnan Kulcsár tanácsára, hogy a tótos Kassa visszamagyarosítását elősegítsék, többízben át is rándulnak Kassára: 1. 1816 május 15-től ismeretlen időig maradnak ott; 2. 1817-ben már május 5-én ott vannak; 3. 1818-ban november havától vannak ott és 4. 1819 március elejétől. Az 1819. év fordulópontot jelent Dérynénk életében. Nem tudjuk mi okból, de meghasonlik Borsod vármegye intéző uraival s a maga igazgatásával vándortársulatot szervez, melynek mulattató epizódjait kedves közvetlenséggel meséli el.

Ekkor már híre ment az egész országban. A véletlen úgy ejti, hogy *Kilényi Dávid*, az akkori vidéki magyar színészet legügyesebb igazgatója Miskolcra vetődik, hogy megugrott primadonnáját (s egyúttal kedvesét), *Ecsedy Jozefát*, hazaszállítsa a miskolci társulattal. Itt

ismerkedik meg a már híressé vált Dérynével s elcsalogatja őt a miskolciaktól. Dérynének már ekkor tudomása volt arról, hogy „tavasza” visszatért külföldi útjáról s jelenleg Pozsonyban tartózkodik. A viszontlátás vágya oly erős a lelkében, hogy tán még akkor is eltávoznék Miskolcra, ha össze nem zördül is a vármegye uraival. Ez csak egy okkal több az eltávozásra, s 1819 őszére már Kilényihez szerződik. Időközben megfordul Székesfehérvárott újból, hol a ránkmaradt színlapok szerint 1819 augusztus 9-én, 11-én és 12-én mint a miskolci énekes társaság tagja „vendégrollékat” adott és szeptember 20-án meg Szombathelyen kezdi meg vendégjátékait.

Itt kezdődik pályájának harmadik lustruma (1819—1823), midőn első ízben Kolozsvárra kerül.

Az első évben, 1819-ben vágya nem teljesülhet, mert bár a pozsonyi kirándulás kötelező volta belékerül a szerződésbe, a találkozás elé ismeretlen akadályok gördülnek. Nem lehetetlen, hogy ennek egyik oka az, hogy Kilényit szerződése, ősz elejére, Komáromba kötelezi. Ott, van vele Déryné is, kinek első fellépte 1819 november 3-án, esik meg. A színi idény rendszeren ősztől húsvéig tart. Így történik itt is, s nemsokára úton találjuk őt vándor-élethez szokott társaival. Ezúttal a Dunántúlt keresik föl: 1820 tavaszán Győrben, április 27-én Szombathelyen, június 24-től július 27-ig Pozsonyban, július 28-án Sopronban, augusztus 8-án Kismartonban vannak, honnan ismeretlen kerülő után, október havában ismét Komáromban találjuk. Állandó tanyája két évig Komárom, de 1821 őszén már a székesfehérvári társu-

latnál van. Itt egy évet tölt el és 1821 december 6-tól 1822 február 18-ig Pécssett játszik. Innen visszamegy Székesfehérvárra, hol neve 1822 március 10-én fordul elő utoljára a színlapon. Ekkor húsvét táján mehetett Pestre. (Naplójában ugyan azt írja, hogy Székesfehérvárról két óra Miskolcra ment vendégszerepelni, do eß, azt hiszem, nem 1822-ben, hanem 1823-ban történhetett.) De már 1822 április és június havában Aradon van és novemberben Kilényivel Pesten, hol utoljára találkozik „tavasz”-aval.

A következő évben (1823) Miskolcon találjuk, majd Nagyváradon és Egerben, míglen 1823 december 27-én Kolozsvárott lép föl Emmelina szerepében, a magyar származású, de idegenbe került *Weigl Józsefnek* (1766—1846) akkor nagyon divatos *Svájci háznép* című operájában.

Ez az idő akkor (1819—1823) azért érdekes Déry-nénk életében, mert az első szakszerű bírálatok ekkor jelennek meg róla s a tudósítások magasztalásai alapján joggal következtetünk arra, hogy akkor kezdődik Déryné színi pályájának művészi értékű fele.

Pozsonyban (1820) nem az első, hanem a második estén léptetik föl: június 25-én. A tudósító szerint *Kotzebue Benyovszkijában* „új kellemes tünemény sokszorozta tegnapi örömünket, mert Déryné asszony Afanáziát oly bájosan, s roll ja egész karakterének tökéletes felfogásánál fogva, oly tisztasággal és pontossággal adta, hogy a legkomolyabb várakozásnak is annyira megfelelt, hogy a Publikum egy szívvel, szájjal megismervén érdemét, legelsőben ötét hívta elő, ki a huza-

mos Bravo! Helyesen! kiáltások miatt darab ideig szóhoz nem jöhetett.

Ilyen siker a magyar koronázó városban, melynek közönségét a Bécsből vendégszerepekre járó személyek elkényeztették, magyar színésznőtől valóban esemény számba mehetett e korban. A következő napon vígjátékot adnak: *Kotzebuenak* sokáig divatos maradt; *Nagy zűrzavarát*. Ebben Déryné Boriska szerepét játssza. A társulat koronájának ugyan *Láng Ádámot* tartja a tudósító, de párjául szintoly magasztalással emlegeti Dérynét is, ki társával együtt „*minden józan várakozásnak megfelelt.*” Június 29-én *Kotzebuenak* szintén magyarosított *Baköz-e* kerül színre, mely még a Pesti magyar színház harmincas éveiben is a műsoron található. Tudósítónk szerint Déryné „*az özvegy báróné rolljában ismét példáját adta igaz művészi talentumának s megbizonyította, hogy azon közmegeledésig mellyel közönségesen fogadtatik, egész kiterjedésében megérdemli.*”

Július 1-én végre eredeti darabot adnak: *Kisfaludy Károlytól a Tatárokat*. Déryné Zelmira szerepében „*a szerelem és kötelesség szűkösködéséből eredt önelszánást mély érzéssel s közmegindulással adta élönkbe. Nem hagyott semmi kívánnivalót hátra főkép azon megjelenése, midőn szerette Elekjét az Emelka, karjai közt találja, melyet az egész publikum köztapsal fogadott.*” Tán nem is sejtette még akkor a mi Dérynénk, hogy az ő „*tavasza*” is valamikor Zelmirája helyett egy mást fog ölelő karjai közé zárni.

Július 2-án ismét egy *Kotzebue* darabot adnak, a

*Verseghy Ferenc*től magyarosított *Szerelem* gyermekét. Mint b. Vadligeti leánya, valósággal szenzációs hatást ért el. „*Ila váratlanul lepett meg a Baköz előadása — írja tudósítónk — felülhaladta a Szerelem gyermeke minden várakozásunkat.*” Különben annyi volt a taps, hogy a tudósító arra kéri a közönséget: „*igaz jussal osztogassa bravoit*”, mert néha ott is taps hangzott, hol egyesek gyengék voltak. A sok dicséret tán gyanúsnak tűnhetnék föl, ha a Magyar Kurír eme kijelentéseivel nem egyeznék meg a pozsonyi deák újság magasztalása. Bár részletekbe nem bocsátkozik, mégis értékes ez a nyilatkozata, hogy „*némely játékokban úgy viselte magát a társaság, hogy az a hozzáértők ítélete szerint maga-magát fölülmulta.*”

A július 6-i előadás ismét meglepetés számba ment, midőn *Perinet-Müller Wencelnok* kedves játékosoperáját az Újholdvasárnap gyermekéi adták. Ezúttal első alkalom nyílt Dérynének mint énekesnőnek a magasztalására. „*Ezen kedveltje a Magyar Tháliámak és főképp a Magyar Polyhymniának — írja a Magyar Kurír — megbizonyította most előttünk azt, hogy azon jelentések, melyek némely becses Újság leveleinkben találtak felőle, csakugyan 'nem egészen a levegőben épültek. Hangjának tisztasága, hatóssága, kiterjedése és kellemetessége egyaránt bámulásra bírják a hallgatókat; meg is bizonyította az idevaló Publikum, mennyire igazán tudja ezen tökéletességeket becsülni, midőn már az az első felvonás végén őt egy szájjal és köztapssal hívta. Éneke, ha nem is ment a halmozott piperétől és az erőlködő cikornyázástól, de nem művészi csinosodás*

nélkül való s különös érdeme még az, hogy minden szótagot érthetővé teszen.”

Július 9-én a *Tündérlak Magyarországon* mint Marcsa lép föl „s mind kellemetes és természetes játékkal, mind pedig az I. felvonásbeli kettős dallal... újonnan gazdagítá művészi koszorúját, köztapsot nyervén igyekezete jutalmául.” A július 11-i *Csörgősapka* előadásában társainak gyöngesége és a hármas dal akaratlan solója dacára művészi sikert ért el. Zenomidát adta s bár „az ötet segítő hangok igen gyöngé karban voltak ... ma is azon néki tulajdon bájoló kcdveltetőségekkel jelent meg a játékszínen, melytől a közmegelegedés sohasem maradt el, melyet a taps mint megérdemlett jutalom mindig nyomban szokott követni A Publikum ma is azzal bizonyította várakozásának lett tökéletes megfelelését, hogy a játék végén az első hívás jutalmát néki ítélte. Sajnáljuk — végzi a tudósító— hogy a második felvonás elején lévő hármas dalt egyedül volt kénytelen énekelni”... Ha most hozzávesszük, hogy a zenekar mizerábilisan rossz voltát a tudósító külön is megrója, elhihetjük, hogy nem közönséges művészetnek kellett annak lenni, mely egy hármas dal hatását solo énekkel is meg tudta menteni. Nem hiába neveztek kortársai Dérynénket minden magyar társaság legszilárdabb oszlopának ... De halljuk további diadalait.

Július 13-án a *Mardosó lelkiismeretben* Jolánthát adta. „Rollja karakterének kimerítéséhez kapcsolt igaz érzéssel láttatta velünk a szenvedő ártatlanság benső nyugalját és a feddhetetlenek ön-meggyőződésén épült

bizodalmát. Azon közmegilletődés, mely azon megjelenését követte, melyben magát méreggel megettetnek vélvén, gyermekétől búcsúzik s lerogyik, legtökéletesebb bizonyítéka érdemének.”

Július 17-én *Kotzebue Nagy rokonságében* Rózszi szerepét adja. „*Rollja állapotjához képest mérsékelt és természetes játékával egészen ő maga volt ma is, s bájolt ezen jelenetben, melyben az ártatlan szerelemfélétt s nyomban reá a tapasztalatlan megbékéltet ábrázolja, szóval a mai koszorút Antalfjával, ketten érdemelték.”*

Hogy Déryné volt a társulat lelke, ha egyéb nem, az a tény elsősorban bizonyítaná, hogy ő az egyetlen, kinek „*különös javára*” egy egész est jövedelme jutott július 18-án. így nevezték abban az időben a jutalomjátékot, mely még a Pesti magyar színházban is szokásos volt. Az ő jutalom játéka *Zenei egyveleg* volt. Énekelt *Méhul Józseféből* egy *Introdukciót*, *Románcot* és két más társával *hármast*; *Perseus* és *Andromedából* egy áriát, mellyel „*maga-magát haladta meg*”; a *Svájci háznépéből* egy *cavatinát* s *kettős dalt*, a *Falusi borbélyból* szintén, *Giocondából* *kettős* és *Tancredből* egy áriát. Végül „*néma állítvány*” volt (így nevezték akkor a *tableau-t*), melyben — a némasággal ellentétben elénekelte a *Magyar hűséget*. „*Mind hangjának kellemetes tisztaságával és hatóságával, mind az éneklésben bizonyított pontossággal, mind pedig remek előadásaival egészen elragadta a nézőket. Bájol ő mint Mária a Szemorvóban, igéz a Jocondéban, s mint Emmeihia és Andromeda meghaladja magát*”... Néhány napra rá egy

komoly drámában tűnik ki: mint Rosaura az *Élet csak álom* című *Colder on* darabban és a „szerep nehéz feladatát művészi készséggel és egész kimerítéssel fejtette meg.”

Azonban a játékok fénypontja mégis csak a július 22-i előadás volt, midőn *A helvéciai háznép* került színre. „*Déryné asszony* — írja a tudósító — *mint Emmelina ma ismét a közfigyelemnek tárgya volt és várakozásunknak a szó egész kiterjedésében meg is felelt, felül 'nem múlhatta, mert alkalmas voltáról meg vagyunk győződve; hangjának kellemetes teljességi: ma is, egész erejében fejtődött ki előttünk; a Cavatina, jóllehet azt már a minapi egyvelegben is hallottuk, most is közmegelegedéssel fogadtatott és tartós tapssal jutalmaztatott, az azt megelőző kettős dal pedig szinte az elragadtatásig emelte érzéseinket, valamint a második felvonásban lévő éneke is, melyben hangja hatósága a valamivel hátrább éneklő öt hangú kari egészen elnyomja. Ami játékát illeti, felvett személyét oly érzéssel képezte, melyet csupán betanulni lehetetlen és amelyek ő művészi alkalmas voltának, eleven bizonyága; nem lehet megindulás nélkül látni azon jelenését, melyben Jakobot jelen képzelvén ábrándozásában, azzal beszélni látszik; mozdulata, hangja, testének egész alkalmaztatása egészen csak a szenvedő Emmelinát láttatja. Remek volt azon jelenése is, midőn kedvese kürtölését hallván, közellétét gyanítani kezdi”. Képzeljük hozzá a *Napló* I. k, 423. és következő lapjain leírt várakozásit s el fogjuk hinni, hogy játékával*

természetes hatást kelthetett, mint olyan, ki szerepeihez a színeket a saját lelke igaz, érzéséből kölcsönzi.

Déryné szerepköre mindezekkel nem volt kimerítve, mert még egy bohózatban (*Tulokmányi Máté*) és egy he rosi játékban is (*Korner Zrinyi-jében*) föllépett. Az elsőben Sofiát adta. „*Még az efféle rolloknak is kedvességet tud szerezni — írja tudósítónk — sőt hogy az ily üres karakter iránt is interessét tud gerjeszteni, már magában is elég példa művészségéről; de más érdeme nincsen ily szűk korlátok közé szorítva, mert az e g é s z csak az ő művének látszott lenni a mezők nagyobb része előtt.*”

Zrinyiben Évát adta, „*Az asszonyi gyengeséget kellemes vegyületben mutatta a herosi erős lelkűséggel a leányával való jelenésben; hangja is oly érzékeny volt, hogy közmegilletődést okozott; ellenben a férjével beszélvén, ezen nagy hősnek méltó hölgyét kimerítve képezte; azon jelenés, melyben férjét arra bírja, hogy ötét leányostól Szigeten hagyná meghalni, valamint búcsúzása is művészi tökéletességgel voltak előadva*”...

A társulat végül énekes egyveleggel fejezte be pozsonyi vendégszereplését július 27-én és a siker oroszlánrésze Dérynére esett. Ki is emelték ezt, mint oly tény, mely külön dicséretet érdemel, „*most ritka közöttünk az olyan, kí a Béts Karinthiai kapui remek előadásokat ne csudálta volna már több ízben is, következőleg néni ritka az olyan, ki énekesekről alapos ítéletet ne hozhatna.*” Kiemeli aztán a tudósító, hogy „*méltán dicsekedhetett tehát Déryné asszony az itt nyert számos koszorúval, mert keményebb, de egyszers-*

mind igazságosabb bírótól kedvezőbb ítéleteket csak ugyan nem nyerhetett.”

Így csak művésznőkről mertek írni abban az időben, még lia a tudósítók akár *Igaz Sámuel*, akár *Prepeliczay Sámuel* voltak is. Hogy magyar színésznő, az akkori Pozsonyban ily babérokat tudóit aratni, azt egyedül maga-magának köszönhette Dérynénk egy oly korban, mely a hírlapi reklám harsogó kürtjének hangját még szerencsére nem ismerte. E tudósítások lelkes szavaiból könnyen, megalkotjuk Dérynénk egész művészi egyéniségét. Elsősorban bámulatos sokoldalúsága, herosi és vígjáték, dráma és bohózat, érzékeny és énekes játék, ária és drámai ének egyaránt sikerülnek neki. El tudja találni a hősiességnek és érzelmesnek, az előkelően vígnak és bohózatosan pajkosnak igaz hangját. Másodsorban természetesség van játékában és mozgulataiban. Habár az akkor divatos éneklő-modort színdarabban ma nem tudnák élvezni, de túlzást *nem* tudnak szemére hányni és az ő játéka, a kor felfogása szerint igaz, természetes. Harmadsorban kiváló énekesnő, aki bár nem virtuóz; a hang kezelésében s a piperét (koloratúrát) nem ismeri, vagy tán csak nem alkalmazza fölöslegesen, mégis túl van az elnézést igénylő kezdés korán. Hangjának átható, tiszta csengése van, mely öt másét, izléstelen túlzás nélkül is elnyomja. Még ezen a téren is sokoldalú. Nemcsak a komoly, dallamos áriák sikerülnek neki, hanem, a parlandó ének is, melynek kitűnő iskolája a kor divatos játék-operája. Külön is kiemelik, hogy éneke közben e szöveg minden szavát érthetően ejti ki.

Szóval, amit természetes adományokban bírt, azt kezdi művészetté fejleszteni. *Zomb* karmester Miskolcon, a műértő közönség igénye Kassán kedvezőleg hatottak természeti adományainak művészi kifejlésére. Bele tud már hatolni szerepei jellemébe s ez magyarázza meg, hogy egyetlen szerepére se tudják mondani: nem neki való. Azok közül való, akik midőn tudják, hogy egy társulat egész boldogulása a vállukon nyugszik, nem követelőleg önhittek, hanem törhetetlenül buzgók. Azért nem tartjuk túlzásnak, midőn egyik pályatársa őt a miskolci társulat kincséinek mondja. A pozsonyi vendégszereplésből lapok útján az egész ország meggyőződhetett arról, hogy Dérynének nem csupán a miskolci, de az egész magyarországi színeszetnek is valódi kincse, ő maga már 1820-ban egy egész társulatot jelentett, föllépése bárhol: igaz művészi sikert.

Ha tán hajlandók volnánk egyet-mást a jó barátok elnézésének tulajdonítani a pozsonyi tudósításokban, de a komáromiakat olvasva 1820 elejéről, megbizonyosodhatunk afelől, hogy Déryné művészete nem, szorult a jóbarátok udvarias kíméletességére. A pozsonyi hírek előtt már ezt olvassuk róla komáromi szereplése idejéből: *„Déryné az éneklésben magát annyira gyakorlottá, hogy most a legerősebb áriákat kellemetes tökéletességgel és bámulatra ragadó hallhatósággal elénekli. Melyre nézve ötét némelyek Magyar Catalani-nak nevezni bátorkodtak, mind azért, mert hangja tiszta; mind kiváltképpen azért, hogy minden erőltetés nélkül akár a legfelsőbb emelkedésre, akár a legmélyebb leeresz-*

kedésre alkalmas s így külföldön is akármely Theatrumban dicsőséggel megjelenhetnék.”

A pozsonyi vendégszereplés igazolta a magasztalást, sőt egy másikkal is megtoldotta, t. i. hogy Dérynének mint drámai színésznő is a legjobbabk legjobbja.

Nagy haladás ez, ha meggondoljuk, hogy mit ír a műveltlelkű, irodalmi tisztult ízlésű, gr. Dessewffy József 1817-ből Kassáról Kazinczy Ferencnek: *„A férfiak eléggé alkalmasak, de az asszonyok, kivéven Dérynét, kinek az Isten annyi szép természeti kellemekei és az éneklésre is, ámbár még nem eléggé pallérozott talentumot adott, nyifogók, nyafogók. Szavuk hangja a beszélgetés közt nem természetes és ezen természetlen hangon minden emelkedés és esés nélkül változatlanul sebesen perdülő nyelvök folyása mind unalmas, mind közvetlen egy formaságában. Ez mind a szózatosság (deklamáció) első regulái ellen van.”* A közönség — írja tovább — mégis mindig megtölti a színházat és nem rigorózus, mert *„a hazafiség vagy nem figyelmez a hibákra, vagy tűri azokat.”*

Dérynének a hazafias elnézés emez iskolájában tehát nem romlik meg, sőt ellenkezőleg: környezete elsajátítja a természetes beszédmódot, mint az a pozsonyi tudósító egyéb dicsérő megjegyzéseiből kitetszik. Fejlődik és fejleszt. Midőn magát tökéletesíti, példát mutat társainak arra, hogyan, kell a természet ajándékait művészi értékűekké tenni! És ez az ő korában nagyon sokat jelentett, midőn a közviszonyok inkább kedveztek az ellaposodásnak, mint a rendes színvonal fölé emelkedés-

nek. Dérynében nemcsak hatalmas talentumot kell keresnünk, de bámulatos akaraterőt, igazán nemes ambíciót, mely évről-évre magasabb polcra juttatja művészi pályáján. És mint ilyen a siker biztos kilátásaival ke-iül' Pestre 1822-ben, hogy *Mérey* consiliáriusné hívására megmentse a magyar becsületet.

V.

Mielőtt Kolozsvárra került, hol művészi pályafutása delelőjét éri el, másodízben Pesten találjuk őt 1822 november havában. Ekkor, mint már említettük, a székesfehérvári társulatnál működik, honnan húsvét után három okból kerül Pestre: hogy megmentse a becsületet; hogy megmentsen egy bukófélben lévő színtársulatot és hogy még egyszer találkozzék a szép termetű férfiúvá növekedett *Prepeliczayval*, kiről *Karacs Teréz írja: dús vereses barna haja és határozott lángvörös bajusza volt.*”

Prepeliczay akkor már úgynevezett „jó parti” volt. Trattner János Tamás nyomdatulajdonos nagyon óhajtotta volna vejéül. Csakhogy a csapodár Samu ekkor már ott settenkedett a fűvészkert tudományosan képzett főkertészének, Roehelnek a leánya körül, ki később neje is lett. A magyar becsület megmentése fényesen sikerült; *Kilényi Dávidot* is kimentette a bajból, mint „vendég-művésznő”, csakis szíve régi választottját vesztette el menthetetlenül. Hogyan, miért szűnt meg e viszony, — nem tudjuk meg a *Naplóból*.

Tán büszkesége tartotta vissza agg napjaiban attól, hogy oly vádak ellen védekezzen, melyek nem terhelték a lelkét. De hogy e szerelem igaz, őszinte volt, mi sem bizonyítja annyira, mint az a kegyelet, mellyel róla megemlékezik. Nem tudja magát mentetgetni, mert nincs oka rá. Belenyugszik a változhatatlanba, mert nincs ereje szakítani a társadalmi balítélettel s inkább szenved a kényszerítő helyzet nyűgétől, mintsem szakítva azzal, hasztalan keresse majd lelkében a boldogsághoz szükséges harmóniát. A kocka el van vetve s ezzel új élet kezdődik számára a maga szórakoztató tarkaságával, csalódást feledtető változatosságával. Két nagy csalódásával szívében visszamegy Miskolcra, majd onnan tovább vándorol Nagyvárad, Eger felé és nemsokára Kolozsvárra. (1823.) Ide, a nagy messzeségbe menekül bánatával. B messzeséget ma megmosolyogjuk, de ne feledjük, hogy a kocsin való utazás korában Kolozsvár sokkal távolabb esett Pesttől, mint ma Európa bármely részétől.

Ez a kolozsvári tartózkodás ismét nagyobb pihenőt jelent élete pályáján, mert 1823 decemberétől 1827 május 31-ig tart. Itt már tisztán művészi magasb kiképzésére törekszik és színpadi sikereiben keres kárpótlást mindazon örömekért, melyekkel az élet adósa maradt. Kezdetben tartózkodással fogadják, később megbámulják s nemsokára nagyon megszeretik. Kolozsvár legelőkelőbb köreiből szívesen látott, keresve-keresett vendég, modora megegyezően kedves és természetes. Hangja kellemetesen csengő s a színpadon is minden árnyalat kifejezésére alkalmas. Mint társalkodó, — mit *Naplója*

is támogat — fölöttébb kedves volt. Egyéniségében nincsen színpadi pózolás; jókedve sose bántóan hangos; vígsága, pajzánsága mindig természetesen, illően nőies határok között mozog. Férfiaktól nem igen tűr bizalmaskodást, bármint keresi is az okos társaságot. Ha valaki tolakodóvá válik, mindig a gróf Szirmay sorsa éri, még a „dumme Gans” címének árán is. Elképzelhetjük, mily szívesen látták a hévvel, érvekkel csevegni tudó, inkább kellemes, mikor szép asszonyt a főúri körökben, melyek bizalma rendesen csak azok előtt nyílik meg, kik nem hivalkodóan bizalmaskodók, hanem szellemesek és tartalmasak. Az eszes művésznők minden kedvezésében részesül. És mindez alig képzelhető egyébként, minthogy/női méltóságát, jóhíret meg tuffia óvni nemcsak külsőleg, de odakint az élet színpadán is. Karács Teréz szerint — gyönyörű szemei mindig üdeséget kölcsönöztek arcának s könnyed mozdulatai még későbbi korában is ifjúnak tüntették fel. Egyéniségénél báját ekként nagyban fokozta mind az a varázs, ami egy nagy művésznő lényéhez szokott fűződni. Szerették is benne a művésznőt, kinek egyéni varázsát a személyes érintkezés sokszorossága legfeljebb fokozta, de nem oszlatta el. Így él itt boldog társaséletet és az előkelő körök szeretete meggyőzi őt arról, hogy ha barátokat veszített, nem veszített el mindent, mert az élet boldogságának helyes, nyugodt élvezetéhez megmaradt lelkében a legtöbbet érő kincs: az önbecsülés. Közbecsültetésének egyik magyarázata, hogy egyéniségének báját sohasem használta fel cégérül, mert mindig mély és

tartós vonzódás után vágyott s nem szeretkezni óhajtott köznapi lelkek rút kapzsiságával.

A kolozsvári állandó színház és ritka műízléssel bíró közönsége együttesen munkálnak azon, hogy Dérynéből művésznő legyen. Operaáriák helyett egész operák kerülnek betanulásra, mert a műkedvelőkből álló Kenekar is oly tagokból verődik össze, kik nem jönnek egyhamar zavarba, mint a pozsonyi muzsikusok. A színiidény rendszeren ősztől tavaszig tart s aztán nyáron át kirándulásokat tesz a társaság Erdély vidéki városaiba, így például 1825 nyarán Marosvásárhelyen, Enyeden, Zalatnán, Abrudbányán, Brassóban és 1826 május havában Nagyszebenben játszanak. Mindezekről élénk leírásokat találunk naplójában.

A kolozsvári színház pénzügyei azonban mind kedvezőtlenebbekké lesznek, úgy hogy 1827—28 telén már nem játszik magyar színtársulat az első állandó magyar színház színpadán, ami az 1821-ben mutatkozott nagy lelkesedés gyors lelohadását jelentette.

A társaság tagjai 1827 tavaszán útrakelnek Magyarország felé. Június 9-étől 22-éig Szegeden, július elejétől szeptember 9-ig Szabadkán, szeptember közepétől október 9-ig Pécsen és október 21-től 23-ig Székesfehérvárott játszanak. Déryné a társulat primadonnája. Innen a társulat Pestre jön és 1827 október 27-én a „*Sevillai horbcly*” *Ay0.1* kezdi meg előadásait — szerzett jogai alapján — a német színházban.

Műsoruk túlnyomóan operákból áll. *Fáy András* szerint „. . .-égből cseppent, meglepő jelenet volt a budapesti magyar közönségre, mely alig hallott vala-

mit egy magyar operai társaságról.. .” A hazafiak aggodva mennek a színházba, de kellemes csalódás éri őket, mert Fáy szerint:„... a ki-kitörő zajos köztetés öröme ragadtatott bennünket s orcáinkon örömkönnyek pereget alá...”

Déryné mellett ott találjuk már a magyar színészet kitűnőségeit, kik közül nem egy, elsőrendű ékessége lett a későbbi Nemzeti Színháznak, mint *Szerdahelyi József, Szentpétery Zsigmond, Szilágyi Pál, Udvarhelyi Miklós.*

Operai műsoruk a kor színvonalán áll:

Mozart: Don Juan,

Rossini: Sevillai borbély, Tanered, Otelló, A tolvaj szarka.

Boieldieu: Jean de Paris.

Méhül: József és testvérei.

Weber: A bűbájos vadász.

Schikaneder: A csörgő sapka,

Kirchner: Ál-Catalani.

Kuzicska: Béla futása.

Elsőrendű koloraturénekesnő nélkül ez operák leg-többjét lehetetlen előadni. Déryné zsenialitása mellett bizonyít, hogy ezt a magas fokot önszorgalmából tudta elérni.

Kezdetben lelkesen pártfogolja őket a főváros magyarsága. De mint annyi más, gyorsan lobbanó lelkesedés, ez is idővel közönybe fullad. A főváros magyar közéletére alig találunk jellemzőbb tényrt annál a nyomornál, melybe ez a társulat jut. Mindent, mindent elvesztenek — a becsületen kívül. Déryné kénytelen a legnagyobb télben útra kelni, hogy a miskolci új szín-

ház megnyitására eljuthasson, hol szerencsés megérkezése után 1828 február 17-én már fel is léphet.

Nem ugyan itt Miskolcon, hanem Kassán nemso-kára nyugalmasabb évek következnek Dérynénkre. A vándorlás ösztöne most is ugyan erőt vesz rajta, aztán a társulat szerződéses helyzete is csaknem kötelezővé teszi a nyári kóborlást, de mégis 1828-tól 1837-ig állandó tanyája Kassa marad, hova a Pesti magyar színházban 1837 augusztusától 1838 október végéig tartó szereplése után ismét visszamegy.

Első ízben 1828 április havában rándul át Miskolcra Kassára, majd nyár ár a Nagyváradra megy s 1828 októberétől Kilényi társaságával Kassára szerződik. Hogy ez az állandóság is mennyi nyugtalansággal jár, mutatja az, hogy 1829 január havában Debrecenben találjuk, de viszont 1829 húsvétjától 1830 május 17-ig ismét Kassán van. Ez utóbbi év ismét nagy változásokat mutat nyári kirándulásokban.

Május 23-tól június 7-ig Eperjesen,
 Június 12-től 17-ig Ungváron,
 Június 20-tól 23-ig Beregszászon,
 Június 28-tól augusztus 1-ig Máramarosszigeten,
 Augusztus 7-től szeptember 13-ig Kolozsvárott,
 Szeptember 20-tól október 15-ig Debrecenben találjuk, de novembertől 1831 április 8-áig állandóan ismét Kassán van.

Ezek a nyári kirándulások most már állandósulnak s egyedül a kolerajárványos év (1831) mutat egy kis szünetet.

1831 július 15-től augusztus végéig Bártfán van.

1832 július—augusztusban Aradon, Temesvárott, Nagybecskereken, de szeptember elején már ismét Kassán van.

1833 május elejétől augusztus 12-éig Kolozsvárott, augusztus 13-tól szeptember 25-ig Nagyváradon vendégszerepel, október elején azonban Kassára tér vissza.

1834 május 22-től október 4-ig ismét Kolozsvárott van, de novembertől Kassán.

1835. Előbb Balassagyarmaton, majd Debrecenben, május 23-tól november 7-éig a budai társulatnál vendégszerepel, de november 15-én már Kassán van.

1836 május 23-tól augusztus 20-ig Kolozsvárott játszik, augusztus havában pedig a budai színtársulatnak tagja, honnan Kassára megy vissza.

1837. A Pesti magyar színházhoz szerződik. Mielőtt föllépne a megnyitóelőadáson, augusztus 22-én, a nyár folyamán előbb Egerben, majd Eperjesen vendégszerepel.

1838 október végével megválik a Pesti magyar színházról és Kassára megy vissza.

1839—40-re *Kecskés Károly* társaságában ki akarja bérelni a kassai színházat s miután ez nem sikerül, megválik Kassától s oda soha többé vissza nem tér.

1839 május 26-tól szeptember 28-ig Kolozsvárott vendégszerepel.

1840—41-ben Kolozsvárott van, de 1841 május közepén elmegy innen s július 21-től augusztus 16-ig a Pesti magyar színházban vendégszerepel.

1842 március havában Kolozsvárott van, de már nem kedvence többé a közönségnek.

1843. *Tóth István* igazgatósága mellett — *Prielle Kornélia* elbeszélése szerint — Erdély vidéki városai-ban játszik s innen ellátogat Debrecenbe, hol *Dumas* „*Teréz*” című drámájában, majd *Szigligeti* „*Rózsa*”-jában is föllép — de ezúttal kifütyülik.

1844 január 12-én állandó tagja a kolozsvári színháznak.

1846. *Feleky* társulatánál, Debrecenben játszik.

1847. Pesten a „*Csikós*” népszínműben, a három részeg pórnö egyikét játssza s *Laborfalvi Rózá*nál a házbeli gondok vezetését magára vállalta.

Hanyatlásáról már a Társalkodó 1841-iki évfolyamában találunk egy nem éppen udvarias megjegyzést. Később már elkezdődik az olcsó élcelődések kora. A Spiegel c. német újság 1846-ban gúnyosan emlegeti, hogy a Nemzeti Színház Déryné operai primadonnának akarja szerződtetni. Az Életképek azonban védelmébe veszi s azt feleli „Spiglinek”: „*Hagyján ön békét a mi Dérynéneknek, mű sem bántjuk az önök Minkjét.*”...

Hiába akarnók szépíteni a valóságot, tény az, hogy a negyvenes évek elejétől gyors hanyatlás áll be Dérynének énekes pályáján s ha elsőrendű szerepkört akar betölteni, ez már csak a drámai szakmában lehetséges.

A Nemzeti Színházban *Schodelné* után a bájos *Ilóllósy Kornélia* következett. Ilyen fiatal, iskolázott énekesnők mellett az autodidakta Dérynének el kellett homályosulnia, ki ekkor már életének egy fél századát betöltötte.

Innen kezdve színipályája mind nagyobb s nagyobb

Dérinéhez.

Légy üdvözelve szívünk várta lény,
Erdély' szívében oh légy üdvözelve!
Emléke' szent romából újra kelve,
Egy szebb jövőt néz benned a' remény.

Önölj, ömölj szép égi zengemény!
Angyalkebel' szelid varázsu nyelve!
Nyomasztó földi gőzön túl emelve,
Tisztább kéjt főled esd az érzemény.

A' múlt' gyönyör-korát hájold elé,
Mígön te boldog esték' fulmélje,
Elyzions nyitál a' nép felé.

Te léssz ma is ho keblünk **Dérinéje!**
Te léssz örökre; míg ten áll Kolo'svár,
Féled szeretve tisztelő szívet tár.

Dérinéhez írott üdvözlő vers

homályba vész. Hihetőleg akkorra esik megbékülése férjével s nem mint eddig állították, 1852-re. Karács Teréz 1849-ben már Miskolcon, Prielle Kornélia pedig Tarcalon találja Dérynét s így azt hiszi Karács, hogy már 1848-ban megvált a magyar színésztől. Hihető, hogy a szabadságharc napjait már férjénél, Diósgyőrött éli át, hol gazdasággal foglalkozva, garast garas mellé téve lassan s titokban törleszgeti régi adósságait. Itt marad aztán férjének 1862 január 8-án bekövetkezett haláláig, majd ezután nővéréhez költözik Miskolcra és itt fejezi be sokat hányatott életét 1872 szeptember 29-én.

Déryné írja *Naplójában*, hogy Szerdahelyi Kálmán életét két ízben mentette meg. (III. 71. lap.) Ugyanezt írja Déryné 1869-ik évi levelében is Prielle Kornéliának s így csakugyan valószínű, hogy a szabadságharc idejében már férjével együtt van és az eddig kelt dátum — 1852 — téves.

Ez időrendi adatok felsorolásának az a céljuk, hogy igazolják, miért volt: kénytelen Déryné — naplószerű följegyzések híján, tisztán emlékezetére támaszkodva, — különösen 1827-en túl a tényeket összekuszálni *Naplójában*.

Mindez azonban *Naplója* értékéből mit se von le, mert a föl jegyzésekben nem az időrendi egymásután a fő, hanem a tényekből egyéniségére, saját korára, az akkori színi viszonyokra visszaverődő fény. Ezt a fényt pedig nem hamisítja meg se női, se színészi szertelen hiúság, se az álszeméremnek szenteskedő szemforgatása.

VI.

Déryné művészi pályáján két időpont az, mely jelentőségének megítéléséhez a kellő alapot szolgáltatja: az egyik, midőn Pestre jön „megmenteni a magyar becsületet” a német színpadon s a másik, midőn a pesti magyar színpadon előadott szerepei alapján a legilletékesebb kritikai forum előtt állja ki a tűzpróbát

Midőn Pestre kerül, hogy a városi német színpadon német szöveggel énekeljen (1822-ben)? helyzete valóban nagyon kényes. Egyik később kori levelében (1869-ből) így ír erről: *„Én bementem, énekeltem, még pedig két operában és sok dicsőséggel és kihívásokkal.”* Midőn önéletrajzát írja, szeretné e bírálatokat szósz szerint is közölni, de elkallódtak írásai között sokszoros vándorlásaiban. *„Szeretném irományaim közé iktatni — írja 1871-ben — hogy már oly fiatal koromban mi szép dicséretekkel halmoztak el s mi szép jövővel kecsegtetett a német bírálói. A német közönség, mely addig nem sokat hitt a magyarról művészi tekintetben, sokkal több elismeréssel és méltánnyal volt irántam, mint tulajdon magyar ajkú honfitársaim.”* Egy másik levelében

újra panaszolja, hogy hasztalan keresi a nyomtatványt, „pedig abban volt hangom és énekem, ahhoz értő bíráló által, mondhatnám meganatomizálva.” Ennek híján csak egyetmást tud elmondani emlékezet után.

Az elszomorodás egy nemiével írja aztán: „Ha én a nyomtatott bírálatot ide iktathatom, több hitele lett volna.” T. i. állításainak. A bírálatot — melyet közlelbi utalás nélkül nagynehezen tudtunk csak megtalálni, — szószerint ide iktatjuk, hogy naplóírónk óhaj-tása, az ő igazolásául, legalább holta után teljesüljön.

A Szépliteráúrai Ajándék Δ -jegyű tudósítója ezeket írja: „Déryné Asszony, mint Emmelina, művészi eszmetudásának tagadhatatlan bizonyságait adiaj, úgy annyira, hogy a korántsem könnyen kielégíthető s számosan egybesereglett Nézőközönség tökéletes megelégedésének szokatlan jeleit nyerte. Ha tehát oly kevéssé kedvező körülmények között is, amilyenekben a Nemzeti Játékszín eddig volt, ilyen előmeneteleket tehettek annak tagjai (mert kénytelenek vagyunk feltenni, hogy döbben haladhattak Déryné Asszonnyal egyaránt), mit várhatnánk tőlök, ha tökéletesedésökre olyan s annyi alkalmatosságot nyerhetnének, amilyen-nel hazánkban elég háládatlanul élnek vissza az idegen Játékszín tagjai.

Déryné Asszony a Játékszíni műveltségnek valóban azon a lépcsőjén láttatta magát, melyen a művészi tökéletességhez a célirányos használás mellett csak kevés lehet már hátra. Kellemetes hangjának, bájos Icaj-lósággal egyesített hatos teljessége a természettől nyert leg csálhatatlanabb biztatásul szolgálhat néki minden

akadályok meggyőzésére, melyek művészi tökéletesedése ellen összpontosodnak s hogy ezen szép elrendeltetését voltaképpen érezte is, bizonyítja azon művészi simultság, melyet mind énekében, mind pedig játékában fejtett ki a váratlanul meglepettetett nézők előtt s mely őtet a Játékszíni képzettség tekintetéből is, az itt lévő legnevezetesebb énekesekkel legalább egy rangba helyezeti”... (I. h. 57. lap.)

Ennek kiegészítéséül s állításainak megerősítéséül ide iktatjuk a *Pannónia* tudósítását ugyane föllépésről.

„Madame Déry, Mitglied der ungarischen Schamspiel- und Operngesellschaft in Stuhlweissenburg, hatte als ersten Versuch in der deutschen Oper die Bolle der Emeline übernommen. Wenn man annimt, dass diese Rolle eine Stimme erfordert, die ausser so vielen, zum declamatorischen Gesang erforderlichen Einsichten und Kunstmitteln, von Natur aus schon äusserst klangreich, mithin der kräftigsten, gediegensten Fülle und Anschwellung eben so, wie des zartesten, leisesten Schmelzes fähig sein muss; wenn man annimt, dass die Rolle der Emeline selbst für eine geübte tragische Schauspielerin eine schwierige Aufgabe ist, welche die höchsten psychologischen Kentnisse voraussetzt, und die düsteren Empfindungen des durch die Trennung vom Geliebten bis an die Grenzen des Wahnsinnes gebrachten Herzens mit jenem Zartgefühl für die Eltern in Einklang zu bringen, welches den inneren tiefsten Schmerz hinter angenommener froher Laune und Heiterkeit so zu verbergen trachten muss, dass bei der Darstellung weder wider das Schickliche gesündigt

noch diese widersprechenden Gefühle in zu grell kontrastierenden, sehr leicht zum Komischen herabziehenden Abstand gebracht werden; wenn man ferner annimmt, dass Mad. Déry, wahrscheinlich an das öftere Auftreten auf vielen fremden, besonders colossalen Bühnen, noch gar nicht gewöhnt sein kann, und endlich, dass Sie das erstemal in einer ihr fremden Sprache sang und sprach, folglich Befangenheit eine natürliche Folge so vieler zusammentreffender Ursachen war: so übertraf Sie wirklich jede Erwartung. Dafür sprach sich aber auch vorzüglich über alle ihre Leistungen des Gesanges nicht nur ein sehr lebhafter Beifall aus; sondern Sie wurde am Ende auch gerufen. Da wir daher nicht zu irren glauben, dass der grossie Theil des Publikums erwarte, Mad. Déry werde noch mehrmalen, vielleicht als Παρρηά, Myrha, oder als Aschenbrödel von Isonard (Singparten, die ihrer Stimme sowohl, als auch ihrem, in Spiel und Gesang geäusserten lebhaften Gefühl am meisten zusprechen scheinen) auf den hiesigen beiden Bühnen t. i. a pestin és a budain] auftreten, so enthalten wir uns bei dieser ersten Vorstellung edler detaillierter Beurtheilung, mit der einzigen allgemeinen Bemerkung, dass ihre angenehmen klangreichen Töne, der zarte Anschlag und die reine Intonation derselben, die deutsche Aussprache' des Textes, allerdings natürliche Anlagen zur vielseitigsten declamatorischen, alle, nur selten mit einem sehr schwankendem Glücke und mit den einsichtslosesten Überladungen vorgetragenen Rouladen weit hinter sich lassender geistreichen Modidation sowohl, als zum

kräftigsten Anschwellen bis zum, zartesten, jetzt schon sehr bemerkenswerten Pianissimo ihrer Töne hindeuten; welche sich unter einer verständigen Leitung und Verwendung, immer noch mehr ausbilden werden, und zu den angenehmsten Erwartungen einer künftigen declamatorischen Cantabile-Sängerin berechtigen.

Oie Besetzung in Durchführung der übrigen solo Sang-Parten war ühringens nach Umständen, und wäre zu wünschen gewesen, dass Mad. Déry von allen Seiten eine gute Unterstützung zu Theil geworden sein möchte.” (Pannónia, Szerk. Graf C. c. t, Fes-tetich. 27. sz. 214—5. lap.)

Déryné említi *Naplójában.*, hogy egy vendégszereplő párt kifütyültek a német színpadon. Ez; a szégyen április 22-én a Madame és Herr Honestával tényleg megtörtént, mint a Pannónia 255. lapján följegyezte.

A pozsonyi magyar és pesti német újság egymást egészítik ki Déryné művészi egyéniségének jellemét illetőleg és nem lehet kétségünk aziránt, hogy kellő iskolázás után világhírré tehetett volna szert. Részint hazafias érzése, részint egyéb okok miatt mást gondol s itthon marad, a hazai Thália szolgálatában, hogy aztán élte későbbi éveiben éppen neki kelljen egy olyan előtt háttérbe szorulni, ki ezt a külföldi kerülőt megtéve jut el első szerepet játszani a pesti magyar színpadon, mely éppen az által válik lehetővé, hogy százan is akad-tak, kikben erősebb volt a hazafias érzés, mint a világ-polgáriás gondolkodás.

Így kerül a pesti dicsőség után Kolozsvárra. Itt éri el művészetének tetőpontját. Pályájának súlypontja

már akkor az opera és énekes játék: a *Varázsfuvola*-tól és *Don Juántól* lefelé a *Tündérmű* Harcsájáig, amit 1827-ik évi óriási sikere Pesten, szintén támogat. (Erről a vendégszereplésről is elismeréssel írt a pesti német újság melléklapja, az Iris.)

A Kolozsvárott tanultakat aztán Kassán értékesíti, hol 1828 tavaszától 1837-ig, a Pesti magyar színház megnyitásáig, diadalt diadal után arat.

Midőn 1837-ben Pestre kerül, életének 44-ik és színi pályájának 27-ik évét érte el. Ez a kor a legritkább esetekben a hanyatlás kezdetének kora. Az erős hangú énekesnő még másfél évtizedig nyugodtan számíthat hangjának épségére, változatlanságára — okois magakímélés mellett. De Dérynének énekesnői pályafutását egyszerre megrontja egy véletlen eset, amelynek következményeitől sohse tud többé szabadulni. Az 1838-iki pesti árvíz alkalmával meghül, hangját hónapokig nem tudja használni s midőn első ízben kísérletet tesz, szomorúan tapasztalhatja maga is, hogy ez a rekedtség bár idővel javulni fog, a hang tiszta csengését, alkalmazkodó képességét végleg megrontotta. Különben is az 1837-ik év (augusztus 22-től december 31-éig) nagyon kevés alkalmat nyújt az ő sokoldalúságának ragyogtatására. Összesen alig néhány szerepben léptetik csak föl. Pedig ha meggondoljuk, hogy Vörösmarty éppen a vígjátéki szerepkörben halmozza el a legnagyobb dicsérettel, a fájdalom egy nemével gondolunk vissza a korra, mely a színpad mögötti apró ármánykodásnak tág teret nyitva, egy nagy nemzeti ügyet veszedelmes lejtőre juttatott.

Vörösmarty is elismeri, hogy Marosát a *Tündérekastélyban* „mesterül” játssza Szerdahelyivel. A *Világ divatjában* az életnélküli Hubenayné mellett éppen élénkségével, mozgékonyásával tűnik ki. De úgylát-szik, hogy a vidéki iskolázás alatt túlzó modort szokha-tott meg, legalább erre enged következtetni Vörösmarty nyilatkozata, mely szerint „játékát egy tekintetre hi-bátlannak lehetne tartani”, de — szerinte — „bár meg-lehet: csalatkozunk”... Déryné játékából „hibázik azon komolyság, mely a legvígabb, tréfásabb szerepekben is okvetetlen megkívántává, mely az altatáshoz szükséges, mely nélkül csak egy pillanatig sem feledjük, hogy minden csak játék s nem bírjak magunkat azok hely-zetébe s érzelmeibe áttenni, kik előttünk a színen meg-jelennek. Déryné játékán valami elidegenítő öntetszés fátyola vonul el, ő örökké édesded és mézeskedő, valami Gurli-féle ártatlanságnak elkésett' visszhangjával.” E sorokból azt olvassuk ki, hogy kizárólagos uralma a vi-dék első színpadjain a modorosság egy neméhez szok-tatta, mely az olyan egészséges észjárású természeteket, minő a Vörösmartyé isi volt, kellemetlenül érintett. Nem tör fölötte ezért pálcát, sőt befejező soraiban valóban az elképzeltet legnagyobb magasztalásban részesíti. „De ez csak egyes véleményünk — írja. — Déryné tet-szik a közönségnek s van miért; játéka érthető, élénk; hangja csengő tisztaságú; mi benne főkép becsülendő s mi játékának főkép életet ad, az, hogy örömmel, vagy hogy ne magyarul szóljunk: *con amore* játszik.”

És egy ilyen színi tehetség nem tudott teret találni a főváros első magyar színpadján!... Inkább komoly

drámákban szerepeltetik, hol játszási modora kevésbé jó. Midőn *Birch-Pfeiffer Kegyenek* című darabjában II. Katalint adja, ezt írja róla *Vörösmarty*: „*A régi iskola szellemében, igen sok mozgékonyással, helyenkint némi classicitással, de általában hatás nélkül játszott, mit szerepe meddőségének kell j en-e tulajdonítani, vagy a hibás felfogásnak, a darabot csak egy látásból ismerve, nem merjük elítélni.*” Welster Annát, a *Foster testvérekben* ugyan jól játssza, de ereje inkább a vígjátéki szakmára utalja s midőn az *Utolsó segédeszköz-hun* Laborfalvi Rózának osztják ki a főszerepet, *Vörösmarty* nem átalja kimondani: „*Ezen szerepet Déryné adhatta volna.*” A *Párt dühé-ben* Déryné játékát „*hibátlan tisztaságúnak*” mondja, de hozzát teszi: „*ha nem hibáznék belőle azon való érzés, mely újabb színésznőink játékát bélyegzi.*”

Láthatjuk mindezekből, hogy nem Dérynénk művészete hanyatlott, hanem a természetes játékmódor egy nagy lépéssel előbbre hatolt, s amint egykor az ő játéka jelentette ezt a haladást a régiekkel szemben, azonképpen az új nemzedék szemében már az ő játéka tűnt föl kissé elavultnak.

A Pesti magyar színház fiatal gárdája fényesen bizonyította., hogy vidéken egy új színésznemzedék cseperedett föl, mely a régit, természetesen egyszerű játékkal s helyesebb, többé már nem éneklő szavalási módorával kezdi háttérbe szorítani s lassan elhomályosítani. E nemzedék legkiválóbb nőtagjai Lendvayné és Laborfalvi Róza voltak, kiknek bájos fiatalsága mellett az öregedő Déryné lassan leszorul a legmagasabb pole-

ról. Legjobb drámai szerepeiben ezek osztoznak meg s az opera terén az iskolázott hangú s idegenből jött Scbodelné kezdi fölümölni.

Nem tudjuk mennyi igaz a Bajza vádjaiból, hogy Dérynét nem lehetett tisztos, éltes matrónák szerepének adására rávenni. Midőn Bajza ezt a szerepkört ajánlja neki, csodálatoskép egyik vígjátéki szerepében így jellemzi őt: *„Déryné ott igen gyenge, hol fájdalmat, elkeseredést kell ábrázolni; igen gyenge a méltóságos, a parancsoló helyzetekben. Neki inkább sikerülnek a csendesebb érzések, a tréfák, enyelgések, meddig azok naivságba nem mennek át, mert a naiv ismét nem az ő köre. Az ő naivság a keresett, s látszik játékában, hogy ő naiv akar lenni s ez az, mi a naivságot semmivé teszi, mert az öntudatlan.”*

Ezzel ellentétben ezt írta róla a Kassai Szemléző (1836. I. 239. lap), midőn a *Havasi rózsában* Liszlit, legjobb naiv szerepét adta: *„Déryné asszony, aki házámban csalogányként szerte zengette a tavaszhasadó magyar hajnal reményét (III), kinek színészetünk végtelenül sokat köszön, kinek bírása minden színpadnak nyereség, az ily szerepekben, mint a mai, utánozhatlan, másolhatlan, kedves jelenét. Kellem, lágyság, szendesség, gyermekdedség ömlik él egész mutatványán; s ilyen ő a társalkodási művekben is; minden kezdő színésznének méltán ajánlható előképe!”* A Szemléző kritikusa viszont elég bátor elmondani Dérynénkről, hogy *„magasabb tragikai szerepeket nem ront ugyan, de kiélni sem képes”*. (U. o. 159. lap.) Hogy az érzelmes mennyire sikerült neki, ide iktatjuk a Szemléző

kritikáját Thisbe szerepéről: „*az ártatlan, inkább meghalni, mint megvettetni kívánó szerelme csak Déryné adhatta így,... mióta Kassán m. társaság fennáll, s mióta e koszorút színésznénk ékesíti, soha darab ily készséggel s iparral nem adatott; de ki emelé ezt? nemde kedvelt színésznénk Láték az utolsó felvonásban könnyeket még olyanok szemeiből is kigördülni, kik más szomorú játékokban nevetének s azt mondták: „hiszen ez csak komédia”. Minden könnycsepp koszorú vala e jeles színésznénknek. A játék folyamata alatt nem Joal-latszott zaj s mély csend uralkoda a színházban. Ezt csak Déryné viheti véghez. ”... Ő volt az előadók közül az egyetlen, ki Hugo Victort valódilag értette.” ... „Szíveket csak Déryné víva ki s erősen s diadalommal ragada magához. Övéi lesznek e szívek, valamint a franciáké Mlle Marsé, ki szinte Thizbe szerepében remekelt Pánsban.” (I. h. 463—4. lap.)*

Egy másik szerep kiválasztásában már nem a tisztes matróznak szerepkörét ajánlja Bajza Dérynének — hanem a komikáét! „*Déryné — az Elevenholt házaspárban — igen dicséretesen játszott, s azt bizonyítá, hogy belőle ügyes parodistáné válhatnék, ha erre elszánná magát stb.*” ... Ugyanebben a bírálatban egy pár olyan megjegyzést is találunk, mely míg a tárgy jelentéktelen voltánál fogva nem érdemelt ilyen komoly szóvátételt, modorának sértő voltával alkalmasabb volt arra, hogy elkiserítsen, mint buzdítson. Bajza azt veszi észre, hogy a színészek öltözködésében egy idő óta „fonáság” mutatkozik. „*Színésznőinkre e részben legtöbb a panasz. Ők hiúságokat — kivesszük a ki-*

veendőket — elébe teszik a művészetnek. Ismerünk színésznőt — egyikét a korosabbaknak — ki mindig jónak, szépnek, fiatalnak, csinosnak akar látszani. Oly szerepet, mely szinpadilag rút, vagy cselszövényes, vagy öreg, vagy melyben aljasan kell öltözd, világ minden kincséért sem vállalna. Ő nem játékaival akar hatni, hanem személyét és köntöseit fitogtatni. S mi ez egyéb, mint a művészetet typus és karakter nélküli kacérkodásra (coquetterie) ruha-productióvá alacsonyítani stb.” Hogy e „korosaJbibi” alatt Dérynéket értette Bajza, kiviláglik az alábbiakból: *„Ezen észrevételre itt Déryné mai öltözködése adott okot. Ő ma egy elszegényedett feleséget játszott és fodrokkal, szalagokkal és selyemköténnyel piperézte föl magát s rajta a szegénységnek legokosabb jele sem volt.”*

Mellékesen megjegyezzük, hogy a Kassai Szemlélő is (1836. I. 159.) szemére vetette, hogy mint Rosina *„talán igen szépen, de nem célszerűleg volt öltözve”* bár *„izlet szerint”*.

A dolog lényegében tán igaza lehetett Bajzának, de hibát ott követett el, midőn Dérynének' korát is bevonta a játékba. Ha a piperézés nem illett Hagymáim szerepéhez, akkor ez hiba lett volna a legfiatalabb színésznőtől is, — de midőn Déryné korát szóvá tette, ez mindenesetre sértő volt, mert e kor mögött a magyar színészetnek nagy jelentőségű, nemzeti fontosságú, eseményei tündököltek éppen Dérynének erős hazafias érzése okából.

Hogy a *Két gályarab* molnárnéjában ismét Charakter nélkülinek találta Déryné öltözetét, ez oly ki-

csinyeskedésnek tűnhetett föl, mely joggal személyes ellenszenvet kereshetett az oly bírálatokban, melyek a lényeges felemlítése teljes mellőzésével, a lényegtelenre helyezik a fősúlyt. Ki is tört az úgynevezett „kötényhabom”, mely Déryné hírlapi polémiába keverte Bajzával. Ne csodáljuk, ha Déryné visszakíváncozott a vidékre, hogy ott, kétségbe senkitől nem vont elsősege egész dicsőségét, bámulatos sokoldalúsága jogos sikereit igazán kiélvezhesse.

Ez a jó vidék tele van rajongással, kedves ellentétül a fővárosi ridegebb étellel szemben. A jutalomjátékok alkalmával írott és nyomtatott versek özöne hull lábai elé s ezekben — a kor érzelmesen bombasztikus szellemének megfelelően — a legkülönbözőbb jelzőkkel látják el őt. Ő a „Magyar hajnal fülmiléje”, a „Két haza csalogánya”. Érdemei „csillagragyogásúak” s hallgatói „Édent és örömvirágokat” nyernek tőle. Ilyen módon is címezik egyik versben: „Koszorús hölgye szeretetűnknek!” — vagy „Tháliánk koszorús papnéja!”, aki „a szunnyadó honi hangászat parlagi rögeiből a kikelet bájhangjait legelőbb csalta ki ébredést hirdetni”. Egy másik vers így szól hozzá: „Remekje a színészetnek! Te, az elragadó művészet mennyei forrása!” ...

Egy másik verselő ezt kérdi tőle:

„Mely föld honod, bájhangú csalogány?

Vagy égből szálltál alá közénk?

Ki mint kecses, szende, tavasz-virágy

Bájillattal közelítsz felénk!

Melpomene gyermeke! Égi lény!

Ajándokül adva földünknek...”

Egy nem kevésbé lelkes versfaragó ekként üdvözlí őt:

*„Lény! te Istenek köréből
S Szeráfok szép egéből
Szálltál le hozzánk.*

*Áld ezért hazánk.
Lesújt a földnek mélyébe
S fölröpít az ég kékjébe
Isteni dalod.*

*Remekje a színészetnek
Te, a bájló művészetnek
Égi forrása...”*

„Hozzá hasonlót századok szülnék” — írta 1837-ben a Honművész. Most képzeljük el a pesti mellőztést, ridegen sértő bírálóival s viszont a kolozsvári és kassai szép napok felejtetetlen emlékeit és nem fogjuk csudálni könnyű eltávozását Pestről, midőn szerződéses viszonya Kassához köti — bár ezen, megyei közbelépéssel a legkönnyebben lehetett volna segíteni. Hogyne ment volna vissza szívesen Kassára, midőn 1837-iki eltávozásakor így írtak hozzá:

*„Te csillag és virág honimk egén!
Egyetlen a színészetünk mezején,
Ne menj, ne távozz e vidékről,
Ne tűnj le a művészeti égről.
Maradj, hol édes hangjaid
Enyhítik a lét gondjait.*

*S ha sorsod innét mégis elragad,
Lelj utadon gazdag koszorúkat,
S zengd vágyunk legkedvesebb dalát:
Hogy a jövő év — ismét visszaad! ...”*

Így kerül az első állandó pesti magyar színháztól ismét a vidékre 1838-ban, mint az első önállóan működőtől 1815-ben Miskolcra. Csakhogy míg 1815-től az emelkedés, 1838-tól a lassú hanyatlás kora kezdődik. Sorsa nem kedvezett neki s a uralt nagy érdemeiért nem nyerhette el Pesten méltón megillető jutalmát. Büszkesége sértve volt. Még nem érezte, hogy kora őt más szerepkörbe kényszeríti. Az új nemzedékben ugyan már voltak irigyei, de a legkiválóbbakhoz igaz jóbarátság láncai fűzték. Megbocsátható gyöngéje, hogy nem tudta beletalálni magát abba a helyzetbe, melyet *a második sorban* juttattak neki, midőn tudta., hogy a vidék a dicsőség pálmáját nemcsak a múlt érdemeiért, de a jelen művészetéért is, szó nélkül, sőt lelkesen neki juttatja.

Az igazat tárgyilagosan bevallva: ő betöltötte hivatalát, midőn Pestre került. A vidéki magyar színészet művészi tekintélyének megszerzése körüli fáradságos munkában övé a legnagyobb érdem — éppen sokoldalúságánál fogva — a magyar színészet történetében. Hogy fogalmat alkothassunk szerepkörének bámulatosan széles' voltáról, ide jegyezzük kassai szerepeit 1835 és 1836-ból, megjegyezve, hogy ez mindig csak a november—áprilisi színi idényre vonatkozik hetenkint 3, legfeljebb 4 előadó estével és a teljességre nem tart-hat igényt.

<i>Agnes</i> !.....	(Tréfa és valóság, vj.)
<i>Agatha</i>	(Bűvös vadász, op.)
<i>Amália</i>	(Ármány és szerelem, szomj.)
<i>Alilat</i>	(Semiramis, op.)
<i>Amália</i>	(Kötőtűk, dr.)
<i>Aspazia</i>	(Míveltség és természet, vj.)
<i>Adolphiina</i>	(Erdei bölcs asszony, tündj.)
<i>Amenaide</i>	(Tancred, op.)
<i>Belmonti Forda</i> .	(Velencei kalmár, dr.)
<i>Bianca</i>	(Benjamin Lengyelországból, vj.)
<i>Brankovics leánya</i>	(Hunyadi J. a szendrői várban, nj.)
<i>Gheristane</i>	(A tékozló, dr.)
<i>Camilla</i>	(Zampa, op.)
<i>Cinthia</i>	(Ördög Róbert, dr.)
<i>Cornvilli özvegy</i> .	(Foster testvérek, dr.)
<i>Donna Biana</i> . . .	(címszerep, vj.)
<i>Friderika</i>	(Gyökeres orvoslás, dr.)
<i>Emilia</i>	(Fonák román, vj.)
<i>Emmelina</i>	(Helvéciái háznép, op.)
<i>Gabriella</i>	(címszerep, dr.)
<i>Gozvin</i>	(Attila, tr.)
<i>Ilona</i>	(Frigyesi Elek, dr.)
<i>Jolianna</i>	(Pártosság dühe, dr.)
<i>Julia</i>	(Monteechi és Capiiletti, op.)
<i>Katinka</i>	(Marienburgi leány, vj.)
<i>II. Katalin</i>	(Kegyencek, dr.)
<i>Katinka</i>	(Heilbronni Katinka, vj.)
<i>Katalin</i>	(Bocskay, nemz. j.)
<i>Krisztina</i>	(A 16 éves királyné, vj.)
<i>Kunigunda</i>	(Sachs János, a varga, dr.)

<i>Láb szij né</i>	Házi orvosság, vj.)
<i>Lujza . .</i>	Természet leánya, vj.)
<i>Landry k. a.</i>	Vasálorcza, színj.)
<i>Lenovka . .</i>	A vadon titka, színj.)
<i>Ijóra . . .</i>	Béla futása, op.)
<i>Loretta , .</i>	Borzasztó éj, dr.)
<i>Lenka . . .</i>	Vérnász, színj.)
<i>Leopoldina</i>	A hajadon, nézőj.)
<i>Liszli . . .</i>	Havasi rózsa, dr.)
<i>Mária . . .</i>	Kemény Simon, op.)
<i>Maria . . .</i>	Stadinger és leánya, vj.)
<i>Marianna .</i>	A jó barátok, vj.)
<i>Mária Krisztina</i>	Bocskay István, dr.)
<i>Megelégedés</i>	Dúsgazdag paraszt, dr.)
<i>Metta</i>	Bársony cipő, vj.)
<i>Menyasszony</i>	Auber daljátéka)
<i>Norma ,</i>	címszerep, op.)
<i>Pamina</i>	Tündérsíp, op.)
<i>Preciosa</i>	címszerep, melodr.)
<i>Paulina</i>	Két özvegy, vj.)
<i>Paulina</i>	Megosztott szív, érzkj.)
<i>Páli . .</i>	Leánykérés szabály szerint, vj.
<i>Rozália</i>	Fejedelem titkos utazása, vj.)
<i>Rozália</i>	Szerelem jegyzőkönyve, vj.)
<i>Rózsa .</i>	Elevcnholt házaspár, vj.)
<i>Rosamunda</i>	Alboni, vit, j.)
<i>Sibilla . . .</i>	Leégett ház, vj.)
<i>Donna Sol</i>	Marino Faliero, dr.)
<i>Theresia .</i>	Mézeshetek, vj.)
<i>Thisbe . . .</i>	Angelo, tr.)

<i>Valpurgis</i>	(Aranyműves leánykája, tündj.)
<i>Vilma</i>	(Nőragadás az álarcos bálból, vj.)
<i>Zsófia</i>	(Amerikaiak Európában, vj.)
<i>Zsuzsi</i>	(Rózsák, vj.)
<i>Z eriina</i>	(Fra Diavolo, op.)

Ha éhhez hozzá vesszük, hogy rendes bravúros szerepei közül itt elő se fordulnak: *Stuart Mária*, *Merella* (Negyven rabló), *Liszka* (Kézművesek lakozása), Párizsi János és a Sevillai borbély *BostTiája* stb., elmondhatjuk, hogy egy-egy idényre 30 új szerep esik.

Elmondhatjuk, hogy az európai népek színészete történetében nincs színésznő, ki ily széleskörű műsorral dicsekedhetnék, mint Déryné, mert hogy valaki komoly és víg operában, alt- és magas sopran-szerepekben, énekesjátékban, tragédiában, drámában, vígjátékban és bohózatban egyaránt elsőrendű szerepeket tudjon adni s hozzá bámulatos sikerekkel, mint az a színi tudósításokból kitetszik, ez egyedülálló eset a színészet egyetemese történetében. Európa bármely népénél tünemény-számba menne egy ily művésznő s emlékét bizonyára szobor örökítené meg első színháza kegyeletet ismerő csarnokában.

Aztán mit jelent nemzeti szempontból Déryné művészete! Ha visszagondolunk Kulcsárra, aki a színészetet arra buzdítja, hogy a magyarosítást éppen a nemzetiségek lakta vidéken terjesszék s a német színészet kiszorításán testtel-lélekkal munkálkodjanak^ akkor jó lélekkal elmondhatjuk, hogy e munka sikerében az oroszlánrész az ő sokoldalú művészetére jut.

Déryné sokoldalúságát bizonyítja, hogy színdarabok fordításával is foglalkozott. Ezek: 1. *Negyven észt. férfi*, vígj. 1 felv. Kotzebue után (1811). 2. *ó-rajzolat*, vj. 1 felv. (1812). 3. *Kis cigányleány*, nézőj. 4 felv. Kotzebue után (1813). 4. *Májusi nap*, nézőj. 4 íOlv. (1814.) 5. *Yelva, az orosz árva*, dr. 3 felv. (1832). 6. *A 16 éves királyné*, dr. 2 felv. (1835). 7. *Éjjél*, dr. 5 felv. (1835). 8. *Aranyműves leánykája*, erk. rajz 2 felv. Blum után (1836). 9. *Jó barátok*, nézőj. 3 felv. (1836). 30. *Paulina, a titok gyermeke*, nézőj. 3 felv. Weissenthurn J. után. (Kézirat a Nemzeti Sz. könyvtárában.) 11. *Attila*, hősi rajz, 1 felv. (1836). 12. *A sultan horoskopja* (1836).

És ez a jobb sorsra érdemes *no*, 3—4 nappal hallála előtt ezeket a szerénykedő sorokat írja barátjának: „*csak arról győzze meg a világot, hogy nem hány'ivetéshől inam, hanem sürgető felszólítások után*“(... Pedig azt kellett volna írnia: ott szerepeltem a Pesti magyar színház megnyitó estéjén és Vörösmarty darabjában ezzel vigasztalta meg Árpád a sokat szenvedett színésznőt:

„*S ha nemzetemben még egy szikra van
S csak egy csepp vér az ősi magyaréból,
Nem hagyja törletlen könnyeidet,
Nem enyhítetlen a fájdalmakat...*”

Vájjon mit vétettem, hogy kórágyon, nyomorban hagy fetrengeni?...

VII.

Déryné önéletrajzaiban nem a formai művészet, hanem az őszinteség a lényeg. Ez okból nem hasonlítható azon emlékiratokhoz, melyekben a való és költészet vegyülete, bizonyos formaságok révén, inkább mulattató regénnyé, mint őszinte életrajzzá válik. Déryné azt írja le, amit egy szellemes nő élete alkonyán, meghitt körben, emlékezete gazdag tárházából merítve, elmondana, tekintet nélkül a mondatszerkezet finomságaira és az események időrendi egymásutánjára, valamint a regényesen riktó színezésére. Ő leírja — elhagyatottsága bánatos napjaiban, midőn a visszaemlékezés, a szebb napok édes emléke az egyetlen vigasztalása — mindazt, amit gyermekkorától kezdve átélt, átért, látott, hallott, tapasztalt. Átéli munkája közben még egyszer azokat a feledhetetlenül szép napokat, végig szenved, újból azokat a keserű perceket, mik derű és borúként jelentkeztek eseményekben gazdag élete folyamán. De nem beszél örökösen magáról. A körülötte levő világ megfigyelt apróságai, a látott és hallott események részletei, gazdag tapasztalatai kedves keretül

szolgálnak az ő egyénisége rajzának. Nem a hivatásos író gondosságával, számító óvatosságával s bizonyos tekintetben önkényes csoportosításával adja elő az eseményeket, hanem, a csevegőnek beszédre kész jókedvével, kusza gondatlanságával, kit nem a formailag szép (s tán csak szépített) érdekel, hanem a tárgyikig vonzó s az egyénileg megkapó.

Ez okból Déryné önéletrajza nem annyira írói tulajdonaiknál fogva becses, mint inkább tartalmával és tartalmasságával köt le: kort jellemezve, egyéneket szerepeltetve s az emlékezet segélyével kitűnően megőrzött eseményekben mutatva be mindazt, ami egy fogékony női lélek rejtekeiben, még az emberi életkor 8-ik évtizedében is csodálatos elevenséggel élt. Ezért köt le oly kiváló mértékben s ezért válik bizonyos tekintetben művészi értékessé, mert elsősorban nem a regényszerűen érdekessel, a valóság képeivel akar hatni, hanem a valósággal, a körülötte lefolyt tarka, élet eseményeinek igaz rajzával. Ezért van aztán tele sokszor kisszerű epizódokkal, nem egyszer elnyújtott vallomásokkal s itt-ott talán fölösleges dolgokkal, sőt ismétlésekkel. De ép ez bizonyítja a legjobban, hogy nem akar csak formailag szépet adni, hanem hamisítatlan vilóságot.

Igazán szándékosság nélkül válik Déryné íróvá s ez annál kellemesebb érzést kelt, mert színészi tetszelgés nélkül jelentkeznek írói jó tulajdonai. Ép ezért, mert nem törekszik írói babérok után, íróvá válik, még pedig olyanná., aminők az ő korában a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. Megfigyelő tehetsége erősségében,

emlékezete bámulatraméltóságában, előadása naivitásában, közvetlenségében, szókimondása igaz kedvességében, az élet nyomorúságait feledni tudó kedélyességében keresendők ez írói tulajdonságok. Formailag rendezesen pongyola, de pongyolasága is jellegzetes. Komponáló tehetsége fogyatékos, közbeszótt „mondanivalóival” az előadott fősemény teljes hatását meg-megrontja, de ép ezért annál jobban hiszünk a bőbeszédű, kedves anyóka igaz őszinteségében.

Aztán drámaisága!... Ez valóban az ő legnagyobb ereje. Nem az elbeszélő, hanem az együtt cselekvő szól ki minden sorából. Végigéli újra előttünk egész múltját, de nem a komédiás ismert fogásaival tarkítva, százszor látott pózokkal öntelten, mindig csak magát dicsérve, — hanem a régi magyar világ szerény, kevés igényű „actrixának” türelmes megadásával, kedves vidorságával, mint aki abban a régi világban igaz kedvence volt a főúri köröknek éppúgy, mint a köznemesi és polgári családoknak — sőt a színészetben nemzeti érdekről lévén szó — segítőtársa a vármegye régi jó táblabíráinak, valamint a magyar íróvilág apostolkodó tagjainak. Jól tudta, hogy mekkora a különbség a színpadi és közéletbeli szereplés közt s komédiás tempózásait nem is vitte be az életbe. Tán a színpad világa és az élet színpada közti nagy különbséget látva, érezte, hogy ha embertársai közt boldogulni akar, le kell mondania a színpadon divatos pátoszról a társaséletben. Ekként a két élet közti nagy különbség lassan kifejleszti benne a természetességet is „melyet az idők folyamán átplántál szerepeibe. Az élet az ő színiiskolájuk és ha a természetes

játékmód a 30-as években mind nagyobb teret bódít a színpadon, ebben nem kis része van a társadalomnak, mely a régi magyar színészt minden balítélet ellenére, a maga körébe fogadta. Hála fejében aztán oly társaséleti kedves modor fejlődött ki bennök, bogy az egykorúak pl. Déryné egyaránt bámulták a színpadon és a közéletben. A nyájas, jókedélyű nőről írja Szigligeti, hogy *„előadásában volt valami bűbáj, mi a lélek és a szív kisugárzására hatott s mi a lelket és szívet hatja meg.”* Déryné önéletrajza teljesen igazolja e kijelentést. Amily bűbáj áradt ki belőle a színpadon, amily sokoldalú erő volt a világot jelentő deszkákon, az életben ép oly keresett társnő. Modora szeretetreméltó, kedélye derült. Ahol megjelenik, ott a társaság központja, kedves elbeszélő modoránál fogva, ami társaséleti jótulajdonságok, minden iránti fogékonyság s főleg szerénység nélkül nem érvényesülhetne. Egyénisége sokoldalúságában keresendő művészi tekintélye ép úgy, mint társaséleti közkedveltsége.

De ami önéletrajzában a legjobban meglep: az emlékező tehetségének csodálatos elevensége. Ezt is csak a régi jó világ magyarázza meg, midőn a magyar színész — az igazán apostoli hivatásában hívő művész — oly kiváló szorgalommal fejlesztette emlékező tehetségét szerepeinek alapos megtanulásával, mint azt Déryné idejében a legkiválóbbak tették. Egy előbbeni fejezetben fősoroltakból látnivaló, mily hihetetlenül sokat és sokfélét kellett Dérynének tanulnia, ha meg akart maradni a legelsőnek, a legnélkülözhetetlenebbnek. Minő zenei emlékezettel kellett bírnia, hogy jobbára hallás

után tanult énekszerepei zavarba ne hozzák. Milyen szorgalom kellett ahhoz, hogy hónapok elteltével újra fölfrissítse emlékében az elmosódó zenei phrasisokat! Aztán egyik nap komoly tragédiát játszik, másnap drámát, majd vígjátékot, bohózatot, paródiát. Kitűnő és folytonosan gyakorlatban tartott emlékezőtehetség nélkül ez elképzelhetetlen. Aligha, van nálánál buzgóbb, kitartóbb, midőn új szerepet kell betanulnia. A sokszoros eljátszással megerősödik emlékezetében az egyszer megtanult szerep s az emlékezet, mint mindig gyakorolt, fejlesztett, működésben levő mechanizmus, elkíséri őt élte végéig, midőn vízkórsága szobafogságra kárkoztatja, szegénysége, nélkülözése elgyötri, elhagyatottsága keserűvé teszi, — hogy aztán áldásképen megédesítse mégegyszer, utoljára az élet borús alkonyát azon események földézett képeivel, melyeknek központjában élve, egykor réges-régen, oly szép volt az élet, oly szép volt az apostolkodás a hazai nyelvért és művészetért. Ha ép ez az erős emlékezet eleven képeivel elgyötri is lelkét, uralkodni tud mindig magán s derült lelkének napvilága be tudja aranyozni még ezt a sötétséget is. Bár látja, érzi — s mondattanul mi is tudjuk — hogy nem ily véget érdemelt, panasza nincs a sorsra. Csak embe-
reket vádol, azt is nagynéha és elkeseredés nélkül. Nagy oka volna pedig panaszos váddal illetni a kortársakat, kiknek nincs olyan kitűnő emlékezetök, mint neki, de sohse keseredik el annyira, hogy panasza minket is megrendítene. Többet hallgat el, mi lelkét nyomja, mint amennyit elmond. (V. ö. II. k. XI. fej.)

És éppen e nőiesen finom, gyöngéd elhallgatásban

rejlík az, ami fájón rezeg át a mi lelkünkön. Zokszó nem lebben el ajkairól önéletrajzában, csupán leveleinek panaszos soraiból érezzük ki, hogy nincs fájóbb érzés, mint a szenvedés napjaiban — a szebb napok emléke. De ő mégis visszaemlékezik s éppen emlékeiben találja meg azt, ami jelen helyzetében megvigasztalhatja, hogy mint magyar művész nő egész erejével teljesítette kötelességét. Mintha csak mámorba ringatná magát az írással, mert valósággal átéli mégegyszer azokat a szép napokat, midőn a derűs-borús cigányélet annyi varázst, annyi változatosságot rejtett magában. Vele megyünk, hogy végig hallgassuk gyermekéveinek vigszomorkás családi történeteit, ott vagyunk vele, midőn Pesten annyi akadályt kell leküzdenie, míg színpadra juthatott. Végigkísérjük a boldogtalan feleséget vándorútjain, midőn echós szekereken utazgatva száz apró kalandon megy keresztül, átéljük vele az emelkedés korát. Vele könnyezünk, midőn első, legnagyobb szerelmében csalódik. Magunk is tapsolunk első művészi diadalainak. Meghallgatjuk aztán későbbi szerelmi történeteit, melyek csalódása azonban nem hagy már oly fájó nyomokat. Pozsonytól Kolozsvárig, Kassától Nagybecskerekig bejárjuk vele a félországot, míg végre eljutunk vele a, Nemzeti Színházba, De mire elérte az ígéret földjét, művészi pályája hanyatló felében már nem az¹, akit a magyar főváros első és egyetlen magyar színpadán — mint művészi elsőrendű erőt — megtarthatnának-, a múlt érdemei alapján pedig nem tudnak gazdasági okokból megtartani. Végigéljük, de már csak leveleiben, a nyomor napjait, midőn a kilátásba helyezett irodalmi dicső-

ség helyett szívesebben látna — 10 forintot... De itt a toll kiesik kezéből s másoktól tudjuk meg az élet zárójelenetét: egyszerű tölgyfakoporsóban a szegények temetőjébe visznek egy halottat, kiről hálátlan ember-társai teljesen megfeledkeztek. Nincs, aki sirassa. Nincs, aki koszorút rakjon sírjára. Éppen csak, hogy eggyel kevesebben vagyunk s ez egy (valamikor egyetlen a maga nemében) ügyis terhére volt magának és a közönyös világnak.

Ebben a szomorú végben tetőződik be Déryné egész művészi pályafutása. Úgy élt, mint nagy művészek szoktak élni, az aggkorra tekintet nélkül s úgy is hal meg, mint azok: elfeledve kortársaitól, nyomorban élve, megsíratatlanul eltemetve. De egyéni jellemének kiválóságát, nemességét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy inkább koplalt, mint koldult, inkább kereste a vigaszt magában, múltjában, semhogy panaszkodásaival a könnyörületes figyelmet magára vonja s az embereket — irgalomra indítsa. A legnagyobb nyomor se felejtette el vele nőies büszkeségét. Szerény, tolakodás nélkül való, a sírig igazi művészlélek a földi maradványait magába foglaló, festetlen tölgyfakoporsóig ...

Egy ilyen erős művészlélek csakis hamisítatlanul tudja megírni önéletrajzát. Már ingadozó időrendje is amellettszól, hogy inkább az egyes események vágtak mély barázdát lelkében s nem indul naplószerű följegyzések alapján, hogy aztán félig elfeledett dolgokat hamisítva tárjon elénk. Egy nagy esemény eszébe ötlék s midőn tolla alá veszi, rajként röppennek elő lelkéből a hozzáfűződő apróságok. A folytatásban évtizedeket is

átugrik, de aztán emlékezete segélyével jó helyre illeszti az előbb elmondottat a később elmondandóhoz, őt maga az esemény érdekli s nem annak chronologiai pontossága. Egyedüli támasza kitűnő emlékezőtehetsége. De aki ily élénken tud visszaemlékezni, az csak őszintén teheti azt, mert *átérezett* események emléke csendül meg lelkében. Miként egy rég elfeledett dallam első ütemei az egész dallamot eszünkbe juttatják: akként elég Dérynének egy fődolgot megérintenie, hogy az azzal érzelmi összefüggésben álló további részletek mind megelevenedjenek lelkében s kerek dallammá váljanak.

Ő nem szentimentális naplóíró, aki egy maga elé tűzött cél kedvéért mesterségesen csoportosít s írói babérok után vágyakozva szépít és hamisít, ő átéli még egyszer a múltat, mint az álmodozó, gyönyörködve a földézett képekben. Neki fogalma sincs arról, 70-ik életéve vége felé, midőn önéletrajza megírásába kezd, hogy mennyi emlék szunnyadozik a lelkében és valósággal írás közben veszi csak észre, hogy sietnie kell, ha készen akar vele lenni. És csakugyan a halál ragadja ki kezeiből a tollat, midőn a 125-i sűrűn teli írott ívnél jár a kézírata. A végét már meg se tudja írni. Amit még okvetetlenül hátra akar hagyni, azt elmondja keresztlányának, ki ott virraszt a haldoklónál.

Ha regényesen szépíteni akarna, ha mentegetni óhajtáná múltjának egy-egy tettét, önéletrajzát bizonyára egészen másképpen kezdené, mint a születéséről szóló fejezetben olvashatjuk. De ő nemcsak színi pályája történetét írja meg, hanem megírja gyermekkoráét is, az emlékező tehetségnek azzal a csodás elevenségével,

mely nagy íróknak is becsületére válnék. Igazán plasztikailag tud elbeszélni. Ha stílusbeli pongyolasága kisebb volna, *Naplója* elbeszélő irodalmunk legkiválóbbjai mellé méltán sorakozhatnék. Tárgyi érdekessége mellett azonban elfeledjük formai gyarlóságait, az elbeszélés kedves folyamatossága megerősíti őszinteségébe vetett hitünket. Éppen célzatosságának hiánya az, ami emlékiratai értékét oly becessé teszi és éppen bőbeszédűsége, melyet írói fegyelmezettség nem korlátoz, emeli valóságosságába helyezett bizalmukat. Ha többet hallgatna el — sok intim jelenetnél női jogainál fogva meg is tehetné — kevesebb hitelű volnáj mert az a gyanú merülne föl, hogy mint egy kérdésnél fukarkodik őszinteségével, másnál is azt cselekszi. De ő elmond mindent, nem a „páter peccavi” hamis szemforgatásával, hanem a késő kor azon higgadt megnyugvásával, mely nyugodt lélekkel várja, hogy az vesse rá az első követ, ki teljesen büntetlennek érzi magát; abban a meggyőződésben, hogy nem bűn. bevallani, ha szerettünk valakit igazán. Szeretett — nem tagadja. Azt se szépíti, hogy a szerelem érzése állandó volt nála s csak személyeit válogatta. De egyidőben mindig csak egyet szeretett s azt lelke egész odaadásával és ha egyszer szakított vele, soha új szerelem nem fakadt iránta szívében. Szeretni tudott, de aztán megvetni is. Szerelméből mindig hiányzott a kapzsiság vonása, de soha, a finom, nőies önérzet! Ő, ki annyira csalódott férjében, kénytelen otthagyni e durva embert, de kényszerű özvegysége napjaiban nem a szenvedély mohóságával keresi a kárpótlást, hanem a

tiszta, kölcsönös szerelemre jogot érző női szív szemermetes ösztönével.

Amit szerelmeiről mond, érezzük, hogy azokban nem az a fődolog, amit tán elhallgat. Nem a Magdolnának lemondásával könyörgi a Krisztusi könyörület olvasóitól, hanem a bevallás őszinteségével mintegy fölment azon dilemma alól: Bűnösnek tartjuk-e vagy nemi Élete történetének legbensőbb dolgait se akarja érintetlenül hagyni. Hisz joggal érzi, hogy ezen a múlton mint nőnek, nincs semmi szégyenlivalója. Csak akkor menthetetlen, ha áll az, hogy szeretni bűn. Hiszen öregségére szomorú napjainak egyik legnagyobb vigasztalása, hogy volt idő. mádon ez a sivár élet tele volt igaz, tiszta szerelemmel. Emlékeihez nem tapad szégyenfolt; elmondásukhoz nincs szüksége egy mentegető szóra is. Mi vádolnák tehát őt, ki még mentegetésével se hívja ki maga ellen a vádat?

Életének szerelmi történetei oly hatást tesznek reánk, hogy az őszinteségnek éppen nőnél ez a nem köteles mértéke arra kényszerít, hogy olyan részrehajlatlansággal olvassuk el, mintha másokéit mondaná el s olyan egyéni érzéssel élvezzük, mintha csak a színeket kölcsönözte volna ki a maga lelkéből — anélkül, hogy regényes színezetük hitelük rovására volna.

Ezzel magyarázzuk azt a jó hatást, mit reánk tesznek az igazság erejével, a bevallás őszinteségével és a szubjektivitás nőies méltóságával.

Déryné *Naplóját* bátran odaállíthatjuk a világirodalom skínészmemoirjai mellé. Egy cseppet se áll a francia *Mlle Clairon*, *Mlle Dumesml*, az angol *Mrs Bellamy*, a

német *Bauer Karolina*, *Schebest Ágnes* s a dán *Heiberg Johanna Lujza* önéletrajzai mögött, — sőt őszinteség, kedvesség dolgában valamennyit fölülmúlja. A régi magyar színészet történetének pedig mindig, legbecesebb adaléka fog maradni, írója emlékét átadva a késő kornak, hogy megcáfolja a Schilleri mondást, hogy az utókor nem fűz babért az előadóművész homlokára.

VIII.

Záradékuul még néhány szó.

Hogyan keletkezett Déryné *Naplója*, erről részletesen emlékezik meg *Egerváry P. Ödön*, mint akinek a legnagyobb érdeme volt a *Napló* létrejövetele körül.

Déryné maga sohase gondolt arra, hogy életpályája történetét megírja. Első ízben *Vahot Imre* kérte föl rá, de hisz a gazdaság gondjai közt még arról is megfeledkezett, hogy válaszra érdemesítse a buzgó Vahot levélét. Ez az első buzdítás tehát teljesen kárba veszett. Később *Kazinczy Gábor*, találkozáván Miskolcon Déry Istvánnal, ezt mondta neki: „*Urambátyám! mondja meg a nejének, ha gazdag akar lenni, adja élete rajzát.*” A férj híven teljesítette ugyan a megbízatást, de a feleség már „*egyedül a sok apró marha nevelésben, szaporításban*” lelte egyetlen szórakozását s „*végleg lemondott minden szellemiről, mert oly környezetben élt azontúl.*”

Néhány év múlva Vahot is, Kazinczy is megismélték a kérést s *Egressy Gábor* Miskolcon jártában szintén buzdítja erre Déryné, de úgylátszik hasztalanul.

Mindez hihetőleg az 50-es évek folyamán történhetett. Időközben (1862) meghal Déry, s neje Diósgyőr-bői Miskolcra költözik nővérehez, özv. *Kilényi Dávidné*-hoz. Itt megismerkedik *Egerváry Emiliával* s az ismeretség barátsággá fokozódik.

Anyagi helyzete a megismerkedés idejében súlyosnak mondható. Tán míg a hagyatékból tartott, jobb napok derültek rá, de utóbb jóformán a nővére kegyelemkenyerét eszi. Egerváry Emília szívét meghatja e nyomorúság s egyik levelében élénk színekkel festi ki Pesten lakó fivérének az agg művésznő keserves helyzetét s arra kéri: eszközölne ki számára valami kegy díj at. Egerváry Ödönt megindítják a nővére sorai s felszólítja a vidék színiigazgatót, hogy segítsenek Déryné anyagi helyzetén. Leveleket ír a főváros művésznőihez is, — de mind a két esetben siker nélkül. A vidék meg se mozdul a felszólításra s a fővárosi pályatársak közül egyedül *Prielle Kornélia* küldi el a kolozsvári vendégszerepléséből maradt 72 forintot.

A Nemzeti Színház intendánsa, *Radnótfáy Sámuel*, kezdetben ugyan megtagadja a kért segélyadást, de később 120 (mondd százhusz) forintot utalványoz ki évi díj fejében a Radnótfáy-alapból.

Midőn e két összeget kezéhez kapja az éppen súlyos betegen fekvő művésznő, sokáig bámult hihetetlenységében s magához térve csak annyit tudott mondani: „*ez igen sok egyszerre... nem lehet, hogy e változás megtörténhessen velem ...*” Valóban nem bírjuk meghatottság nélkül olvasni e sorokat! Az alamizsnára szorult szegénység hihetetlennek tartja az emberi jószág ilyen

Déryné (nem hitetes) fiatalkori arcképe;

mértékét. Mennyit kellett szegény Dérynének nélkülöznie, hogy 192 forint birtoka egyszerre boldoggá tegye! Pedig mint maga írja, nagyon boldog volt — bár nagyon beteg is.

Jellemző egyéniségére, hogy első gondolata ez: miként hálálja meg Egervárynak, közbejáró jóságát? Hálaíró levelében — 1869 július 28-áról kelezve — tudatja, hogy szíves viszonzásul meg fogja írni Egerváry számára önéletrajzát. Ebben a levelében mondja el, hogy kik szólították már föl régebben erre s aztán megjegyzi: „*s így jöttem most ezen gondolatra, hogy legyen*”. Mindjárt bele is kezd s egy pár ívnyi hamarjában el is készül. Így született meg a *Napló* (melyet ő Önéletrajznak nevez) 1869-ben, midőn Dérynének már 76-ik életéve második felében volt. Kezdetben nehezen találja meg a kellő formát, az anyag meg igen terjedelmessé válik kezei közt. Egerváry figyelmezteti, hogy írjon választékosabban s hagyja el a fölösleges részleteket. Majd belejön az írásba s nagyobb csomagokban kezdi Pestre küldözgetni a tisztázott kéziratot. De aggodalmi mindig vannak. Ezek egyik legjellemzőbbje, midőn így ír: „*hiszen más is születik, még sem untatja a közönséget lételevel s miért éppen én? ... Tán egy kissé elbizakodottságnak látszik ...*” Egerváry szerencsére eloszlatja aggodalmait s nem engedi, hogy túlzott szerénységből már a kezdeten félbe szakadjon az érdekesen induló Önéletrajz. Midőn 1870-ben személyesen is fölkeresi Miskolcon, szóval is buzdítja őt a folytatásra. A munka tehát 1870 első felében gyorsan halad előre, míglen augusztus folyamán hosszabb időre szünetel s

Egervárynak augusztus 16-ától december 6-áig kell várnia az újabb küldemény megérkezésére. E szünetnek komoly okai vannak. Dérynénk egyszerre elgyengül s oly erőtlennek érzi magát, hogy tollat se tud a kezébe fogni. A melle is fájni kezd olyannyira, hogy egyfolytában sokat írni nem tud — de decembertől kezdve ismét vígan folyik a munka s 1871 márciusáig egyik kéziratcsomó a másikat éri.

Nemsokára mégis nagyon kezdi érezni agg korát. *„Óh öregség, öregség — írja egyik keltezés nélküli levelében — miért nehezedéi úgy reám!”* Szemei is annyira meggyengültek, hogy alig lát már szemüvege segélyével is. De azért ír, sietve *„eldobnom nem lehet, mert — rövid az időm...”* — írja humoros lemondással. Szemei mindjobban gyöngülnek. Az egyikre már alig lát. Nem csoda, mert este is ír, mikor ereje megengedi *„csak-hogy lennék már készen vele...”* Az 1872-ik év nagy betegségei még jobban elgyötrik Dérynénket, de csak a testét, mert a lelke eleven, kedélye friss. Bámulatosak ezen sorai, melyekkel irtózatossága, a vízkórság és általános testi gyöngesége dacára se feledkezik el helyzetének humoros voltát így festeni: *„Oh tisztelt barátom, nekem ne kívánja, hogy még soMig írjak. Bár bevégeztem volna már. Az én életem egy nyomorúság. Már egész a mellemig jött a daganat. Alig tudok már írni. Jární éppen nem, bot nélkül. Azt is csak a szobából a konyhaajtóig. Ott az udvaron az ajtó előtt ülök, de emberekkel már nem sokat közlekedem, csak a háziakat látom fel s alá jární-kelni, munkálódni s nekem ott kell ülni, egy lépést sem tehetek, lábaim nem bírnak.*

Úgy ülök ott kifeszülve, mint Kambyses király: „Ne nyúlj hozzám, mert kipukkadok!” Ő királysága ugyan így monda: „Ne nyúlj hozzám, mert üvegből vagyok s összetörök!” óh bárcsak már bevégezhetném ... Egyik szememmel már nem látok, csak mint a sűrű szitán át...”

Így tud kedélyeskedni egy olyan beteg, aki már majd egy éve hogy el nem hagyhatja a szobáját, mert sok bajához még a köszvény is hozzászegődött. De nem engedi elhatalmasodni lelkén a sok nyavalyát, hanem tovább írja Önéletrajzát. *„Azért tehát most úgy teszek halál komával, ha mutatja magát — írja egy másik leievében — hogy csak késleltessem, miként Monaldeschi, midőn siettetik az örök, hogy vérpadra vezessék, azt mondom, miként ő, hogy: még nem vagyok kész! Hadd fordítsam meg ezen árkus,papírost előbb! Mert Monaldeschi azt mondja: hadd fordítsam meg a köpeny emel, nem látják, hogy visszájáról vettem föl — nem vagyok kész .. ”*

Energiája igazin a csodával határos. A naplóírás fárasztó munkája mellett időt talál arra is, ily kedélyes megszólítási! levélben: *No de most!* hogy 16 sűrűn teleírott lapon elmondja keresztleánya életének előzményeit — és mindezt két héttel halála előtt! És jó lélekkel mondhatjuk, hogy e levél írásán éppenséggel nem látszik meg a közeli vég reszketése. Egy másik — utolsó levele, 3—4 nappal halála előtti időből se árulja el a közeli véget, csupán a szavaiból sejtjük. *„Az én gyerityám ncmsoliára leég. Nem tudhatom, mely napon alszik ki és — nem írhatok többé! Lehet, hogy ez az utolsó csomag, amit küldhetek, pedig még sok volna hátra,*

mert hiszen eddig vidító mezőkön járdaltam, még ezután léphetnék a levele hullatott tövisekre. De legyen úgy, miként oda fönt az én jó Atyám elvégzi sorsomat!...

És csakugyan nem írhatott többet, mert néhány napra rá, 1872 szeptember 29-én örökre lezárta fáradt szemeit. Néhány nap múlva aztán eltemetik egyszerű tölgyfakoporsóban — a szegények temetőjébe!

De végre is az egészen közönyös dolog: minő koporsóban s hova temetik el az embert. A halál mindent, mindenkivel egyformán eligazít. Az élet az, ami fájó! Emberek közönye, testi szenvedés kínos gyötrelme. A jutalmazatlanság fájó érzése a becsülettel végzett munka után. A szívtelenség bántó gonoszsága, midőn érezzük, hogy a mi szívünk kéretlenül is tudott másokkal jót tenni! Az elhagyatottság fájó tudata, midőn az aggság legjobban rászorul a gyámolításra. A szebb napok, a pénz, a pompa s a jólét kellemes emléke, midőn a mindennapi falat se bizonyos. Megható módon kérdi egyik levelében: *„...s hathatós keleté lesz ezen naplónak? Nem jobb lesz-e, ha akkor, ha mindjárt csak tíz forintot juttat is belőle, mint sajátjából az élő Dérynének? Holtom után reám semmi költség...”* *„Nem nagyobb szüksége van az élőknek a fölhasználásra, mint az elporlott hideg föld alatt nyugvónak a dicsőségre? Én arra többé nem gondolok!...”*

Elmondhatjuk, hogy ez az ön életrajzírás utolsó vigasztalása lehetett Dérynének. Átéltte mégegyszer fiatalságát s a jóltevő halál akkor vette ki csendesen kezéből a tollat, midőn tán kezdte volna föltépni behegedt régi sebeit, elmondani Isten tudja minő szenved-

déseit. A halál ránézve már jótétemény volt, mely még az íróval is éreztette szelídséget, Enélkül talán egy igazán jó, nemes lélek derűje nem terülne el naplója nagy sietséggel, de igaz kedvvel írott lapjain.

Minő nemes vonása már az is lelkének, hogy egyetlen jótéteményt ily gazdagon akart viszonzni. Másra gondolva még akkor is, midőn betegség, aggkor természetesen önzőbbekké szokták tenni aiz embereket. „*Ezt én az én jóit evőm számára írtam — említi Egerváryhoz írott egyik levelében — s ezt úgy tekintse, mint sajátját.*»

Ez az Önéletrajz nemcsak egyik remeke a magyar memoire-irodalomnak, de oly nemes egy cselekedet is, mely egyaránt méltó emléket állít az ő finom eszének, mint gyöngéden érző szívének.

**DÉRYNÉ
LEVELEI**

1.

Déryné levele Bajza Józsefhez.

B.-Füred, Július 15-ik, 1837.

Tekintetes Úr!

Örömmel vevém a Kegyed hozzám utasított levelét, mely szerént a Tettes Választmány engemet is figyel-mére méltatott. Én a felszólítást parancsolat gyanánt veszem, s szerencsésnek tartom magamat a rendelt idgro megjelenhetni. Ami a fizetést illeti, hogy ha a tekintetes választmányság jóváhagyni kegyeskedik, úgy vélem, nem kívánok helytelent, midőn több időtől fogva 100 ezüst forint havi fizetésre méltánylott nemes Abauj vár-megye, s most én azon nyilatkozást teszem, hogy mivel sok daljátékokról még most szó sem lehet, tehát tekintetes választmányság határozásán megnyugszom, mit erántam határozni fog a havi fizetésre nézve. Kassai kötelezésem kezdődik november 1-őjén és így az egész három holnapot ott tölthetem. Melyre 1 jutalomjátékot kérek; hogy ha pedig a tekintetes továbbra is paran-

csolni fog velem, egész igyekezettel azon leszek, hogy kassai kötelezésem alól föloldoztassam, mely felől személyesen leszek szerencsés a Tettes Választmánnyal értekezhetni. Útiköltségül ötven forintot Füredről Pestig, mivel két székért kénytelen vagyok fogadni. Ezek után a tekintetes Úr jóindulatában magamat ajánlván

vagyok legmélyebb tisztelettel

Déryné

Dall színészné

2.

Déryné levele Néb Máriához

Kassa, Január 29-dik, 1839.

Szeretett Máriám!

Hát meghaltatok-e? Megnémultatok? Vagy téged a méltó harag hallgattatott el, hogy levelemre sem te, sem Jeanette egy betűt sem írtok? Oh Máriám, hogy vártam 2 hónap óta minden póstnap kedves vonásidat láthatni, de hasztalan. De igazságod van, harag-hatsz, s méltán, mióta biztatlak!... De hát nem azt kell-é gondolnod, sőt hinned, hogy az én hanyagságom oka nem teljesített kötelességemnek? Pedig Istenemre nem. Leírni mindazon vészes körülményeket, melyekben az idő óta hánykódtam, küszködtem, azokat leírni lehetetlen, de hosszas is volna, mint csapkodott csolnakom egyik kőszirttól a másikhoz. Majd szóval, szeretett Máriám, remélem 3 hónap múlva elbeszélhetem, ha oly

szerencsés lehetek, hogy baráti kebledre borulhatok ismét annyi küzdelem és távollét után.

Halld hát Édes! Kilényi írt és hív be Kolozsvárra tavasszal. Nem tudom ugyan, maradhat-e ott társaság egész nyáron, miután most egész télen ott volt, de utam mindenesetre oda veszem, ha Kilényi vei tisztába jöhetnek. Itt Kassán, kedves Máriám, a mi szép reményekkel biztattam magam, épen oly erősen csalódtam, mert két vadállat, a kik direktoroknak akartak neveztetni, idejöttek s megbuktak, s megbuktatták az egész társaságot, a fizetést egynek sem fizethették már a második hónapban, s így ebből rendetlenség, kedvetlenség, s minden egyéb származott. Ez volt hátramaradásomnak is egyik főoka. Már azóta elmentem volna, egyenesen bé Kolozsvárra, de nem ereszt a Vármegye, most már ő is beletekint, s így tán majd jobb lesz. Májusig tart kötelezőnyem, addig itt kell ülnöm, de akkor be hozzád, — hisz érted kell mennem — mert te már magadtól nem jössz hozzám.....

Édes Máriám, arra kérlek, írd te nekem egész őszinteséggel a társaság állapota és körülménye felől. Mit gondolsz? Ha mehetek-é? Nem lesz-é káromra? Milyen a társaság? A te baráti lelked legigazabban fog engem arról tudósítani. Nem írhatom le neked örömem, midőn e reményt teljesíthetőnek leltem, hogy téged s kedves testvéreimet ismét láthatom, de nemi csak láthatom, hanem veletek, körötökben ismét élhetek.

Mivel itt nincs második énekesnő, még mindez ideig

nem vehettem jutalomjátékomat, pedig a második hónapban kellett volna vennem.....

Ha bemegyek Kolozsvárra, egy szép operát is viszek be — Beatricé-t — az is szép ám. Csak attól félek, azért nem mehetek be, hogy tán Kilényi nem adja, amit kérek. Vájjon az Uraságok nem tesznek most semmit a színház kedvéért, hogy jó társaság állíthatnák együvé?

Édes lelkem, ha Ballay Máriát látod, kérlek, mondd meg neki, igen sok foglalatosságim vannak, azért nem felelhetek levelére. Én őt ajánlottam, de ezek a direktorok nem akarnak senkit fogadni, s szinte eloszlott a társaság. Azért nem is lehetett őt biztatni, hogy eljöjjön ide. Szeretett Máriám, már most zárnom kell levelem, élj boldogul, még láthatlak. Kérlek írd meg, mint kértelek. Mindazt írd meg, voltaképp mit tanácsolsz. Mondd meg Jeannetnek is, hogy írjon, ő is mit tanácsol. Ha aztán ti tanácsoljátok, örömmel siet karjaid közé szívből szerető barátnéd,

Rozid

3.

Déryné levele Walther Lászlóhoz és W. L.-néhoz.

Tarcal, November 18-ik, 1848.

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr
és Tekintetes Asszony!

Nem gondoltam volna, midőn búcsúzáskor utolsó szerencsém lévén, hogy azon szíves készségű ajánlatát a

Tettes Úrnak igénybe vegyem — minél fogva, ha valami szívességet tehet — egész bizalommal legyenek; egy kissé hosszasanak kell lennem. A színészetnél sokszor megakad az ember s kénytelen a zsidóknál menekülést keresni roppant kárával, ez ért engem is. 35 éves fáradhatatlan szorgalmamért azzal jutalmazott a Haza, hogy későbbi éveimben oly csekély fizetéssel kelle küszködnöm, miből ki nem jöhettek, s kényteleníttem adósságot csinálnom. Szegény jó férjemet most sok bajai között nem merem zaklatni, s bár a Tettes Urak sokkal kevésbé ismernek, hogysen feljogosítva érezném magamat e nagy szívességre, miért esedezem, de azon nemes lelkű ajánlata a Tettes Úrnak fölbátorít ezen szorongó helyzetemben. Ugyanis a többek között egy rész, 100 az az Száz váltó forint úgy van fölvéve, hogy minden holnapban 10 váltó forint kamatot kell érte fizetnem, még csak a száz váltó forint tőkét le nem fizetem. Most már épen egy éve, hogy eljöttem Pestről és én teljességgel nem fizethettem sem a tőkét sem a kamatot. Többször sürgetett a zsidóné, de magamnak nem lévén, nem tehettem. Most igen sürgetve írt újra, hogy tovább semmi esetre nem vár, hanem lépéseket teszen. Most hirtelenében oly szorongó állapotban helyezte, hogy nem tudok másképp segíteni, mint azon bizalommal a Tettes Úr szívességéhez folyamodni, ha lehetséges, esedezem méltóztassék azon Száz váltó forint tőkét kifizetni, még férjem elé terjesztem, és akkor egész köszönettel a Tettes Úrnak visszafizetendem. Az érdekért talán inkább el fog várni, ha a tőke le lesz fizetve. Azonban ha ő megelégednék 50 váltó forinttal az egész időre nézve, még a pénze nálam volt,

és a Tettes Úr oly szíves leend azt is nekem hozzá kölcsönözni, igen lekötelezend, ha nevemben vele egyezkedik. Ha pedig nem elégszik meg vele, úgy csak a tőkét, száz váltó forintot, kérem kifizetni. Édes jó Tettes Úr, éppen most volt férjem ide bent, s az írásnál kapott; fölfedeztem előtte a dolgot, s most könnyűit szívvel esdem az ő megegyezésével és azonos kérésével, hogy méltóztassék kérelmemet teljesíteni, és ő ki fogja a Tettes Úrnak fizetni köszönettel. A kamat iránt pedig, könyörgöm, belátása szerént, a zsidónéval egyezkedni, hogy elégedjek meg kevesebbel is, minthogy tömérdekre menne, és a capitalist is meghaladná az interes a szerént, mint akkor a szükségtől késztetve kénytelen voltam megígérni. Ha nekem magamnak volna, nem húznék le semmit, mert megígértem, azt gondolván akkor, hogy legfeljebb 2 holnap alatt lefizethetem, de így tömérdekre menne. Ha tehát meg fog elégedni a Tettes Úrtól határozott kamattal, méltóztassék azt is kifizetni és tőle a kötelezvényt elkérni, mely nevem aláírásával van, és nekem akkor átadni, midőn férjem ki fogja elégíteni a Tettes Urat. Ne ítéljen meg cite, édes Tettes Úr, hogy első ismeretségünk alkalmával érdemes úri házát mindjárt ily kellemetlen Comissióval terhelem; bár alkalmam lenne bármi esetben, vizontszolgálatot tennem a Tettes Uraknak, de kérem is ne mellőzzenek semmi alkalmat, sem a Tettes Úr, sem a Tettes Asszony, melyben, bebizonyítsam, mennyire le vagyok kötelezve. A Tettes Asszonyt tisztelvén örök hálával vagyok a Tettes Úrnak lekötelezett szolgálója

Déryné,

U. i. a zsidónénak neve *Pollákné*, férje aranyműves, boltja van a Király-utcában, ő maga fogja a levelet a Tettes Úrnak elvinni.

4.

Déryné levele Egressy Gáborhoz.

[Miskolc], Július 24-ik, 1851.

Szeretett, Kedves komám!

Bár lelkem mélyéből óhajtám legalább bár e kis ívet beírhatni — de óh Miskolc! óh pangás!

Mi nagy örömmel vettem az ívet kezemhez megtisztelve érezvén magamat kedves komám bizalma által, s épen úgy elszomorodám a csekély siker miatt, de minden ember le [van] verve. Vegye hát a jegyek szerénti kis summát, melyet itt küldhetek, szívesen, bár magamnak volna módom beváltani minden nyomtatandó példányait. De a pusztá kívánat üres hang, hol nincs *mód tenni*.

Oly rég nem hallottam semmit rólok! Hogy vannak? Csókolom Zsuzsikát s a szeretett kedves Etelkát kedves Komával együtt. Adjon Isten sok jót, szívéből kívánja örökké szerető komájok

Déryné.

Déryné levele Egressy Gáborhoz.

Miskolc, Március 4-ik, 1852.

Kedves, Szeretett Komám!

Bocsásson meg, hogy soraimmal terhelem, már rég-kellett volna írnom, de igen halmozott házi foglal atos-ságim, és most író is lévén, hátráltattak, de most miután oly sokszor fölszólítottam az előfizetőktől a példányo-kért, kénytelen [vagyok], kedves Komám, emlékeztetni, hogy a följegyzett előfizetőkhez (kiknek névjegyzékök-kei a pénzt is fölküldötte Uram) tessék elküldeni a pél-dányokat nekik, különben még aizon gyanúba esem, mintha el sem küldöttem volna a pénzt. Valamint Mol-nár Zsigmond Úr ilyesmit ejtett is ki Balogné előtt, azért kérem, kedvesem, cáfolja meg e rágalmat, s küldje el nekik a név szeréni jegyzékeket, Zsuzsikát, kedves gyermekeivel együtt csókolván egész tisztelettel vagyok szerető Komája

Déryné.

Déryné levele [gróf Wass Sámuelhez?]

Diós-Győr, Október 14. 1865.

Nagyon tisztelt gróf Úr!

Kívánsága szerént im küldöm a csomagocskát, hogy használhat-é ez valamit, nem tudom; de amit öszveszed-

hettem, itt vágnak, a többek elszóródtak, elvesztek. Kedves, jó gróf Úr! Sohasem voltam; dicsekvő, sőt az volt bajom, hogy mindég igenis szerény voltam, tehát kérem, ne gondolja, hogy dicsekvésből szedtem össze az adatokat, nem, de hogy bizonyosságot tegyenek azok előtt, kik tán nem ismertek, avagy nem láttak akkor, midőn még *voltam*, ámbár ez igen csekély arra, hogy részvételt ébresszen valakiben, mert sokkal többet tettem még igen-igen fiatal koromban, midőn valóban törtem a görögös pályát (13 éves voltam, midőn a színházhoz jöttem)', és Schodelné nem egyszer elmondotta, midőn némely színész urak méltatlankodtak erányomban: Ha Déryné akkor nem születik, midőn született, most nem énekelnék a Nemzeti Színházban. Tehát én zsenge fiatal koromat nem töltöttem léhaságban, óh, nem! Mert akkor is₁ miként idősb koromban, csak a színpad volt világom s földi mennyországom. Én fiatal koromban bátor léptekkel törtem a pályát, midőn egyedül voltam nő, ki énekeltem, s merész léptekkel léptem föl a nagy német színházban, német nyelven énekeltem, hogy bizonyosságot tegyek, hogy eljő a világosság (az evangélium szava szerint.) Tehát nem₂ óh nem azt mondom, hogy én derítettem világosságot (de küldve voltam, hogy földerülend). Most már vannak nagy énekesnők gazdagon jutalmazva, de hát én? Mi volt az én jutalmam? Akkor szörnyű kicsi havi fizetés fáradhatatlan szorgalmamért, s most már mint elaggott, gyöngélkedő egészséggel hol keressek — jutalmat nem kívánhatok — de némi enyhítést igen szűkre szabott évi nyugdíjamhoz?

Ezt tehát, nagyságos gróf Úr, ha helyesnek látja Jókaival közölni, s levelemet is bátran megmutathatja. Ő egy lelkes férfiú, ki szép tollat viszen, s ha ő is helyben hagyja és kivihetőnek véli a segedelmet, *úgy* tegyen, édes jó gróf, ha pedig nem tanácsolja, hadd maradjak elfelejtve, miként eddig.

Bocsánatot kérek, kedves jó gróf Úr, hogy ily hosszúságú levelemmel terhelem, de ezeket, ugye, hogy tudatnom kellett? De még ha Jókai is tenni akarna, — az ő tolla minden szívet részvétre gerjeszt és hatalmas, — mutassa kérem neki a csomagot is, hogy mit tanácsol vele tenni, cselekedjék úgy vele. Most Isten önnel, kedves gróf Úr, önökhöz mély tisztelettel

özvegy Déry Istvánné.

7.

Déryné levele Prielle Kornéliához.

Miskolc, Június 17-ik, 1869.

Drága Cornéliám!

Ne gondold kedvesem, hogy a hanyagság hálátlansága tartott vissza oly sokáig hálám s köszönetem nyilvánításától, mellyel nemeslelkű részvétedért tartozom, de midőn jóakaró barátom (Potemkin) becses levelét vettem a számomra bele zárt 72 forint o. é., mellyel hasonlíthatatlan szívj ósággoddal egy volt pályatársad nyomasztó helyzetén enyhíteni kívántál, akkor lázas betegségben sínylődtem ágyban fekvődvén, s nem tudtam

egyebet, mint reszkető kezeimet Égre emelni s áldást kérni reád, szeretett Cornéliám, hogy fáradozásid díjából még engem is részeltetni kívántál. Ah, épen jókor érkezett!

Még most is gyenge vagyok ugyan, mert csak három napja, hogy fölkeltem 30 napi nyavalyámból. Csak a nagylelkű Radnótfáy intendáns Úrnak írtam azonnal betegen hálám kifejezését, midőn értesíteni kegyeskedett a számomra utalványozott 120 forint o. é. évenkénti segélyezés elhatározását. Az Ég áldja meg érettel!

Oh, jó Nellim! nem mondhatom neked, mit érzem; mind ezen nemes kebelből eredt segélynyújtások szinte egyszerre rohanták meg szenvedő érzéseimet. Alig tudtam kiábrándulni, azt gondoltam meg kell halnom, s már majd nem élvezhetem a kegyelet enyhítéseit. Azelőtt nem orvosolhattam magamat, mert az orvosságot nem tudtam volna miből fizetni, s most mind ez aggodalom mind egyszerre megszűnt. Némi enyhet szerezhetek magamnak, s most már reménylem, hogy egészségem javulni fog. S mindezt kinek köszönhetem?

Egy lelkes részvétteljes emberbarát közbejárásának, ki minden érdek nélkül, ki nem is ismer, és soha sem látott életiben. Egy angyalkeblű nő legnemesbikének, ki fáradozása gyümölcséből részeltetni kívánt; és egy nemes célú intézet alapítójától, kinek jótékonycélú intézetét virágoztassa Isten örök időkre. Neked, drága Nellim, miként jelentsem ki hálámat? A művész csak az ő világában él, őt nem a földi anyagi élvezet élteti, de azon csillag, mely őtet az igénytelen családi körből kiragadva, azon világba vezette, melyben lelke táplálását

föltalálta. Mi által hálálhatnám hát neked szép lelkű tetedet, te jó, mint ha azt kívánom az Égtől, napjaidra ragyogjon csillagod teljes fényben, melynek te adád lanulmányos művészetteddel a fényt, — mert azon csillag csak vezéred volt pályádon, de fényt te adtál neki. Hiszen valaha én is éreztem csillagom vezérletét, — még akkor, midőn fiatal gyermek val ék — s ép azért tudom tán legjobban megérteni s méltányolni a te magosságodat s valódi érdemedet. Ne vedd üres hízelgésnek soraimat, — mert tudod mindég szerettelek — s ha nem éltem is többé világomban körülötted, — de a kerítésen kívül, — mindég tudnivággyal gyönyörködtem szeretteim tündöklő sikerein. Tündökölj hát soká, soká, jó Nellim, ragyogjon csillagod a nagy művészet egén, mert, fájdalom, vajmi kevés a beavatott csemete, mely virágot hajtson.

És most élj boldogul, te nemes keblű, teted *cn* tudata boldogítsa minden lépteidet, vedd hálás köszönetét még egyszer szerető

anyai barátnédnak
Dérynének.

U. i. A szeretetre méltó kedves művészt, Kálmánt, ki egyetlen szavával a színpadon könnyekre s egyszerűsmind mosolyra ragadott, csókolom. A rossz fiú egyszer sem látogatott meg ittlétekor, pedig a világ nekem köszönheti, hogy most benne gyönyörködik; mert én tartottam meg az életét kétszer. Az Ég áldja meg őtet is. Hát Szerdahelyiné! Csókolom ezerszer, emlékszik-e még sok bolondoskodásainkra; én még most is em-

lékszem ha visszagondolok eltöltött ifjúságomra, pedig már 76-dik évemet cepelem a sír felé. Köszönöm, hogy elküldte arcképét, becsben tartom, szegény Nelli nyugodjék. Bocsáss meg kedvesem, hogy ily hosszadalmas vagyok, de szívem tele, ki kellett ömlenie.

8.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Június 18-ik, 1869.

Barátom! Jól tevőm!

Bocsásson meg, hogy ezen bizalmas címmel szólítom meg; de én azt gondolom, hogy ez oly két szent cím, mely magában foglalja azon nagy érdemet, mit a jóltevő eszközöl, mind azon hála kiömlést, mit a segélyezett szenvedő jóltevője éránt érez.

A legelső forró hálám s köszönetem önhöz repült volna, midőn jó Cornéliám. önnek a részemre küldött 72 fr. o. é. összeget számomra szíveskedett kedves jólelkű Emiliánk által kézbesíttetni. A legelső gondolat, mi fölillant lelkemben, ez volt: ezt ő, jóakaróm, eszközölte, hogy ez megtörtént. De milyen állapotban voltam — talán a jó Emilia megírta — lázas betegségben, szinte zavart eszmélettel, nem is tudtam hirtelen jól fölfogni állapotomat, csak mint a jó gyógyszert lassanként, miként eszes orvos szivárogtatta a gyógyító szereket értelmembe; így kedves Cornéliám nemeslelkű

segélyzését. De végre, midőn Emiliám külön zsebecskéjéből ki húzta a *Confectet* a már ízlett csudaírra, akkor valóban megszerettem, sokáig úgy ültem hihetetlenségemben, s végre magamhoz térve csak ennyit mondhatam: ez igen sok jó egyszerre, nem lehet, hogy e változás velem történhessen. Végtére eszméltem, s nagyon boldog voltam, de nagyon beteg is. Elfáradtam, igen gyenge voltam s midőn nemsokára csakugyan megjött a nemeslelkű Radnótfáy Ő Méltósága levele, melyben oly megmérhetetlen kegyeletteljesen értesített a részemre határozott 120 ír. o. é. évi segedelem részesítésében, fölkeltem rögtön súlyos betegágyamból, bár gyengén reszkető kézzel sikerült egész napon által hálás köszönetem s áldásom kíséretében leveletem postára adni. De fájdalom! meggondolatlanul récépissé nélkül küldtem el cselédemtől, ki a levelet föladta, ki is fizette, s most jó Emiliám hozzám jött mondani, hogy még most sem érkezett rendeltetése helyére. Ez a gondolat szinte kétségbe ejt, hogy talán ezen levél is elveszett, mint az [előbbi}. El is küldtem azonnal a postára megtudandó, hogy hova lett azon levél? ők azt izenték: ha föladata, el is ment. De ismét vigasztalódtam azon gondolattal, hogy azólta helyt lesz a levél, mert a Méltóságos TJr levelét is én hatodnapra kaptam meg. Szörnyű anyagok ezek a posta-expeditorok. Cornéliának szóló leveletem ma adattam föl a postára récépissé mellett. Tegnap írtam, s csak estve lettem vele kész. Még addig soha se bírtam írni, igen gyenge voltam, s vagyok. így haladt ily későre hálám kifejezése, hogy az én jóltevőmnek is csak ma írhatok, s holnap küldöm postára, ezt

is récépissé mellett, mert már félek, hogy mind elvesz. Erre az én Emiliám jogosított föl, ki nálam lévén megnyugtatót abban, hogy ő már írt jóltevőmnek, s megírta beteg létemet. így ma írok, holnap adom postára. De most ezen kérdések dulakodnak lelkemben, hogy mikép történhetett a kivihetlen dolgot kivinni? A nemes keblű Cornéliát nem értem ezen kérdés alatt; itt nem fog el a csoda. De mit három év óta zaklattak, és hányan ostromolták a jószágteljes Méltóságos Urat, mindenkit hidegen utasított vissza ezen tárgy megérintésekor. Ezen kérdés megfejtése után vágyódik lelkem? óh, Uram,! Mi varázserőnek kell feküdni ön szavaiban, s lelkes előadásában, midőn a kivívhatatlant ki tudta vívni? Mennyit kellett önnek küzdeni, s fáradozni? Mennyi időt föláldozni, mi önnek úgy is oly szűken van mérve? Hisz mindezeket csak nagy en föláldozással, s en megtagadással vihette véghez. És kiért? Egy senkiért a nagy roppant levegőben. Mely léleknagyság kellett oda, hogy ön azt elkövesse, mit elkövetett egy idegen nyomasztó helyzete enyhítéséért. Ez, Uram, előttem nem földi lény többé, de valami magasztasabb, mert ma még a leghívebb barát, vagy testvér sem teszen szenvedő embertársáért ennyi küzdelemteljes en feláldozást, hogy kitűzött célját ily szép győzelemmel ki tudta vívni csupán emberbaráti szeretetből. Csodálom önt s bámulom többekkel, kik a történekről értesítvék. De én, oh, mi csekély vagyok en szemeim előtt, hogy szavaim nincsenek, mik ezen érdemteljes tethez elég méltólag ki tudnák fejezni hálámat, óh Uram! hisz ön maga írja becses soraiban, hogy mily örömet érzett ügyem süke-

rültekor. Hát én? Áldja meg hát Isten önt, ki minden jóknak jutalmazója, áldja meg, minden lépéseit, az életben, hogy boldog vidámság, s egészség, megelégedés áradjon szeretett tisztelt családjára, életének minden perceiben. Bocsnát ily hosszas untató levelemért, most egyszer nem tehettem másként, esedezván a Tettes Úrnak további jóindulatáért hálás szívvel és tisztelettel öröklök síromig

legalázatosabb- szolgálója
Déryné.

9.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Július 28-dik, 1869.

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr!

Nem akartam többé soraimmal terhelni, de újra kénytelen vagyok alkalmatlankodni, ámbár türelmére, van szükségem; és a mi több, úgy is szűkre szabott idejét igénybe vennem. Ugyanis életem rajzát akarom adni, *de ez egyedül Kegyességed számára lesz leírva.* Még férjem életében már kért levélben Vahot Imre, hogy küldenem el neki életrajzomat, de én akkor időben nagyon el lévén foglalva gazdasszonyságommal, teljes lehetetlen volt. De még több irományokat is kívánt, miket életemben föl jegyezgettem, vagy fordításaimat, mert több darabokat fordítottam le németből magyarra, de bizony már birtokomban nem volt semmi.

A sok utazások következtében terhemre voltak, nem tudván hova pakkolni, kit elszórtam, kit elhagytam szállásaimon, s megvallom sohasem tartottam életem eseményeit vagy színészethez való hajlamaimot elég érdekesnek arra, hogy kinyomassam, s közönség elé bocsássam. De egyszer férjem találkozáván Kazinczy Gáborral Miskolcon, megszólítja: Ugyan, Uram bátyám! mondja meg nejének, hogyha gazdag akar lenni, adja élete rajzát. Haza jön férjem Diós Győrbe — akkor ott laktunk — s mondja: No anyjok, azt izeni neked Kazinczy Gábor, hogy adjad életed rajzát, csak fogd a tollat kezedbe s írd. De én nem írtam. Nekem szórakoznom kellett — hogy a színháztól eljöttem s egyedül a sok apró marha nevelés és szaporításban lettem szórakozást — lemondván minden szellemiről, mert olyan körben éltem azontúl. És csakugyan oly hibát követtem el, mely az illem szabályaival éppen nem fért össze, hogy Vahotnak nem feleltem tömérdek házi foglalatosságim következtében. Egész nap tömérdek vendégek látogatták házunkat, estve pedig már úgy ki voltam fáradva, hogy csak nyugalmat kerestem. De történt, hogy Vahot Imre Diós Győrbe jövén társával a Várat lephotografirozni, hozzánk ezáltak, s ott időzvéen két hétig nálunk nagyon szívesen láttak férjemmel együtt, akkor ismét, megszólított, — de mondtam: hagyják a holtakat nyugodni, én el vagyok temetve a Diós Győri Vár romjai alá, ő engem megajándékozott egy munkával, Thaliával, melyben néhány soraival meg is tisztelt a könyvben emlékül: Később midőn Egressy Gábor Miskolcra jött Pestről

vendég-szerepeim, hozzám is kijött látogatni mindég, ele egyszer Kazinczy Gáborral, ki újra fölszállítván: adjam életrajzomat születésemtől fogva, — s így jöttem most ezen gondolatra, hogy: tehát légyen.

De most már drága a jó tanács, és kihez folya-
mondhatnám inkább mint kegyedhez, *kinek számára szándékozom ezt leírni*. Már elkezdtem, egy-két árkus készen van, de még nincs kikorrigálva. És most már új kétségek támadnak bennem az eránt, hogy fogják-e az olvasót érdekelni egy közönséges gyermek születési eseményei? Sokáig küzdöttem magammal, hogy mi formában adjam elő csekélységem csekélyégeit, hogy unalmassá ne váljon ez olvasmány? Tehát kegyedet kérem, adjon nekem egy kis útmutatást, hogy mi formában? könyv alakban-e, vagy csak cikkekben? Én ugyan már elkezdtem könyv formában, mert a kedves Emilia azt tanácsolta. De szégyenlem kegyednek elküldeni e pár árkust, mert kegyed fogja magában gondolni: mi köze az olvasónak ahhoz, hogy és mikép születél? hogy és hol állt a házatok, s mi eseményei voltak családotoknak? Ha kegyed kívánni fogja, elküldöm a legelső alkalommal, mihelyt feleletet kapok kegyedtől ezen levelemre. Újra mondom *én ezt úgy írom kegyed számára*, hogy amit helyesnek vagy jónak talál benne, meghagyja, ami szükségtelen, kihúzza. Házunk eseményei és bukása benne lesz foglalva, ha úgy találja kegyed jónak, miként elkezdtem, ez foglalkoztatja előadásomat szinte 13 éves koromig, hol színész nő lettem. Azontúl színi pályám következik, ha tehát csak itt is kezdhetem, úgy írja meg kegyed. De már most ismét egy terhes meg-

bízással folyamodom önhöz! Színi pályámon némi események adták elő magukat, nevezetesen a magyar éneklési tehetség kétkedése, meg cáfolása tekintetében, vagyis inkább érdekében fölléptem a nagy városi német színházban német nyelven két operában. Ez így történt: Mérey Consiliáriusné engemet igen szeretett; ahogy a színházhoz jöttem, már mindjárt nagy pártfogást találtam házoknál, s majd mindennapos voltam ebéden is náluk. Férjhez menetelemkor a kisasszonya volt a nyoszolyó leány. Midőn már Pestről szinte kikergették a magyar színészeket, elbontván egyetlen színekörüket, a Dunaparton álló úgynevezett Kondellát, mert a *Verschönerung*« Comission dísztelennek találta, hogy ott álljon; el vándorolt tehát a magyar a hazában szerte széjjel, hogy elég helye legyen a németnek a magyar fővárosban. Több évek teltek el, én ezalatt művelődtem s énekeltem. Végre Székes-Fehérvárra jutottunk, ott voltam akkor szerződve. Egyszer levelet kapok Pestről, Mérey Consiliáriusnétól, ezt írja: Édes Déryné, ha teheti, jöjjön rögtön Pestre, mentse meg a magyarok becsületét. Midőn e pár sort olvastam, nem tudtam, hogy álmodom-e, vagy mi történik velem? Én, egy csekély lény, olvasom tovább: de hozzon magával .mindenféle öltözéket operákhoz valót. Itt a német karmester azt erősíté. hogy lehetetlen, hogy létezzék valaki egész magyar honban, ki föl merne lépni a Német Színházban énekes játékban. Ezek azt felelték: föl fog lépni g énekelni egy. Erre azt monda a karmester: a magyarok csak bögni tudnak, — Én bementem, énekeltem, még pedig két operában és sok dicsőséggel és ki-

hívásokkal. Erre jött bírálat német, és ez is gróf Wassnál van a csomagban, ezt, kérem kegyedet, kérje el tőle, de az egész csomagot, mert erre szükségem lesz. Öröklök mély tisztelettel

Déryné.

10.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Augusztus 19, 1869.

Uram, Uram, tisztelt jó Uram! — Nagy fába vágtam a fejszém, félek nem bírom leforgácsolni. Midőn mások unszolására elmémben megrögződött a gondolat, hogy jó lesz biz az, igen könnyűnek véltem a dolgot, de midőn hozzáfogtam, mindjárt tapasztaltam a bajokat. Először is hogy kezdjem, gondolám? Elkezdtem születésemtől. De, oh jaj, midőn egy lapot leírtam, láttam, hogy nincs hivatásom az írói pályára. Mit érdekl, gondolám, az olvasóközönséget, hogy miként születik, miként éli le gyermekkorát valaki? Ez igen unalmas olvasmány; ez nem tetszhetik. Széttéptem, leülve új laphoz fogtam, ismét ott voltam a hol a mádi zsidó: ugyanazt írtam, a mit széttéptem, csak tán más szavakkal, de ugyanazt, mert a valóhoz nagyon hűn ragaszkodtam. Látja, nagyon tisztelt Tekintetes Úr, hogy igazam van, midőn mondom, hogy nem helyesen fogtam fel a dolgot, s tán nem célszerűleg. Azért újra figyelmeztetem, kegyedet, törölje tetszés sze-

rént, a mit jónak, helyesnek lát, hagyja meg, ha éppen nem oda való, amit írtam, vesse el egészen, mindent, de mindent, belátása szerint cselekedjen. Ha egészen újra kell kezdeni, írja meg, igazítson útba.

És osztán azok a sok korrekciók. Tudom én jól, hogy szép tisztán lepurizálva kellene küldenem, mert ezt az egyenetlen írást igen bajos lesz el-silabizálni. De bocsánat, *ez tisztázva* van, de éppen oly hibás, mint az impurum. Hiába, gyenge a kéz, nem tudja erősen vezetni a tollat, és midőn nagyobbacska betűket akarok írni, parányik lesznek, midőn kisebbeket, úgy dőlöngöznek a nagy betűk élőmbé, mint a részeg katona. De erről nem tehetek, ezt az öregség és gyengeség okozák. Arról is akarok tudomást venni, nem jobb lenne-é, ha csak vékony papirosra írnék? Mert ez az erős papír — jobban lehetne tán olvasni, de igen nagy csomagot csinál — nehéz és tán sokat kell érte fizetni. Erről mind tudósítson kérem. A jó Emália adta nekem azt a papirost és még többet is, ő akarta, hogy ilyenre írjak. Úgy volt ugyan, hogy nem postán [küldöm], hanem Majérék fölmennek Pestre, ők viszik el, de mikor lesz az — és én addig már nem folytatom munkámat, még kegyedtől utasítást nem kapok.

Bocsánat azért is, hogy ily későn felelhetek. Épen 10 napja ma, hogy egy éjjelen, midőn estve semmi bajom sem volt, egy szemtelen kis kolera szinte halálra vitt. Este tíz órától kezdve Heggel két óráig nem szüntk a szörnyű fájdalmas görcsök. Senki sem aludt, testvérem s cselédem szünet nélkül dörzsöltek, ecettel locsoltak; mindég ájultam. Még most is igen gyenge

vagyok. Eddig; nem tudtam írni, azért nem küldhettem el. Isten maradjon önnel s tisztelt családjával. Öröklők mindenkor mély tisztelettel

Déryné.

11.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Augusztus [1869.]

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr!

Kegyed becses sorai megleptek engemet. Én nem azt vártam, mit olvastam életem leírása bírálatában. Én nyíltan megvallom azt vártam: tedd félre asszonyom a tollat s mondj le életed rajzáról. S kegyességed még némi elfogadhatót is talál benne. Ez több, mint reméltem, ez fölbátorít, A legelső pontra nézve azt mondom: Igaz, csakhogy döcögős, de a mi még annál is rosszabb, nagyon unalmasnak is találtam, midőn írtam is, de én csak írtam, hogy legyen elkezdve, hisz írást, hogy el is téptem, újra írtam s megint csak az lett a papíron. De én azon reményben küldeni el, hogy majd széttépi kegyed, s nem jő világ elé. És most újra kérem! s figyelmeztetem, kegyességedet, hogy én virág szavakkal élni nem tudok már. Lelkem s elmém ruganyossága eltompult, nincsen, a mi fölvillanyozzon többé, s ha kegyed nincs, én ez irományhoz nem fogok. Egy már magában is tartóztatott eddigelé, hogy — megvallom — nem igen szerettem írni. Azon idők, midőn még örömet í-

tam leveleket, rég eltűntek. *Napom lehanyatlott, sugarai rég eltűntek a messze köd távolában csilagim mind elhulltak a sötét éjszakában.* (Tasso) Eltűntek, ámbár nem a vakság rabolta el tőlem az élet világát, miként szegény Tassónak, ámbár szemeim is igen gyöngék már, hanem az öregség. Legyen meggyőződve, Uram, hogy senki sincs már a világon, kinek kedvéért íráshoz fogtam volna, egyedül kegyednek írok. És arra kérem tekintse ez iratot, mint papirost, melyre írva van, sajátjának, ha valami kis érdekességet tulajdonít neki, hogy talán Világ elé bocsáthatja, tekintse úgy mint egy hosszú-hosszá levelet, melynek talán egy évig is elhúzódhatik bevégezése, vagy talán hamarabb is bevégezhető. Csak ne tekintse úgy, mint az én életem *rajzát*, mert ezt leírni, mint világ elébe méltót, én képes nem vagyok. Csak most tapasztalom ezt, midőn hozzáfogtam. Én azért nem írtam a neveket, szülőim eredetét, azt gondolván, hogy az mind unalmas olvasmány lenne. A neveket azért nem írtam, azt gondoltam nem szabad a még élők nevét adnom, a kik óvhatatlan előjönnek életem folyamában. De mán most ki fogom írni, kegyedtől függ meghagyni osztán, vagy kitörülni. És még egyre kérem! Hogy meg kell halni, ha születünk, — rég előttem van, el vagyok készülve; én nem irtózom a haláltól, csak a fájdalomtól, a nyavalyától, de a halált barátomnak nézem, ki majdan megszabadít, hisz én igen soká éltem, ideje lesz, hogy hazamenjek, — de kéréseim *sa*: elő se hozza a szobrot vagy akármi olyast, a mi költségbe kerülne azon jövedelemből, ha csakugyan sikerülne. Óh azon én nagyon örülnék, de nem szoborra,

oh nem, nem, azt ne tegye, engemet a dicsvágy nem csiklandoz. Ha meghaltam, nincs többé szükségem, de az élőknek, azoknak van szükségük, azok jobban használhatják. Azért még egyszer azt mondom, az egyedül a kegyedé. Hiszen, ha ez kiadandó lesz, ez a kegyed teremtménye, kegyednek sok baja lesz ezen iromány kezelésével, leforgácsolásával, mert miként mondám csak, egy hosszú levelet írok, melyben kegyességeddel megismertetek mindenkit, akiket szükséges, majd egy külön papirosra írom fel azokat is, a kiket elmulasztottam nevezni s eredetöket előadni. S kegyed tudni fogja, hol szűrhatja közbe szülőim eredetét. Egy nagy hibát most veszek észre irományomban, egy kissé átnéztem az inpurumot: bizony nem kis, de sok hiba. Nagyon sietek a leírással és sok helyt érthetlenné válik, ez nagy hiba a többek között. Ezután vigyázóbb leszek. Jó, hogy figyelmeztetett, hogy nem szabad elhanyagolni, mi egy mívelt közönség elé megy. Én nagyon is pongyolában adám elé, pedig csak ki ne nevettessem, azt nem bírnám kiállani, mert attól még eddig mindig megőrzött a jó Isten. Én e rég stílu beszédmódot, vagy is nyelvet, azért tartottam meg, azt gondolván szükségkép úgy kell írnom, mint akkor beszéltek, de jó a megintés! Ezentúl kerülni fogom. Akkor nem volt még színház, csak théatrom, osztán nem szerep, hanem rollé, — ugyan szép habarékot írtam volna össze, ha ön eszemre nem hoz.

Most veszem észre, hogy egy kissé leveleztem a lapokat, hogy bizony hiába vigyázok, megmaradok

1890. évi. február 12. 27. évi. 1890.

KEGYENCEK.

Színhelyi előadások. 1890. február 12. Kezdeti előadás. Kezdeti előadás.
A darabok szerzője: *W. F. Birch-Fefffer*. A darabok szerzője: *W. F. Birch-Fefffer*.

Kezdeti előadás.

II. Darabok.

1. Darabok.

2. Darabok.

3. Darabok.

4. Darabok.

5. Darabok.

6. Darabok.

7. Darabok.

8. Darabok.

9. Darabok.

10. Darabok.

11. Darabok.

12. Darabok.

13. Darabok.

14. Darabok.

15. Darabok.

16. Darabok.

17. Darabok.

18. Darabok.

19. Darabok.

20. Darabok.

A darabok szerzője: *W. F. Birch-Fefffer*. A darabok szerzője: *W. F. Birch-Fefffer*.
A darabok szerzője: *W. F. Birch-Fefffer*. A darabok szerzője: *W. F. Birch-Fefffer*.
A darabok szerzője: *W. F. Birch-Fefffer*. A darabok szerzője: *W. F. Birch-Fefffer*.

Kezdeti előadás.

1. Darabok	2. Darabok	3. Darabok	4. Darabok
5. Darabok	6. Darabok	7. Darabok	8. Darabok
9. Darabok	10. Darabok	11. Darabok	12. Darabok
13. Darabok	14. Darabok	15. Darabok	16. Darabok

Kezdeti előadás, vége 9. évi. 1890.

Birch-Fefffer Karolina „Kegyencek” c. darabjával:
színlapja

minden hibám mellett, mit elein is elkövettem. Hiába, nem tudok máskép.

Sokáig vártam a küldeménnyel, lehetetlen volt írnom. Szállóvendégeim voltak két hétig, egy betűt sem írhattam, egyéb küzdelmes bajaim is voltak, melyhez árkusok kívántatnának, hogy elé soroljam. Mintha meszet égettek volna rám, úgy el voltam foglalva. Pedig mlóst is annyi kétségeim és kérdéseim volnának, — de már kicsiny a hely — a többek közt csak ennyit most: igen különösnek fog nekem tetszeni, ha majd en magamat kell dicsérni, pedig a mit velem tettek, mondtak, az mind a dologhoz tartozik. Mit csináljak? És a mit az irigység ellenem mindent elkövetett^ azokon való győzelmeimet mind elé soroljam! Az is életem eseményei közé tartozik. No de addig még lesz idő, mert még mindég csak kis gyermek vagyok, magam is szeretném, Jia már megnőnék. Csak szakaszonként írtam e levelemet, ma van 18-dik October.

Maradok örök tisztelettel

Déryné.

12.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, December 2-dik, 1869.

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr!

Itt küldök ismét forgácsolni, vagy épen kiküszöbölni valót. De elé sem tudom számlálni azon akadályo-

kat, mik utamba gördültek, mik annyi ideig eltartóztattak. Azóta szemeim is annyira gyengültek, hogy csak néhány sort írhatok egy huzamban, és annyira hibásan írok, hogy egész lapokat ki kell vágnom s újra leíratnom, úgy tele van tonta pettyetekkel, — s azért rövid leszek. Már ezentúl mással íratok. Most már a szükségésekről:

Először. Szükséges-e a játszó személyiségeket, mind megneveznem, bár jóbarát vagy ellenségem volt, mert voltak sok irigyeim.

2-szor. Viszonyaimról szükséges-e említést tennem! Mert sok udvarlóim. voltak, de némi kivétellel nem csiklandós oldalról.

3-szor. Férjhez menetelemről, férjemmel való vizsgás életemről szükséges-e bővebben nyilatkoznom?

És a gróftól igen szükséges volna azon csomagot megkapni, mert ott van egy német bíráló, mely bizonyosságot tenne, midőn Pesten a nagy német színpadon föléptem német operában német nyelven. Kérem a tekintetes Urat, ha ezt nekem megszerezni kegyeskednék. Meghalt az én jóltevom, áldás poraira! Most már nem tudom, fogom-é még ezentúl is kapni a segély pénztárból a nyugdíjat?

Már elfáradt kezem s szemem, már nem látok, nem bírok írni.

Éljen boldogul, vagyok örök tisztelettel

Déryné.

13.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, December 29. 1869.

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr!

Bocsánat, hogy háborgatom úgyis terhelt munkái között, de tele vagyok nyugtalansággal, s kétségekkel a felől, hogy jó ideje *egy* csomagot föladtam a postára föladási vevény mellett, mely csomag között egy cédu-lácska is volt tőlem azon kérelemmel kegyességedhöz: hogy lenne szíves nekem felelni, csak egy-két Sorral, azon kérdésekre, melyeket ott elősoroltam.

De még eddigelé a vevény másik párja sem érkezett vissza, már nézettem a postán, és így azt gondolom, hogy talán az egész csomag elveszett, — mert itt ez megtörténhetik sokszor — vagy talán kegyességed sértve érzi magát, hogy oly borzasztó gálád árkust elküldtem és talán el sem lehetett olvasni, az én élet-leírásomból. Bocsásson meg kegyed, senkit sem kaptam, a ki letisztázta volna, hacsak azon két vagy három lapot is, a mi úgy össze volt tentázva, magam pedig már közel voltam az ájuláshoz, oly rosszul éreztem magamat és most is oly gyenge vagyok. Nem szabad sokáig egy húzómban írni, mert szemeim is igen elgyengültek. Az tehát újra kérésem, tudassa velem, hogy megkapta-e? Nagy haszontalan sületlenségeknek találja az egész ostoba életemet, mert hiszen — most már magam is látom, hogy hiszen más is születik — még sem untatja a közönséget lételével. S miért éppen én? Talán egy kissé

elbizakodottságnak is látszik? Oh kérem, ha úgy van, legyen őszinte! Ne tartózkodjék egy cseppet se, tudassa velem, hogy nem arra való az egész, vagy hogy rosszul van kifejezve az egészesz firka, egyszóval, hogy szűnjék meg. Higgye Ön, én is őszintén mondom igaz lelkemre, nem veszem zokon egy cseppet sem, hiszen nem *úgy* szándékoztam írni mint a világ előtt megjelenhetőt, csak mint kegyességednek *egy* hosszú sorát életemnek. Hát mondja ki csak ezen *egy* szócskát: *elég volt éhből* ennyi, és én nem terhelem többé sületlenségeimmel, mert ha nem úgy van, mint ahogy sejtem és kívánja ön további folytatását is, akkor, *úgy* vélem, ha hogy lehetne még a szerént stilizálni, mint ha azt más írná és nem enmagam. Egyébiránt kegyességed jobban tudja, miként kell cselekedni, hogy balítélettel ne legyenek irántam, g nehogy fitogtatásnak vegyék, ha valaha valaki olvassa. És most már ismét van egy csomócska készen, de még nem küldhetem el, mert nincs lepurizálva és talán unalmas is, hogy minden eseményeket oly nagyon körülményesen írok le. Tessék ezt is megírni, osztán már következik nem soká, hogy szükségem lenne szón említett német bírálatra, mi azon csomagocskában van, mely a grófnál van.

Oh, de most még: *egy* nagy kétség gyötör, hogy vajjon a Kadnótfáy-alapítvány nem szűnt-e meg? Ér-e engemet boldogító Új Év, melyet elérni és boldogul tölteni engedje az Isten kegyednek s tisztelt családjának még számtalanszor elérni. S engemet tartsonak meg becses hajlandóságokban. Ki vagyok örökké mély tisztelettel
 özvegy Déry Istvánné.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Február 9-dik, 1870.

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr!

Sokáig hagytam pihenni, de most kénytelen vagyok nyugalmát háborítani, s itt küldök ismét egy csomagot. Múltkor *egy* magány levelet küldtem, de oly sok elfogialta, tásim voltak, hogy meg is feledkeztem sajnálkozásomat kijelenteni a felett, hogy oly rosszul volt s az ünnepeket oly gyengén töltötte. Pedig higgye meg, midőn egészen magányosan maradok szobámban, mindég aggodva gondolok kegyességedre, hogy ha oly túlhalmozott teendőket vállal magára, megerőlteti minden izmait, el fog gyengülni, és nyavalyát szerez magának. Hát osztán ha betegség ágyba veti, mi lesz? Ott kedves gyermekei, kedves Neje, kik támaszokat nélkülöznek, és végül én, ki egyetlen résztvevő, — bár ismeretlen, még is, és ez csodásan hangzik, még is egyetlen — s leghívebb résztvevő barátomat nélkülözném.

Ez különös, higgye el, nem csupán azért, hogy fáradalmasan kiküzdötte nekem ezen, még hátralevő rövid életem, aggodalom nélküli helyzetemet, ámbár az nagyon *sok*. Arról, azon helyzetről csak az tud bizonyosságot tenni, ki a vízbefulástól megszabadulván szárazra vergődik, melyért Isten áldása lebegjen szüntelen fölötte és ne hagyja el soha. De azért még különösen, hogy egy egészen ismeretlen, elhagyott öreg nőért ál-

dozta idejét, s nemes szíve vezérelte lépteit, hogy rajta segíthessen. Nem mondhatom-e méltán egyetlen: barátomnak? Ah vannak, — *sok* volt jó barátim s ismerőim, — kik tanúi voltak *múlt* érdemimnek, ismeretes volt előttök helyzetem mostoha volta, de egy sem tett egy lépést könnyebítésemre. Azért aggódok; kérem az Istent, oltalmazza önt. De magát is kell az embernek oltalmazni s fönntartani, hogy baj ne érje. Él jen. boldogul, szívemből kívánom, hogy teljes egészségben találják soraim. A jó Emiliával azóta nem beszéltem; kétszer kerestem, de nem volt hon. Szörnyű kemény a tél, nem járhatok künn, őrzöm magamat, melyet kegyességednek is ajánl tisztelő

anyai barátnéja
Déryné.

15.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Március 2-dik, 1870.

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr!

Vannak emberek, kik azért születnek a világra, hogy miként a fáklya, másnak világítson, még maga elenyészik bele. A kikiről születésükkor megírva volt: te légy emberbarát; neked legyen nemes lelked, résztvevő szíved mások küzdelmei eránt, és segíts még akkor is, midőn magad küzdelmeid miatt majd csak nem összevroskadol a terhek súlya alatt. És vannak ismét emberek,

a kik élvezték azon fáradságos küzdelmek gyümölcsét, és elég szentelének, elbizakodva a tapasztalt nemeskeblűség és résztvevő szív fáradhatatlan részvétel gazdagságában, még többet kíván és még több bajokkal terheli szerénytelen kérelmével jóakaróját. Ismeri kegyeséged e két lényt? Oh bizonyára! Én tehát előállók kérelmemmel. Bocsásson meg, hogy oly véghetetlen bizalommal vagyok, én úgyszólván senkit sem ismerek, kit meg tudnék szólítani vagy megkérni ezen ügyben. Hallga hát! Egy igen gazdag földesúr, önödi Pál úr, lakik Borsodban, kinek neje ismét egy roppant gazdagságú ősnemes család, Darvas József leánya, ők nagy részét az évnek Kassán töltötték, a nagyságos asszony kivált mindég Kassán lakott tulajdon nagy házokban. Ő valóságos derék magyar érzésű, tónusadó nagy dáma volt, ki a színészetet s általában mindent, mi a haladásra vonatkozott, nagyban pártolta, és engem ezen dáma véghetetlen szeretettel és pártolással halmozott el, hasonlókép az úr s a gyermekek is. Az úrnő azolta hogy Kassáról elszármoztam, az úr s úrnő meghaltak, a fiúk megházasodtak, a kisasszonyok férjhez mentek, nevezetesen egyik Ónodi Pál úrhoz; s most már van egy angyalszerű szép szőke leánya. Ez a fiatal kisasszony véghetetlen szenvedéllyel lángol a színészetért. Gyermekkorától fogva nem találkoztam eddig velők. Most Ónodiné nsága eljött hozzám, mint régi ismerőshöz és szülei kedvencéhez, megismertetni velem e kedves fiatal lényt, ki mindég vágyott, hogy megismerjen engemet. Mondám mamájának: Kár volt velem megismerkedni, hiszen minden illúziója elvész a naiv szere-

pekről, ha engemet meglát. De ez igen eszes gyermek. Kegyességed még eddig azt fogja magában gondolni: de mi közöm nekem mindezekhez? Erre én igen keveset felelhetek, csak annyit mégis, hogy miért lett ön másnak világitó fáklyavilág? A jó Ónodi Pálné, ki egy művelt dáma és érti a színpadon előadott minden szerepek helyes vagy nem helyes fölfogását, elhozta hozzám szép gyermekét, hogy megmutassam neki a naiv szerepek fölfogását. Oh jó úrnő, nem gondoltad meg, hogy ami ezelőtt harminc-negyven évvel, egy tűrhető alkattal kellemesen hatott a nézőkre, és az értők előtt méltánylatra talált s jól állt, mert sajtóságos önmagamból kifejtett nuance-szal tudtam ékesíteni a szent ártatlanságot, hogy most is — 77 éveimmel — oly kellemesen tudnám azt rövid lélekzetemmel egy bágyadt, hervadt arccal előtüntetni? Hiszen tán lemondana, elvesztené egész színészet eránti vágyát, ami igen nagy kár volna, mert játszott ő előttem két jelenést, mely reá nyomta azon bélyeget, hogy ez született színésznő. Ez egy csodagyermek — kiáltottam föl, midőn azon jelenést bevégezte, mit eljátszott előttem — addig bámultomban egy szót sem tudtam szólni. Egy öreg nagybácsit játszott el, egy gonoszlelkű, gyanakodó zsémbest, ki még gyermekeit is utálja, üldözi, egy beteges, szüntelen mormogó, gyanús szemekkel tétováizó öreg férfit játszott; hová lett arcáról a fiatalság kelleme, hova lettek szemei szépsége, honnan vette a gyilkos pillantásokat; hova lett cseresznyeszínű kis piros ajkiról a bíborszín és szép metszés? Eltűnt róla minden mi sajátja? Ez szörnyű mimikai tehetség! És ismét ját-

szott, egy nevetőgörcsben szenvedő öreg, fösvény, kártörvendő öregasszonyt. Ezt látni kell, hogy valaki ítéletet hozhasson róla! Tehát szeretne fölmenni Pestre, a Nemzeti Színházhoz; volt is már odaföl, s elment Radnótfáy ő nagyságához, de *egy* nő volt az előszobában, ki azt monda, nem lehet bemenni. S ők eljöttek vissza anélkül, hogy beszélhettek s a kisasszonyt bemutathatták volna. Most az a kérdés és kérés, ismerős-e Kegyed gróf Festetics Leo ő nagyságával? Ha igen, lenne szíves beszélni, hogy a mostani Nemzeti Színház intendánsát kérné meg a gróf és ajánlaná neki, és ha megnyerhetné-e, hogy szerződtenék a Nemzeti Színházhoz, mert vidékre meg nem engedné az atyja. Engem kért meg az édesanya, hogy írnék mellette. De én nem ismerek most már senkit, mint Önt, és így kérem, igen nagyon kérem önt, hogy ha megcselekedne gróf Festetics-csel beszélni s kérni pártfogásáért, mert ő már ismeri a kisasszonyt, és osztán megkérdezni a grófot, hogy fölmehetnek-é az édesanyjával Pestre, hogy az útiköltséget ne tennék hiába, mert nem úgy van már mint régen, nem az a nap süt az égen. Csak egyetlen sorban tessék engem afelől tudósítani a fölmenetel eránt, csak annyit *igen* vagy *nem*.. Örök tisztelettel

Déryné.

Kérem mentől előbb felelni!

Déryné Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, 1870. első fele?

Ez is, ha szükségtelen, tessék félredobni
 Még egy kis cikket kell itt írnom, ha szükségesnek látja kegyessége, hogy édes atyámról is szóljak, miképpen kelt össze az özvegyel. Tehát édesanyám, ki atyja halála után nemsokára még egy nagy csapásnak volt kitéve szeretett férje halála által, ki egy pár évig élt még csak, nagyatyám halála után ő is meghalt, így maradt özvegyen Prosánné. Édesanyja, a megboldogult Riedl orvos neje, pedig férjhez ment csakugyan a hercegi kastélyba Gödöllőre, a herceg főlovászmesteréhez, de kinek nevét nem tudom, anyám sohasem említette.

Midőn Prosánt temették, anyám tört szívvel, fájdalomtól lesújtva, mély gyászba borult szeretett férje koporsójára s így észre sem vette, hogy egy egészen idegen ifjú, ki igen elegant csinos, de egészen különböző öltönyben volt, mint minőt Hatvanban viseltek, minden mozzanatát nagy figyelemmel s egészen felvilányozva, szinte átható szemeivel kísérte. A népek egymás között susogták: Ki lehet ez? — Ez egészen idegen — mondták. Az ifjú kísérte a halottat ki a temetőbe, s midőn vége volt minden halotti tisztelgésnek, az özvegy bágyadtan fájdalomában alig tudott fölkelni a térdepelésből, midőn az idegen, ki mindég közelében iparkodott lenni, karját odanyújtva, fölsegítette, s mindég

támogatva kísérte haza a halottas házhoz. Az özvegy föl sem tekintett, sokkal jobban el volt foglalva fájdalommal, hogysen csak észrevette volna, hogy kicsoda a ki őtét kíséri. De midőn a szobába bementek, több résztvevő ismerős barátáival, az idegen előtte megált, s mondja: Asszonyom! ámbár fájdalomdól ítélve igen nagyot vesztettél, de bocsáss meg nekem idegennek, ki első megpillantásodra úgy el voltam ragadtatva vonzalmamtól, miszerént azolta csak azon gondolat él bennem: ez vagy senki soha! Én bécsi születésű vagyok és patikárius. Nevem: Schönbach József. Már több hó olta Magyarhonban vagyok, itt utazom oly vidéket keresni, hol letelepedvén, egy kedves nőt találhassak, kihez lelkem vonzalma vezet. En nősülni akarok.

Az özvegynek egész fölindulásából kitűnt, hogy mily kellemetlen hatott reá ezen állapotában e különös és kíméletlen megrohanás és nyilatkozat, de az egész beszédet végighallgatván, szüntelen lesütött szemmel ült, az idegent állva hagyván maga előtt. Végre reá tekintett, teljes megvetéssel fölegyenesedvén: Elvégezte ön? — E tekintet által egészen lesújtva, az idegen egy özót sem tudott szólni, úgy visszarettent. Végre szólt az özvegy: Ha fájdalom oly nagy nem volna és előttem e szent fájdalom hajlékát meg akarnám zavarni, cselédeim által löketném ki önt. Hogyan bátorodik ily szemtelenséggel betolakodni s ily alkalommal egy keseredett nőt, ki élte boldogságát csak most temette el örökre, imelgős ajánlatával fölháborítani? Takarodjon azonnal, Uram, s hagyjon engem békével, — s kezével intett az ajtóra.

Ezalatt az idegen egy kissé rendbeszede magát, s egy kevésbé remegő hangon monda: Ne ítéljen meg előre asszonyom; én magam általlátom ajánlatom helytelenségét ezen alkalommal, de helyzetem kényszerűsége vezetett ezen lépésre, — és bocsásson meg — engedje magamat egészen kinyilatkoznom: az én utam sietős, ma kellett volna elutaznom, de a temetési harang hangja ide vezetett. Mintegy mágnesi erőtől vonatva, én ide jöttem, meglátván önt, többé nem távoztam, nem addig, még sorsomról bizonyost nem hallok ön ajkiról. Én elutazom hajnalban, holnap Jászberényben kell lennem, alkuban vagyok egy épülettel, ott akarok letelepedni, s én nem távozhatom a nélkül. — Szót se többet, Uram! Ön egyik hibából a másikba rohan. Én többé férjhez nem megyek, ez tökéletes elhatározásom. Kérem önt, kíméljen meg engemet örökre jelenlététől, távozzon M ne kényszerítsen engemet oly lépésre, mely önre nézve sértő lenne. Ön hiába született Bécsben, ön tolakodó! Tanuljon Magyarhonban több kíméletességet egy nő fájdalma eránt.

Az idegen mélyen meghajtva magát monda: Megyek asszonyom, de nem örökre — s ment.

Az özvegy sokáig nem tudott magához térni méltó bosszúságából az idegen távozta után. Végre lecsillapították barátnéi. Meg kell neki bocsájtani — mondták — mély érzelme elragadta, maga sem tehet róla.

Csak rövid akarok lenni. Hetek múltak, az idegen ismét és ismét megjelent, anyám mindég határozottan visszautasította, ő ismét megjelent, már egy éve közel volt, hogy az özvegy komolyan beszélt vele, hogy többé

ne háborgassa. De egyszer csak kérők jelentek meg Jászberényből, s addig addig dicsérik, hogy a patikárius mily derék, becsületes és jó ember, — és igen nagyon kérték a vármegye urai, kik megjelentek kérésre, hogy ők menyasszony nélkül nem térnek haza — s így végtére beleegyezett. És éppen a temetés napjához egy évre megesküdött Schönbach Józseffel. S már akkor meg volt építve s egészen berendezve a patika-épület, hová vitték *az* özvegyet a hat kis mostohával.

17.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Június 4-dik, 1870.

Mélyen tisztelt Barátom!

Talán meg is sértettem múlt levelemben, hogy oly igen bizalmasan szólítottam, — s most haragszik rám — de bocsásson meg érte, szívem ösztönét követtem.

Most ismét küldök *egy* csomagot. De ezt én igen is unalmasnak vélem, de így történt és kegyességed *úgy* kívánta, hogy körülményesen írjak meg mindent, és én híven kívánok mindentj miként történt, megírni. Csak-hogy Déryvel s betegségemmel körülmények egy kissé csiklandóságok talán, ha a világ eleibe kerülnek. Oh Istenem! De még több ilyes is fog következni, fájdalom, s nem vagyok képes megtalálni a finumabb hangot, amivel kifejezzem magamat. Ámbár kegyed majd megleli, s azt is, hogy mit kell belőle kidobni, mit meghagyni.

Férjem, rokonaira nézve részint nem szeretném, hogy nagyon compromittálva legyen, de hiába, így bánt velem, de még úgyabb, de mit nem lehet kiírni. Most már, hála Istennek, egy kissé jobban vagyok, de még nem sokat járhatok ki. Minapában, mikor jobban lettem, írtam egy magány levelet, nem tudom, megkapta-e Kegyességed. Isten áldása maradjon rajtok, örök tisztelettel s hálával
Déryné.

18.

Déryné sorai Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc, 1870. június?]

Én ugyan mindent csak úgy írok, ahol és ahogy történt, de mégis — minthogy férjem rokonai igen szeretnek, s tisztelnek engemet, — nem szeretném, ha oly világosan kiírva bátyjok helytelen, hibás velem való bánását a világ előtt, őket ezáltal megsérteném s magam ellen haragra ingerelném. Aizért kérem egész végig, — a hol lehet — a kértet legyalolni.

19.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc], július 4-dik 1870.

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr!

Itt küldök ismét egy csomag unalomszerzőt anélkül is sok elfoglaltsága szaporításául, de nem tehetek

róla. Ámbár ha meggondolom, jól észrevehettem, hogy talán nem is volna szükség reá, hogy folytassam — mit? Talán ez a mély hallgatás onnan származik, hogy átallja nekem az én jó Barátom *nyíltan* megírni: hagyj föl vele Asszonyom, mert ezt nem lehet így használni, nem így kell egy életrajzot kezelni. Utolsó nagy csomagot is nem tudom tetszett-é kapni? Oh kérem! legyen nyílt erántam! Bizony Isten nem haragszom meg érte, akárhogy tanácsolja: írjam-e, folytassam-e tovább is, vagy hagyjak föl vele? Csak egyetlen sort, — hogy igen, vagy nem, — megértem én ennyiből is. Gróf Wass úr nem tudom mit akar, hogy azt a haszontalan csomagot nem érkezik általadni, mert most már itt lesz az ideje, hogy azon német hírlapot kezemhez vegyem, mellyel a pesti német színpadom föllépésemet bebizonyítsam.

Egyéberánt most már, hála a jó Istennek, jobban vagyok, már háromszor kunt voltam, de a nagy gyengeség miatt nem mehetek messze, lábaim most-is dagadtak. Talán sokat bíbelődöm idegenek dolgaival, tán csak magamról kellene írnom, s az aprólékos kalandjaimot kihagynom? Ha ezt a csomagot kiolvasta, kérem felőle kérdésemre egy-két sor feleletet. Mély tisztelettel öröklök

hálás Dérynéje.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, augusztus 10-dik, 1870.

Itt küldök ismét egy csomagocskát. Örömmel vettem becses sorait; ez új erőt s ösztönt adott irományom további folytatására, miután már majd elcsüggedeztem.

Maradok örök tisztelettel s hálával

Déryné.

21.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, December 6-dik, 1870.

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr!

Tudom, hogy köszönetet mond, hogy oly sokáig békét hagytam, úgy-e? De bezzeg nekem nem esett jól, hogy oly sokáig kellett hallgatnom, mert betegségem következtében oly szörnyű gyengeség jött reám, hogy már azt gondoltam, végelgyengülésben vagyok. Nem tudtam a tollat kezembe fogni, s egy betűt sem írhattam. De most már ismét kezd az erőm megjönni, s folytathatom irományomat, de bizony nem sokra mehetek e rövid napokon, és nem szabad sokáig meghajolva ülnöm mellem miatt,

Csak most már azon aggódok, midőn átolvastam, úgy találom, hogy mindazon csekély eseményeket igen

hosszasan írtam le, igen nagy feneket kerítettem annak, amiket leírtam. De hiába, én midőn leírtam, nem vettem észre, hogy ez olvasmánynak igen érdektelen silányság, mi az olvasónak unalmas lehet, ami énnekem akkor érdekesnek tetszett: még akkor új volt előttem Miskolc, s úgy maradt minden emlékemben. De csakugyan, még később ismét előjönnek az említett személyek eseményeimben, csak a színházban történtek nem fordulnak többé elé. Ezeket azért hoztam elé, hogy még akkor mily volt itt a publikum. Ha tehát tetszik, csak a puttonba vele, a többi rongyos papírok közé. Kegyeség legjobban fogja tudni, mi kivetni való.

Vagyok mély tisztelettel örökké hálás barátnéja
Déryné.

U. i. A kedves jó Emiliát már négy holnap óta nem láttam, hűtlen lett már hozzám, mint éltem vidámsága.

22.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc, 1871. január!]

Mélyen tisztelt Tekintetes Úr!

Nem, akarok hosszadalmas lenni soraimmal — mert tudom, miszerént minden perce igénybe van véve, csak annyit, hogy a kedves jó Emilia meglátogatott a télen, s ő mondta, hogy tisztelt családjával együtt mind bete-

gek voltak. E felett való mély sajnálkozásomat akartam csak nyilvánítani. Adja Isten, hogy soraim vételével már mindnyájan tökéletes egészségnek örvendhessenek, és *egy drága fő* se hibázzék a kedves szokott körből. Én részemről többé már nem jutok tökéletesen egészségemhez, még egy lépést sem tudok kimenni az utcára, mint-hogy nagyon gyenge vagyok. Az írással se sokat boldogulok, osztán alig” ebédelünk, már itt a sötét s nem írhatok. Azon búsulok legtöbbit, hogy ha be nem végezhetem a végpercekig való eseményeimet; ámbár tán nem is kellene épen *mindent* megírni? De akkor azt gondolom, hiányos. Megpróbálkozom, hátha még kegyelem adatik felülről! Isten oltalmába ajánlja becses családját jóltevőjével együtt az örökre tisztelő

Déryné.

23.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Február 16. [1871.]

Éppen tegnap vevém becses sorait, melyen igen nagyon megörültem. Most igen is nagy adag untatót küldök. Igen sokáig vagyok fiatal, szeretném már ha öregedném;, mert csak akkor jönnek az eseményesebb dolgok, sok nagyszerű utazások, kitüntetések, vigalmak, fájdalmak s sorsom változásai s. i. t. Nem szeretném, ha fiatalon kellene meghalnom. Örök tisztelettel

Déryné.

U. i. Csak már attól a gróf Wasstól lehetne azt a csomagot megkapni! Hiszen a versezetet én nem kívánom, — nincs reá szükségem, — csupán a német bírálatot óhajtanám írományaim közé iktatni, bizonysgául annak, hogy már oly fiatal koromban mi szép dícsirettel és szép jövővel kecsegtetett a német bírálat. A német közönség sokkal több elismeréssel és méltánylással volt erántam, mint tulajdon a magyar ajkú hon szülöttek.

24.

Déryné sorai Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc], Március 31-dik, 1871.

Ismét küldöm, amennyit elkészíthetek. De úgy-e most szorgalmatosabb vagyok! Szeretném is már, ha mentől előbb bevégezhetném, de még nagyon-nagyon sok van hátra. Most már következik a német színpadra való fölléptem leirata, és csak nem kaphatjuk meg gróf Wass Imre úrtól azt a „csomagocskát” Nekem, nagyon szükséges volna az a német „bírálat”, ami fölléptem után kijött rólam. Mert én szintúgy resteltem már, hogy magamnak kell magamra halmozni azon dicséreteket, mikkel itt-ott elárasztottak. De hát mit írok, ha azt nem, amik és ahogy velem történtek? Csak — mint már több ízben is megírtam — csak az búsít, vagyis bosszont, hogy az „Idő” nincs tisztán emlékemben, hogy mikor voltam itt vagy amott, és meddig,

hány évig, hány holnapig; ahol eszembe jut, azt megírom. Nem akarom anélkül is szűkre szabott idejét haszontalan panaszokkal elrabolni. Vagyok örök tisztelettel kegyében ajánlott

Déryné.

25.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Június 25-dik, 1871.

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr!

Ügy rám ijesztett, hogy csak siessek, hogy minden egyéb dolgaimat mellőzve szüntelen írok, s most jó csomót küldök. Csak szemeket kölcsönözhetnék, meg osztán egy kissé erősebb mellet, de már maholnap minden elhagy. Csak még addig kérem az Istent egy kis időért, még bevégezhetem elkezdett munkámat. Sietek. Nem akarom idejét elrabolni, örökké tisztelő

Dérynéje.

U. i. Nem kerestette a nyomtatott bírálatot Wass Sámuelnél? Még valamit elfelejtettem. Úgy gondolom, ha helyesnek találja, hogy a neveket nem kellene kiírni, mert némelyeknek, kikkel érdekeltségi ismeretségben voltam, családjaik, rokonaik élnek még, s talán rossz néven vennék nyíltságomat. Tán csak az első betűt, úgysis megismerik ők, kiket illet, mert minden világos volt a világ előtt. De minthogy nagyon körülményesen

föltárok Barátom előtt mindent, ő tudni fogja, mit s meddig engedi meg a gyöngédség hozzájoktartozandók eránti tekintetből. Sok baja lesz ezek elegyengetésével édesem? De ha már hozzáfogtunk, előre!

26.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc, 1871. közepe?]

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr!

Itt küldök ismét egy csomagocska idő rablóját. Csak ne haragudjon reá és legyen türelemmel. Én érzem magamban, hogy igen hosszadalmas vagyok, de van Pesten elég tinta és író toll rövidíteni a hosszadalmost, kilökní a szükségtelent, és egy áldott kéz, mely megsimítsa a darabost. Becses sorai új erőt idéztek már már lankadozó egészségemre; új erőt öntöttek elgyengült kezeimben. De most már ismét minden telhető szorgalommal látok folytatásához munkámnak. Hanem most már közeleg az idő, hogy igen nagy szükségem lenne a gróf Wass Sámuel úrnál levő német „bírálat-hoz!”, midőn ott németül fölléptem a német nagy városi színházban a német társasággal; és a versek is ott vannak a csomagban, azok is elősegítenének az idők-évek számításában, melyek bizony már kimentek emlékeimből. Én úgy gondoltam, hogy tán nevezetesebb városokból a verseket is jó lenne beleírni a maga helyén? Ezt szeretném megtudni kegyességedtől, ha helybenhagy-

ja-e? De ott vannak a grófnál. Ugyan miért nem adja ide, vagy talán eldobta, vagy elveszett, miért nem mondja meg? Kéresse el kérem tőle, mondja neki, hogy igen nagy szükségem van reá. Bajom szaporodik. A Székelyné életrajza egyik hírlapban közöltetik. Én is érdekelve vagyok Kővári Sándor által, de igen helytelenül és hamisan. Úgy tetszik, a fővárosi lapokban ezt meg kell cáfolnom. Itt volt kezem közt₂ amivel épen megcáfolhattam volna Kővári Sándort, s azon régi színbíráló Kolozsvárról, melyet évekig itt tartottam, most elveszett. Nem nagy méreg ez? Egy fiatal ifjúcska, ki magát Veres Józsinak nevezte, föltolta magát mint színbíráló, épen Lendvayné is bejött akkor Kolozsvárra vendégszerepekre. S így ír a fiúcska: Két csillag tündöklék az Égen, Lendvayné és Déryné; csakhogy az egyiket szeretnénk már *letűnő* csillagként látni, már igen rég tündöklék. Ez a fiúcska talán életében sem olvasott egy külhoni bírálatot, sem utazni annál inkább nem utazott, csak Tordától Kolozsvárig, s Kolozsvártól Tordáig. De még ami több, személyeskedésekre is kiterjedt a bírálata, amelyet természet szerént megcáfoltak értelmesebb és érdemesebb emberek, mint ezen kis tordai productum. Én a cáfolatot el is tettem még akkor s most az elveszett, mely a publikum közül szólít föl, miután Józsikát jól lehordja: Csak tündökölj még sokáig közöttünk Déryné s i. t. Józsikát lehordja, hogy merészeli magát így föltolni, mintha a közvélemény szólna általa.

Öröklök mély tisztelettel

Déryné.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Szeptember 10-ik, 1871.

Nagyon tisztelt Uram!

Itt küldök ismét egy csomagocskát, szem előtt tartván sürgetését, hogy siessek. Mindent szeretnék elkövetni, csak hogy teljesíthessem kívánságát, de minden igyekezetem mellett sem lehet jobban. Én már magam is óhajtanám, hogy bár már holnap küldhetném az utolsó csomagocskát, mert mindég attól tartok, hogy be nem végezhetem. Igen-igen gyenge vagyok már, sok a strapám a háznál, magam főzök, nincs cseléd és így sokat kell pihennem, még tollat ragadhatok munkám folytatására. Pedig oly sok kérdéseim volnának, de most csak a legszükségesebbeket. Úgymint: Minthogy most több évek előfordulnak életem még hátralevő napjaiban, melyben összeköttetésem lesznek olyakkal, kiknek családjai élnek még, s talán copromittálva éreznék magokat, ha atyjok gyengeségei vagy hajlamai világ elé tárva lennének, nem volna-e jobb nevöket változtatni, vagy címjét ugyan meghagyni, de vezetéknévének csak első betűjeit, teszem „Gróf Csáky Theodor” helyett G. Cs. T. írám? Erről kérem csak egy sort egy kis papírszeletkére. Véghetetlen terhemre van az is, hogy oly bizonytalan vagyok az évek számaiban. Nem tudom bizonyosan melyik számot írjuk, midőn társaságunk a pesti *német* színpadon játszott egy egész télen. Én úgy

gondolom, 1827-dik volt. Azt sem tudom, mikor égett le a német városi színház. Azért is én most több éveket összecsatolok, csak hogy ami tény, megírom. Már nem tehetek róla, ha én ekkor meg ekkor Kolozsvárt voltam és Kassát írok, vagy Pesten voltam, mert én Pestről háromszor is eljöttem, ismét visszamentem. De férjemhez csakugyan Pestről jöttem haza és ezt már, fájdalom, igen jól tudom, hogy 1847. évben. Köztünk maradjon, bár sohase jöttem volna, de az ő unszolására hagytam el végkép a Nemzeti Színházat, midőn már ott nemsoká nyugdíjba léphettem volna.

Nékem még most következnek eseményeim, eddig minden csak gyerekjáték volt. Isten önnel!

öröklök teljes tisztelettel

Déryné.

28.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc], Október 4-dik, 1871.

Tisztelt Uram, tán oly hálátlan valék, hogy múltkor meg se köszöntem e gyönyörű élvezetes munkáját, melylyel megtisztelt, s a^on figyelmet, miszerént méltányolt. Tehát most nyilvánítom mély köszönetemet azon élvezetért, melyben ez által részesített. Kétszeres köszönet! Annnyival inkább, hogy nincs semmi olvasnivalóm. Öröklök mély tisztelettel

Déryné.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc, 1871. október?]

Uram, Uram! igen nagyot hibáztam az évek számításában, mi saját személyem éveit illeti. És ezen hiba onnan eredt, amiint már említtem is, hogy rossz számító voltam, vagyis inkább gondatlan. Lehet, hogy gyermekéveimben, midőn jó anyám szárnyai alól kirepültem, két évet is egynek véltem, s ahogy kicsi alkatomnál fogva mindég gyerekek, kicsinek mondtak, így értem el azon időt, midőn férjhez mentem azon tökéletes hiedelemben, hogy én nem vagyok több tizenhat évesnél. Férjemmel sohase beszéltünk éveinkről, keresztlevelelemet ő hozatta el Jászberényből, én nem is láttam mi gondom volt nekem arra. Házassági levelünket, azt sem tudtam, kell-e annak lenni. Boldogult férjem halála után én nem kezeltem az irományokat. Házunknak egy jó barátja nézte s rendezte az illető helyekre; ott feküldtek nyugodtan, comódom fiókjában. Azonban most egy pár hét előtt elékeresém a már többször fölterjesztett folyamodványaimat cautióm még hátralévő, bent maradt részéért a Minisztériumhoz, de haszontalan minden rimánkodásom, nem veszik tekintetbe öreg, beteges elhagyottságomat, mert a (Staats Schuldschein) térítvények eltévedtek és így nem kaphatom ki. Pedig az a kétszáz Fr. o. é. jó volna most, ezen borzasztó, reánk nehezedett drágaság pótlására, hol a szállások s a fa oly roppant fölrugtak.

Oh, de Istenem! hova tévelyegtem? Minthogy ismét folyamodni akarok, azért ered meg a tollam. Itt ezek között találtam meg keresztlevelemet és házassági kötésünket, hogy most jövő *Karácsony napján töltöm be hetvennyolcadik* évemet. Onnan tudtam meg legbiztosabban, hogy férjem egyik karácsony estéjén felköszöntött; s monda: bizony anyó, most már ennyi meg ennyi éves vagy. Azólta osztán igen számon tartottam éveimet, de terhét még akkor nem éreztem, csak most már — most nagyon érzem. És most látom keresztlevelemből; azt ugyan tudtam, hogy *1793-ban* születtem, de férjhez meneteli évemet nem tudtam. Ezt pedig most látom, hogy *1813-ban* esküdtünk meg, s így hát nem lehettem tizenhat éves, hanem több. Kérem ne terheljék összeszámítani s kiegyenlíteni a hibát. Bizony Isten, sohase akartam fiatalabbnak látszani, de mások még annyit se akartak felőlem elhinni, amit odavetve, találgattam.

És most bocsánatot kérek, hogy oly hosszasan föltartóztatom s drága idejét elrablom. Az ég áldása szállja meg egész úri családját.

Örök tisztelettel

Déryné.

U. i. Fájdalommal kell jelentenem, hogy már aiz egyik szememmel nem látok, nagyon megromlott, mert most már este is írok, mikor az erőm megengedi. Csak-hogy lennék már kész vele, de igen igen el vagyok gyengülve.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc, 1871. november?]

Látott-e valaha valaki ily véletlent? De hullott-é már le valaki a magos mennyországból egy alatta tátongó örvénybe? — azt kérdem. No, ha nem, úgy én velem történt egy pár percig, hol a zökkenés általi ütés fölébresztett szép álmomból, melyen becses levele olvasása alatt átszenderültem.

Midőn életem rajzát írom, éppen még az iront is kezemben tartottam, midőn e szókat írtam: *Olvassa! leültetett, s én olvastam, miként itt következik:* gondolatokba merültem, hogy már most, ha itt volna a *német bírálat*, mily jó volna ide beiktatni, mert az foglalta magában mindazt, amit már most dicséretest emlékeztem után kell leírnom. S amint így gondolkozom, hogy híven leírjam mindazt, ami ott kinyomtatva volt, kopognak. Ki lép be? Levéihordozó. Látom: *Egervári Ödöntől*, — egyszerre tudtam, hogy az én csomagom, mindjárt küldém a leányt a csomagért a postára, nyugtalansággal vártaim, félretolván írásomat. Végtére csakugyan elérkezik a leány, kiragadom kezéből, felbontom, Öntől levelet pillantok meg. Félredobom verseimet, — gondolám — óh, a bírálatot azután is kikereshetem. Barátom. ír, ezt kell hamar tudnom, mert annyi elfoglaltatása közben az én ügyemre fordítja a preeket, mit üdülésre fordíthatna, nincs-é valami baj?

Igen! igen! Nagyon becses levele olvasása alatt vissza-visszaandalodtam, s átálmodtam magamat hajdankori szép időmre. Igaza van! hogy miért születtem akkor? vagy éppen miért is születtem? hogy így végződjem, vagy más lélekkel kellett volna születnem. De ha ismét meggondoljuk, hiszen ha a *derekán* születtem volna, talán akkor én is olyan lettem volna, mint némely mások. De lássa., lássa, hova ragadnak egy pár sorai fölött való elandalgásom. Én csak egy pár sorral akartam felelni és hosszadalmasan érintkezem fölötte, hogy majd csaknem egész ifjúságom napjait újra meg újra leírom, s pedig már elég hosszan mulattam életrajzomban is fölötte. De hiszen nem is csuda, hiszen levele tartalma egészen büszkévé tett.

No de ébredjünk! Igen, hiszen már föl is ébredtem, mert kedves levele elolvasása után előveszem a csomagot, félrelököm a verseket: ej, nem ezek kellenek nekem, ezekkel nem sokat bizonyíthatok. Oh, vagy igen! Bocsássatok meg ezen meggondolatlan szómért tik, kik engem úgy szerettetek, igen, bizonyíthatom velők, hogy miként voltam szeretve és tisztelve. De most azt akarom bebizonyítani, hogy a németajkúak is, kik addig nem sokat hittek a magyarról művészi tekintetben, hogy mily nyilatkozat és bírálat jött másnap, előadás után felőlem.

Keresem a német hírlapot, — nincs, sehol sincs. Tízszer átválogattam minden papírszeletet, — nincs. Mondja meg már most kegyességed, nem kiestem egemből, melyben becses sorai elringattak, s nem megüthettem magamat? Csak még az a szerencse, hogy a guta

meg nem ütött. Ugyan hova lökhette az a jó szeles gróf azt a hírlapot? Hiszen abban volt a hangom részletesen az értő bíráló által — mondhatnám — meganatomizálva.

És ha én azon nyomtatott bírálatot odaiktathattam volna, több hitele lett volna. így nem is tudom oly rendben leírni, tán felét is kifejejtettem már, csak majd mi eszembe jut, leírom, pedig hej, nem szeretek németül írni. Arcképem nincs, a Regélővel jött ugyan ki, de nem első fiatalságomban, sot már egy kissé hízni kezdettem. Mátrai Gábornál talán — nem tudom bizonyosan — tán Őnála lesz, Kolozsvárt ugyan úgy hiszem majd minden háznál meg lehetne találni, mert ott is levétetett a publicum.

Lelkem mélyéből sajnálom, hogy kedves neje oly nagy köhögésben szenved, de hát Pesten nincs oly orvos, ki azt megszüntesse? Ha használna, mit ideírok, próbálják meg — *parasztkúra*: Egy meszely köleskását tejjben kipattogtatni, kétfelé kell osztani és amily melegen elállja, szüntelen borogatni. De soha se kell egészen kihűlni hagyni, a másik fele mindég a melegen legyen. Két ruha között kell a mellire borítani, osztán leve ne legyen, csak jól kipattogtatni, osztán mikor melegítik, mindég egy kis tejjel meglocsolni, hogy ki ne száradjon egészen. A könyvet igen, nagyon köszönöm, le vagyok kötelezve. Mély tisztelettel öröklök

háládatos

”
Dérynéje.

U. i. Egy nagy kérésem volna! Ismerős-e kegyességed valakivel a Minisztériumnál? Nem tudom kikapni Cautióm bent maradt részét.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc, 1871. december?]

Nagyon tisztelt Tekintetes Úr!

Itt küldök ismét egy csomagocskát, de minden igyekezetem mellett is kevésre haladok. Oh öregség, öregség, miért nehezedtél el rajtam? Képzelem, mily unalmára vagyok barátomnak, midőn ama sorokat olvasásra méltatja, mert igen sebesen írok, csakhogy hamar kész legyek, s mindég hibákat ejtek, s midőn egy kicsit áttekintetem, vettem észre, hogy érthetlenné váltam; «ekkor javítani akarván, még jobban elrontom, mert a sűrű sorok miatt nem lehet tisztán írnom a javításokat; eldobnom nem lehet, mert rövid az időm. A szemeim is már úgy meggyengültek, hogy alig látok még szemüvegen is, azért hát csak türelem! És ne haragudjon reám ideje elrablásáért.

Én az évszámokat nem jegyeztem meg soha, hogy mikor és hol meddig mulattunk egy helyt, hát kérdem, nem hiba ez, és lehet-e ennek nem tudása mellett folytatnom életem, rajzát? Mert ha annak nem tudása és pontatlan följegyzése miatt nem érvényes ez iromány, úgy azt abba kellene hagynom, mert *így* hasztalan írnam.

Itt van, eső után köpenyeg. Midőn Pozsonyban való ottmulatásomról írtam, megfélekedtem róla, hogy bírálatok is jelentek meg a társaságról. Most találtam

meg őket holmi elszórt lomok között. Mindenesetre itt küldöm. Ha helyesnek találandja az arravalókat beiktatni, ám tegye, de ha szükségtelen, dobja el, a többi érdektelenségekkel együtt, de vissza ne küldje.

Midőn Sopronban voltunk, ott is hasonlóan jöttek bírálatok s mind éppen ily dicsirőleg hangzottak felőlem; kerestem, de biz azokat nem találtam. De az mit sem tesz, ha ezek kimaradnak iSj nem baj. Éljen boldogul, sietek postára küldeni. Hát a kedves szenvedő betegje enyhült-e? Tudom, nem használta föl tanácsomat. Isten kegyébe ajánlva Önt egész becses családjával együtt vagyok örök tisztelettel

Dérynéje.

32.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc, 1872. eleje!]

Nagyon tisztelt Barátom!

Látja, még élek! De elszomorodva s mély megilletődéssel olvasom becses soraiból azon csapást, mely szívét érte. Ámbár ha oly soká küzdött a szegény szenvedő, az életben már nem sok gyönyört élvezhetett, s tán óhajtotta a nyugalom hónába költözést. De oly fiatalon! Oh nem, nem, oly időben még nem óhajtjuk a halált, s még mi több, azon kis ártatlanokat maga körül tekintve, s azokat hátrahagyva! Oh, szegényke!

De ő már túlesett rajta, ő már nyugalomban van.

Béke hamvaira! Tisztelt Barátom! Ily veszteség után vigasztalni valakit, csak üres szó. Azáltal nem vigasztalódik a keseredett szív. De az anyavesztett kis ártatlanoknak egy nemeskeblűj érzékeny lélekkel bíró ápoló kell. De milyen lámpával kellene azt most keresni, úgy-e? Olyat, ki szeretettel ölelje kebléhez, s szorgalommal ápolja a gyenge csemetéket, hogy azok ne érezék hiányokat az őket ölelő karoknak. No de az Isten nagy! Az Isten jó!

*Ha a szenvedés özöne
Fejed fölött kiömlene,
Hitedben ne légy tántorgó.
Az Isten nagy! az Isten jó!*

Ezt mondja egy költő.

És mindezek után Önnek meg kell házasodni. Úgy, úgy! Mert annyi gyermeknek anya kell, de jó! Mert kint neveltetni sokba kerül. De hát a kedves Emilia! Hiszen ő most dúsgazdag! ő most tehetne igen sokat! Avagy őt is megváltoztatta a gazdagság? Alighanem. Erántam legalább nagyon megváltozott, azt sem tudja, élek-e még, vagy már el is temettek. Elmúlt több egy évinél, hogy nem láttam — de én őt azért mindég változatlanul szeretem. Én nem mehetek hozzá. Fájdalom, már egy éve ki nem mehetek a szobámból, mert köszvényben szenvedek, mely elrontá lábaimat; nem tudok szobámban is járni, csak támaszkodva.

Ej! de félre a panaszokkal! Az nem segít semmit, csak hogy mégis most már megszűntek a szörnyű fájdalmak, melyek eddig kínoztak, hogy írni sem tudtam,

Nyugtatóny.

20 for. korról ezüsten; mely 1834 évi Március hónap
24. sz. tot 16-ig szerződésleg járó fél-kari díjjam fejében a nemzeti

szókhát pénzintézetből kifizettetett,

Pesten, Március hónap 16. napján, 1834 ében.

azaz:

Leopf

for.

korról ezüsten.

Dejzics

Déjné enjék Dismerténye

és azon roppant gyengeség is elmúlt, mi néhány hétig erőt vett rajtam, melyben elszánva magamat, készültem a hosszú útra, gondolván, hogy többé nem folytathatom a naplómát. — De im! En még élek. S írok, ahogy lehet, most már megkettőztetett szorgalommal, mert hiszen az én Barátom azt írja nekem: *nem lehet* még meghalnom, mert még nincs bevégezve életem rajza! Hej! Bizony nincs, és pedig még sok van hátra! És ily írás! Tán el se lehet olvasni, úgy sietek reszkető kezemmel. De azért mégis sietek, de most már csak azért!, hogy (amint az én tisztelt jóakaróm kecsgettette magát, hogy ha sikerül s kiadhatja e firkát, majd emléket emeltet holtom után a jövedelemből. Hát lesz ebből valami jövedelem? Én nem értek ehhez, és ha csakugyan marad fel valami a költsége fölül? Oh, az Istenre kérem, ne az én nevem megörökítésére gondoljon, én nem vágyom dicsőségre!) hanem azért sietek vele, hogy miként kezdetben is megmondám: Ezt én az én jóltevőm számára írom, s ezt úgy tekintse, mint sajátját, hahogy valami hasznot remél belőle. És ha csakugyan csoda történék, és én még élnék, a sikert megérném, — ugyan mondja meg!—nem nagyobb szükség van az élőknek a fölhasználásra, mint az elporlott hideg föld alatt nyugvónak a dicsőségre? Én arra többé nem gondolok. Osztán ezen irat nem nekem hozza meg a dicsőséget, hanem azé a dicsőség, ki ezt fáradozva, sok idejét vesztegetve, kigyalolja, kigyomlálja, szóval olvashatóvá teszi. Azért hát, édesem, ha oly sikert remél, mely ezen munkából reméli sok fáradalmi jutalmát: az az Ön sajátja. S még talán csuda is történhetik, — miként mon-

dám, — hogy még akkor is élek, s hathatós keleté lesz ezen naplónak, nem jobb lesz-e, ha akkor, ha mindjárt csak tíz forintot juttat belőle mint sajátjából, az élő Dérynének? Holtom után reám semmi költség! Azért tehát most úgy teszek halál komává], ha mutatja magát, hogy csak késleltessem, miként *Monaldescki*: midőn siettetik az örök, hogy vérpadra vezessék, azt mondom, miként ő, hogy még nem vagyok kész! Hadd fordítsam meg ©zen árkus papirost elsőbb! Mert Monaldeschi azt mondja: Hadd fordítsam meg a köpenyemet, nem látják, hogy visszajáról vettem föl, nem vagyok kész. Csak az évek számaival volnék tisztában, de nem emlékszem tisztán reá, hol meddig voltam, melyik évben mentem. De talán ez nem akadályoz.

Isten önnel, legyen boldog! Szívből ki v an 3 a

Déryné.

33.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc, 1872. közepe?]

Nagyon tisztelt Barátom!

Mindenkor örömmel lesz nekem becses sorainak olvasása, most is nemkülönben igen nagy öröömre s meglepetésemre szolgált, midőn olvasni kezdtem, tudván azt, hogy annyi tömérdek elfoglaltatásai közben még azon csepnyi idejét is fölosztja, hogy ügyemmel foglalkozzék.

De fájó szívvel olvasám tovább, midőn értesülök, hogy annyi sok küzdelem, jótékonyság, emberbaráti részvét, hát örökké jutalom nélkül hozza-é áldozatait? Hát örökké csak a hideg fontolgtatóé, részvétléneké, önzőké s tán még gazoké is a jólét, a boldogulás, a jutalom.!? Szinte kifakad az ember a végzés ellen! De ám az öntudat! Igaz, hogy a konyhára semmit se hoz, pedig ha már az ember földi lény, az igényeli leginkább minden szorgalmunkat, s fárada munk gyümölcset. De miért nem házasodik meg?

Egy csinos kis fiatal nő, egy jó hozománnyal, virgonc, tevékeny, házias természettel, fölvidítaná teherrel tölt napjait; osztán tán a kis ártatlanokra is szükségessé volna tán?

Ha vagyon nélküli szegény leány, fiatal és szép kelene, olyat tudnék tán tanácsolni. Ez az én kis keresztleányom, *Farkas Róza*, a meghalt *Kiss Gábor* könyvtárnok mostoha leánya, ügyes, eszes kis teremtés, de szegény s ezzel én is azt mondom: punctum.

A mi jó Emiliánk boldog hála Istennek. Meg is érdemelte sok szenvedései után, hogy az legyen; de mint mondják, szörnyűen megváltozott. Az idén két fürdőben is volt, de nem tudom melyikben. Engem már nem látogat többé, tán nem is ismer. Most a Gordonban lakik, a nyáron mindég építettett.

Csak azon bámulok, és megvallom, rosszallóm tőle, midőn ő most tehetné, hogy nem fogja föl részvéttel kegyességed ügyét. Pedig mily szeretettel emlékezett mindég! Kivált ha öntől levelet vetten^ tele volt örömmel. Hát kegyességed sem ír neki? Miért nem cselekszi?

Oh, tisztelt barátom, nekem ne kívánja, hogy még sokáig írjak! Bár bevégeztem volna már. Az én életem egy nyomorúság, már egész a mellemig jött a daganat, alig tudok már írni, jární épen nem bot nélkül, azt is csak a szobából a konyhaajtóig. Ott az udvaron az ajtó előtt ülök, de emberekkel már nem sokat közlekedem, csak a háziakat látom föl s alá jární-kelni, munkálkodni; nekem ott kell ülni, egy lépést se tehetek; lábaim nem bírnak.

Úgy ülök ott kifeszülve, mint Kambyses király: ne nyúlj hozzám, mert kipukkanok. Ő királysága ugyan úgy monda: ne nyúlj hozzám, mert üvegből vagyok s összetörök. Nem akarom tovább untatni s idejétől megfosztani. Éljen boldogul. Örök tisztelettel maradok

Déryné.

Oh, bárcsak bevégezhetném, az egyik szememmel már nem látok, csak mint a sűrű szitán át.

34.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Szeptember 3-dik, 1872.

Tisztelt Barátom!

Amint becses sorait átolvasám, éppen íróasztalomnál ülök, azonnal irományimat félretolván, rögtön levelet küldék *Szirákra* a parochiára; mert ott lakik az én kis keresztlányom, édesanyjával, s két nevéndék testvérkéivel, s eszik a kegyelemkenyeret.

De ne gondolja Kegyesség, hogy azért a gyermekeknek rossz dolgok volna, mert ez a lelkész egy igazi Isten embere, nemeslelkű, éppen mint egy papnak lenni kell.

Elég ha annyit mondok róla» ő a megboldogult Kiss Gábor testvére, ki elhunytával az özvegyet, négy árvával szárnyai alá befogadta és azolta atyai gondot visel reájok, táplálja, ruházza (mint Isten az égi madarakat). Azért írom ezt így, mert a lelkész nem, gazdag; de azért minden megvan ami kell, de véghetetlen jószívűségénél fogva, ami az övé, az másoké is. Ez nagy csuda a mai pápista papoknál! Bocsássanak meg nekem a lelkészek, akik nem ilyenek! Kiküldtem hát rögtön a levelet és ők tegnap ebéd után hozzám jöttek, a leányka, és édesanyja. Azonban azt se gondolja Kegyesség, hogy azért oly sietve teljesítik kívánatomat, mintha a leánykán szeretnének túladni. Oh nem! De oly nagy tiszteletben tartják akaratomat bármiben, hogy az szentírás előttök. De ez a fiatal teremtés egy különös jellem; voltak neki kérői, — s tan olyanok iá, kik hálóba szerettek volna keríteni — de ő szörnyű határozott keménységgel utasított minden ifjút magától vissza, hogy nem is mertek közelíteni hozzá, melyért én őt gyakran igen lehordtam.

Ne beszélj oly megvetőleg a férfiakkal Róza! Soha se mész férjhez!

— Kedves keresztanyám én nem is megyek férjhez. Ha egy öreg gazdag ember megkér, ahhoz hozzámegyek.

Ezért nagyon megharagudva, leszidtam, eszire adván, hogy a gondolkozásmódja előttem megvetést ér-

demel; mert az éppen annyit teszen én előttem:, mint ő ki magát eladja vagyonért.

— Noha az annyit tesz, úgy sohase megyek férjhez. Nekem volt tapasztalásom a mostani ifjúságot megismerni. Mind jellemtelen, betyárkodó, egy sem tud nőt tisztelni, nekem egy se kell.

A leány tehát ilyen. És azért ismerte így ki a férfiakat, mert a papi lakban tömérdek nép megfordul ünnepélyek alkalmával, s ki ne szeretné meg e szép, ügyes fiatal leányt? És ott a környéken is sok nagy úri család lakik, s a kis Farkas Róának mindég ott kellett eddig lenni s mindenben részt venni. Mert ez a leányka nem a Kiss Gábor édes leánya, hanem mostoha leánya, az özvegy első férjétől való leány. A többiek a pap testvérétől, Kiss Gábortól való árvák; már csak két leányka, mert a harmadik meghalt. Most már, midőn ezeket elmondottam, reátérek, hogy mit mondott az én okos kis leányom a levél foglalatára, midőn ott-hon elolvasta: Ha kereszt anyám azt írta volna, mint itt sürgetve írja: jöjj be rögtön egy szép fiatal férjet ajánlok számodra, — meg se mozdultam volna. — Midőn már bejöttek s újra figyelmeztetem, midőn azt írom: 5 gyermeke van: — arra azt monda, — csak az arcképét adja hamar anyám. — Odanyújtom, jól megnézi: ez nagyon jó arc, magához vonzó s szemeiből csupa nemes lélek látszik. — De jól meggondold — mondtam — 5 gyermek. — Hát legalább, ha atyjok otthon nem lesz, nem unom el magamat, velők mulatok. Oh bár csak egy leány volna közöttök, azt szeretném én nagyon. — Mondom ismét: De te jól meggondold, 5 gyermek

és szegény! — Hiszen, ha eddig el tudott öt gyermeket tartani, én leszek a hatodik. Csak fog egy cselédet tartani tudni, mert már mosogatni nem szeretnék.

Ekkor mondja az anyja: írja meg Róza mama: Ez igen szegény leány, semmit sem adhatok vele, semmi hozománya nincs, csak ártatlansága, jó akarata és jó szíve. A gyermekekkel való bánást is megszokta, mert szegényke, miolta Kiss Gáborral megismerkedtem, megleptek a gyermekek, s miolta megnőtt, ő foldoz a kisebbekre, ő varrja az egész házra a ruhákat, valamint maga számára, azért mindég csinosan jár.

(Ezért bocsánatot kérek, hogy ezt a piszkot ide hullattam.)

De bezzeg én haragszom, hogy miért éppen téli bekecsben vetette le magát tisztelt barátom?

Róza még arra is mentséget talált: hát akkor-fázott, tél volt — mondja. Arcképét most még el nem küldhetem, mert akkor délután mentek a fényképészhez, hogy magát levetesse és az csak öt nap múlva készítheti el. Mihelyt kezemhez kapom, rögtön elküldöm.

De a lyánkának egy kívánsága van, ha csakugyan komoly elhatározása van barátomnak? T. i. az: hogy most könnyű Pestről lerándulni, nem sok költségbe kerül egy napot áldozni, a mit mi is helybenhagyólag elismertünk, hogy színről színre láthassák egymást. Azért még az nem kötelez, ha, éppen a simpathia hiányozna!

Erről is tehát tudósítson engem, s arról is, hogyha komoly a szándék, és eljövend, hol kíván találkozni vele? Kimegyen-e Szirákra a vasútról egyenesen, vagy

iderendeljem őket, hogy akkor pontosan, itt találja és mikor?

No de most!

Szenteljen egy órácskát ezen lapnak elolvasására és fegyverkezzen türelemmel. Talán emlékszik naplóban, hogy én a világosságot mindég igen szerettem, akármi eléadandó alkalommal. Most is nemkülönb; ha én valami dolog eránt érdekeltségben vagyok, tiszta vizet szoktam a pohárba tölteni s nem a zavarosban halásztatni. A lányka egész valóját kimerítve megismertettem; s ez arra elég, hogy őt bárki is nőül vehesse, ha szegénységét okul nem veti.

De úgy gondolom, édesem, nem lesz érdektelen előtte ezen gyermek eredete. Ezen gyermeknek törvényes atyja, törvényes anyja van, s mégis árva. Ugy-e hogy ez talány, a mit nem hamar tudna valaki megfejtteni.

Ez egy regényhez hasonló eset, vagyis talán még regényben sem található.

Tán emlékszik naplóban Miskolcra legelőszöri ittműködéséről, midőn igen is terjedelmesen leírtam a *Komáromi* családot, s a többi leánykák között a legidősebbet, a szép kékszemű Ninát, ki legbiztosabb barátném volt. Ő szép nem volt, de azért igen vonzó arca, szép termete, de őtet senki sem vette nőül. A többi testvérei mind férjhez mentek Tokajba, ki sós tiszthez, ki ügyvédhez, csak Nina nem. Végre szülői elhaltak, szegény Nina egyedül maradt minden vagyon nélkül. Tokajban kisebb volt a fizetés és azt is lehúzták felét is a Cassa hiánya kipótlására. Szegény Nina! Megkérte

osztán egy erdész, — természetesen ez sorsán alól volt — de mit tudott tenni, hozzáment nőül. Tehát most *Kozmáné* lett, úgy hívták az erdészt. Ez az állás nem sokat jövedelmezett, mert alárendelt helyzetben volt. De Kozma nemsokára meghalt s özvegyen hagyá szegény Ninát, de maradt az özvegynek egy kis leánykája, egy gyönyörű teremés, sötét fekete hajjal, nagy, fekete, beszélő szemekkel, s fehér arcbőrrel, mint a harmat, oly gyenge, s mint a lilium, oly fehér. Lehetett a leányka akkor három éves, midőn Kolozsvárra — hol én éppen odalent működtem — belép szobámba. Végzetlen örömben voltam, mert rég nem láttam, miolta férjhez ment, sohase. Mikor már kiörltük magunkat, mondja: Édes Rózám, én hozzád jöttem, ilyen s ilyen állapotba jutottam. Jól tetted lelkem — mondám — a míg csak Kolozsvárt leszek, mindég nálam lehetsz. így élt nálam barátném valami egy évig.

De a társaság most beljebb utazott be Erdélybe, s megmondák, hogy Ninát nem vihetik, mert így is sokba kerül az utazás a sok szekerek szükségelése miatt. Megmondani neki fájdalmas érzéssel, elláttam — amennyire telhetett — útiköltséggel, így utazott egy találkozott alkalommal vissza Magyarhonba gyönyörű kis leányával *Kozma Leszkával*, így hívták a kis leányt. Én azután sok évekig nem hallottam barátnémról semmit. Én mindég utazásban töltöttem életem, majd Pesten, majd Erdélyben, majd Kassán, majd Egerben. így egyszer Egeiben létemkor belép Nina hozzám egy gyönyörű, bájos növendék leánykával — lehetett tizenöt vagy tizenégy éves — szemérmes elpirulással jó felém,

kezet csókolni. — Oh kedves Ninám! ki ez a gyönyörű gyermek! — Hát nem ismered? Leszka leányom. — Hát már ily nagy? — bámulék reá — de gyönyörű teremtés lett.

Hát kedves Ninám, hogy vagy? hol laksz? — Amint Erdélyből kijöttem, testvéremhez, Károly bácsihoz igyekeztem, kiről megtudtam, hogy Keresztesen lakik mint uradalmi ispány. Nála laktam leányommal. Az itt szomszédban lakó *Markovits* nevű, gyermekek tanítója (professzor), egy igen derék, becsületes viális ember, kit az egész község igen szeretett, megkért, s én hozzám mentem nőül. Igen jól folyt dolgunk; -kasztosokat tartottunk, sok vendégek is látogatták házunkat minden ünnepély alkalmával, hiszen Déry bácsi is jól ismerte férjemet, Markovits Simon-1, mindég csak úgy nevezték ötét jó ismerősei „Simi”. De Simi megholt, s most már másodszor vagyok özvegy. De ő úgy szerette Leszkát, mintha saját gyermeke lett volna, nem úgy bánt vele, mint mostoha apa, mindenre taníttatta, mire szegény leálynak szüksége van; és csakugyan a kis Leszka okos és ügyes kis leány volt.

Ők nem soká mulattak — hazamentek Keresztesre, kosztosokat tartottak, mert csak úgy tarthatták föl magokat tisztességesen. Én is elmentem Egerből Pestre és ismét nem láttam őket egy pár évig és nem is hallottam felőlök. Történik azonban egy ünnepély alkalmával, melyet Keresztesen hol egyik, hol másik háznál voltak megtartandók, hogy egy fiatal ember tűnt föl a lakók előtt, egy idegen, kit még eddig nem láttak közöttök megjelenni. Olyan kicsi helyen az a ritkaságos esemé-

nyek közé tartozik, kivált a lányokak mindjárt érdekelve voltak éránta! De az idegen ifjú szemei csak a szép, fiatal Leszka által voltak elbájolva; szépelgett a lányka körül, ki hasonlóan szépnek s szeretetreméltónak találta az ifjút. Csakhamar megtalálták egymást, nyilatkoztak s az ifjú azonnal megkérte anyjától Leszkát.

Az egyezkedések megtörténtek, miután az ifjú előadta, hogy ő Rimaszombatban lakik, ügyvéd és *Farkas Jánosnak* hívják; ott házok van, édesanyja még él, s egy férfi testvére, kit Ferinek hívnak. S hogy ő házasodni szándékozáván, azért jelent meg itt is”, és ő az imádott Leszkát meglátván, annyira megszerette, hogy harmadnap alatt meg kell történni az esküvőnek, hogy kedves nejét mennél előbb hazavihesse, mert neki azután Pestié kell menni, hol jelenléte szükségeltetik — Én hát most angyalom hazautazom holnap, holnapután ott-hon elrendezkedem, s harmadnapra visszajövök s megérkezvén, másnap esküszünk, — De miért oly sietve — mond az anya — a leány nincs elkészülve, ő szegény leány, én vele semmit nem adhatok, de mégis csali rendbe kell szednem. — Semmi, semmi sem kell, ha a mi lesz, azután is el lehet küldeni, de az esküvőnek meg kell történni.

Másnap elutazott. A kijelelt napra csakugyan megérkezett, itt Keresztesen minden rendben volt, — megesküdtek. Leszka előtt minden rózsafényben úszott, — igen megszerette az ifjút. Hazajövén az esküvőről számos vendégek kíséretében a boldog pár bevonult a kis oldalszobába több bizalmas leánybarátnékkal, s ott éde-

legtek egymással. A külső szobában ott ültek a többi vendégek, násznép, rokon, az anya sürgölődött, készítve az egyszerű süteményekhez a terítéket. Egyszerre nagy robajjal föltáruul az ajtó s zilált hajjal egy hét éves, veres boglyos hajú gyermeket vezetvén kézen, berohan egy nő s azt kiáltja kétségbeesett hangon: Hol van Jancsi? — Micsoda Jancsi? — kérdek tőle mind bámuló szemeket meresztve reá. — Vőlegényem! — kiálta a nő.

— Itt semmi vőlegény nincs — monda az anya — hanem leányom férjével odabent van az oldalszobába, kivel most esküdött meg. — Megesküdött? Az nem lehet, annak nem szabad megtörténni, ő az én vőlegényem, itt a fia! — Későn jár lelkem, — mond Nina — ezelőtt egy órával már megesküdtek. — Azzal a nő berohan az oldalszobába — és el lehet képzelni a zavart, mit ezen megjelenés okozott az egész gyülekezet között.

— Hát te alávaló gazember, csaló! Ide volt hát azon sietős utad, melynél fogva engemet otthagytál? — Nem volt az az alacsony név, mellyel el ne halmozta volna.

— Megmutatom, nem lesz e házasságból semmi, nekem elsőbbségem van hozzá. Itt a hét éves fia, ennek az apára van szüksége, ez az esküvés nem érvényes.

A gyülekezet zúgott, a gyönyörű vőlegény ott nyegegett: Rá se hallgassanak! Hiszen ez egy örült nő! Eredj csak haza, itt semmi kereseted, nekem nem kellesz, s. t. e féléket, De a nő ordított. Kisült, hogy hét éve mindég bolondította, hogy elveszi, a nő staffirozta magát, már mindene készen állott szekrényében, midőn a Leszkávali ismeretségbe ereszkedett — s monda: Most haza megyek rendezkedni, s harmadnapra vissza-

jövök s megesküszünk, hazament, odament szekeren kedveséhez, s mondja: No kedvesem, most öltözz fel szépen menyasszonyi öltözékedbe, hadd lássalak mint menyasszonyt. A nő tele örömmel elészedi öltözékét, s felöltözik, s elibe áll. — Még valami hibázik — mond. Micsoda? — kérde a nő. — Hát a koszorú! — Igaz biz az! — Azzal előhossa, fölteszi a koszorút a fejére. Akkor Jancsi úr karon fogja, a tükör eleibe vezeti: No most nézd meg magadat jól, most vagy utolszor menyasszonyi öltönyben. Most, édesem, sietős utam van Pestre, ha visszajövök, megesküszünk! Isten veled! — Föliült szekérrre, ment Keresztesre s megesküdött Leszkával. Úgy-e, hogy ez osztán a jellem?

A nő ott állott meredten, nem tudván magát hirtelen tájékozni, de miután látta, hogy csakugyan nem mutatja magát, összeszedkezett s nyomon utána indult másnap, de már későn érkezett. Ugy-e azt lehetne mondani, ily gázságot lehetetlen elkövetni.

Oh igen! Ennél még nagyobb történt.

A nagy zaj s csudálkoizás után a nő végre szitkok, piszkolódások között elutazott, a vendégek elosztaltak, összeszedelőzködött Leszka is, ami vinnivalója volt, s tán más vagy harmadnap múlva elutaztak Rimaszombatba, Leszkát s az anyját tökéletesen megnyugtatva mindenek eránt. Hazaérkezvén a szülői házhoz beszél-lásolta nejét, bemutatván anyjának, ki igen derék érde-mes asszonyság volt, s egész örömmel fogadta új leányát, anyai keblére szorítván őt.

Egy pár nap boldogság tengerében úszkált Leszka kedves férje oldala mellett, kit forró hévvel szeretett.

De jöttek napok, hogy férjét fél nap se látta. Leszka féltékenykedni kezdett, s ha eléjött férje, szemrehányások következtek. A férj kacagott s megnyugtatta. De jött idő, hogy férjét estig se látta.

Leszka sírt, igen sokat sírt. De Jancsika megnyugtatta. De jöttek ismét napok, s Jancsika éjjel se jött haza. Leszka sírt s az anyósnak panaszkodott. S az anyós mondja: Oh édes gyermekem, minek is ment hozzá ehhez a rossz emberhez, eleitől fogva mindég sajnáltam magát. Tudtam, nem lesz vele boldog. Ily jó, ily szép teremtés! — Leszka utánajárt a dolognak s megtudta, hogy a másik nő ismét behálózta, s Jancsi egész napokat s éjjeket ott tölt. De ha hazajött, mindég megnyugtadni igyekezett a „Kedves Szép Leszkám” szavaival a szüntelen síró és bánatos Leszkát. Egy szép napon eléáll a szeretetreméltó lény, s azt mondja hízlelve: Készülj föl kedves szép kis nőm, elutazunk; elviszlek Keresztesre anyánkhoz, nekem most Pesten nagy teendőm van s több időt vesz igénybe; kimaradásom alatt igen megunnád magadat. Azután onnan visszajövet bejövök érted Keresztesre, hazamegyünk Rimaszombatba. — Leszka fölkészül, örülvén, hogy édesanyját -meglátja: Legalább nem leszek vetélytársammal egy lég alatt. — Hazaérvén Keresztesre, szép szókkal anyja karjaiba vezeti s mondja: Kedves Anyám! nekem okvetlen Pestre kell utaznom, addig anyai oltalma alá adom Leszkámat. Midőn onnan visszajövök, elviszem magammal. — S elutazott. Elutazott és még máig se jött vissza nejeért.

Azt gondolja kedvesem, hogy ennél mar többet nem tehet egy becsületeabló?! Óh igen! Tehet borzasztóbbat.

Eddig a Leszka és édesanyja elbeszéléséből.

Ami ezután következik, tulajdon fülem hallása, látásom és tapasztalatom után, mint valóságos tényt erősíthetem.

Miután oly csúfosan otthon hagyta a csaló nejét, sok bús napokat, heteket éltek keresztül minden kereset nélkül a két bánatos nő. De az Isten nagy, az Isten jó! A két nőt most is megszánta, legalább az első ínségben. Ugyanis volt Markovitsnak egy közel rokona, tán nagybátyja, az edelényi plébános, ki egy fölvilágosodott egyéniség, jószívű, szánakozó, meghallotta a szegény szenvedők sorsát, elment hozzá jok mondván: Én közel rokonotok lévén öcsém által, ki nem gondoskodott könnyelműségében jövő sorsotok eránt, kötelességemmé teszem, hogy az ő hibáját kárpótoljam. Ha tehát nektek úgy tetszik és megelégsztek egy csendes menhellyel, költözzetek át hozzám Edelénybe, jobb kilátás hiányában. Lássátok el a gazdaságot, úgy sem tartok gazdasszonyt, csak cselédeket, azzal rendelkeztek. Hozzátok el magatokkal, a mitek van, ha változik sorsotok, ami a tiétek, a tietek marad. — Hiszen ez oly nemes szív ajánlata volt, ily elhagyott helyzetben, hogy örömkönnyek között fogadták sorsok eránti gondtól ment ajánlatát a nemes keblű öregnek.

Kimentek hát lakni azily-okba mindenestől. Tudván azt, hogy minden sorsokban nagy részvétellel viseltetem, mentől előbb tudatni akarták velem sorsok e jobbra fordultát, s Leszka csakhamar bejött Miskolcra

hozzám, ki már férjemmel kibékélve hazamentem s Tárcairói bejövén lakni, már egy éve múlt, hogy itt lakunk Miskolcon. Bejött hát Leszka szép pompás hintóban, gyönyörű nemes lovak befogva, s a lelkész tiszteletét hozva, hallotta, hogy mi barátságos érzélemmel viseltetem rokonai eránt, szerencséltessem s menjek ki egynehány napra hozzájok Edelénybe mulatni. Most nem mehetek ily rögtön — mondám — de ekkor s ekkor küldjete be, elmegyek. Ügy is lett, néhány nap múlva bejöttek értem. Két napot ott töltve, igen jól mulattunk, még az öreg úr is velünk játszott a bolygó játékokat, mert több leánykák is összegyűltek mulatni a téli estvéken.

Láttam, hogy jól van dolgok szeretteimnek, megnyugodva vettem búcsút két nap múlva s hazajöttem. De ki biztos arról a kerek forgandó Ég alatt, hogy a hajnalló pír oly vidáman fog hasadni fölöttök, mint a milyen vidámon ment le a nap fölöttök esthajnalkor!

A lelkész eljött hozzánk visszaadni a látogatást s még jobban meggyőzöttem műveltségéről és szívélyességéről. A többek közt egyszer bejön Leszka egész rémulten s mondja, hogy ott járt a csaló az udvar körül s a kertben, s mondja ott egy cselédnek, küldjék ki a fiatal T. asszonyt, egy úrnak szükséges beszéde van vele. ő kiizente: nem ismer semmi urat, kivel beszédje volna s hordja el magát innen, még pórul nem jár. Leszka mindjárt tudta, ki akar vele oly titkosan beszélni. — A pap fogja ezt megbánni, föladom, mint nőm csábítóját. — Azzal elment. Egy kis ideig nyugalom volt; egy napon mondja az öreg úr: én tegnapi este

meghűtöttem magamat, sokáig a kert körül jártam, s éreztem, hogy fázom, bontsatok ágyat. Nem nagy dolognak tulajdonították, adtak egy findzsa teát, ők dolgozhoz láttak, midőn Nina bement nézni, hogy alszik-é. Halva feküdt ágyában, a szél megütötte. Egyszerre híre terjedt e hirtelen halálzásnak, rokonai az első ijedségben alig tudtak eszmélethez jutni. Egyszerre ott termett egy sereg pap s mindent elzároltak. De ami még több, — midőn mondák, hogy egy tehenet, ami nekik még megmaradt, s az apró majorságból ennyi az övék, a szép kék damaszkkal behúzott díván székekkel és a schiffon az övék, adják ki nekik — azt mondák: ami a paplakban találtatik, az mind odavaló, s lezárolták mindenöket, hiába vittek bizonytságot, Csupán az ágyneműjöket s fehéreneműjöket kapták ki.

Hová legyenek az árvák? Bejöttek Miskolcra lakni, gondolván, ott vagyok én, némi segítségül én is lehetek erántuk. Ügy is volt. Déry is jóindulattal volt erántok; s amit lehetett, nem tagadott meg tőlük. Többnyire nálam voltak. Egy napon félreverik a harangot: tűz van! Nemsokára reá jön egy paraszt, hátán több ágyneműt hozva, utána Leszka sírva. Jézus! — mondám — Leszkaék leégtek! — Ügy van, a szomszédban kigyúlt, s öket érte a csapás annyira mennyire, hogy semmit meg nem menthettek, csak ágyneműjöket, fehéreneműt, ezek is mind csupa löcs volt. Néhány nap nálam szállásoltak, míg szállást leltek. Mondám, többnyire nálam] voltak, sokszor mind a ketten, néha egyedül Nina, néha egyedül Leszka, ahogy a foglalatosságok engedte.

Most jön az alávaló gazságok netovábbja! Egy dél-

ben odahívtam Ninát, jöjjön nekem segíteni egy ruhát összeállítani. Eljött, de ebéd után már nyugtalankodott, hogy ő hazamegy. Innen nem mész — mondtam. — mit nyugtalankodsz? Megvárod az ozsonnát. — Engedj meg lelkem, nem leheti, Leszka kért, hogy siessek haza, mert ő tegnap estve látta, hogy a gaz ott járt az ablak alatt, egyedül van otthon, kétségbeesik, ha be talál menni. — Elment Nina, jöttek-mentek mint egyébkor hozzánk, Ninán semmi változást nem vettem észre, de Leszka néha igen zavart, lesütött szemekkel állt előttem, ha ránéztem. Egyszer azt kértem tőle kacagva: Ugyan te Leszka! osztán szép ember-e az a te hóhérod?

— Oh kedves Róza mama, nincs nálánál szebb. — És elegant, hogy úgy bomlasz utánna? — Oh mennyire, osztán gyöngyörű termetű, osztán hogy tud beszélni, bárkit is el tudott volna csábítani.

Ez mindég így folyt, ha együtt voltunk. Egyszer már több hetek lefolyta után bekopog valaki a szobámba. — Szabad! — Belép egy nem igen simára fésült veres hajú fiatalember. Egy nagy dohányzacskó fityegett a karján, egy nagy tájt'pipát lógatott a kezében, nadrágja a térdén kitágulva, a mellénye csak úgy lógott pongyolán a magyarka alól. Nagy haragosan ránézek, mondtam: Férjem a kancelláriában van, itt tessék keresztülmenni. (Azt gondoltam', ügyes-bajos: uramat keresi.) Leszkára nem néztem eddig, nem láttam, hogy fülig elpirult és zavarodott. Csak mikor azt monda: férjem, Farkas Jancsi! — Igen, úgy hívnak, de rosszul monda asszonyom! én nem vagyok férje.

— Ugyan Jancsi! Hát ismét így beszélsz? — Minden

szemrehányást kikérek! Igen! én az asszonyhoz jöttem, és komolyan mondom, egyezzen meg az elválásban, akkor még minden jóra fordulhat. De ha nem akar beleegyezni, jól tudja, hogy hatalmamban van! — Nem, Jancsi, én nem válhatok el, én esküdt felesége vagyok Isten s ember előtt, én nem válhatok el, én szeretem. — Ne szeressen engem, én nem szeretem az asszonyt, nekem nem kell. — Ekkor Leszka sírva fakadt, s mondja: Alacsonylelkű gaz. Hát ezt mondta? — Akármit mondtam, minek hallgatott rám! Most azt mondom, egyezzen bele, hogy elválasszanak, engem előbbi szent kötelékek kötnek. Fiamnak apa kell. — Hát engem? nem éppen oly szent kötelékek kötnek? — kérde kitérve Leszka. — Megtagadom! — ordított föl a betyárforma ember. Én nem egészen értettem ez odavetett egy-két szót, mely még akkor nem volt elég világos előttem, de felszólalék végtére és mondom; Kikérem magamnak, itt a szobámban semmiféle otrombaságokat nem tűrök el többet! Respect! — mondtam neki. — Bocsánat — hebegé — de mit csináljak, ha nem akar az okos szóra hallgatni! — Ha megegyezném is, de én pápista vagyok, nem választanak el. — Arról könnyű tenni — mond — legyen református. — Én nem hagyom el vallásomat! — Meg kell lenni. Utoljára mondom!, egyezzen bele; ha nem teszi, főbelövöm!

Én meg voltam ijedve, azt gondoltam, már visszajön s itt lövi meg. — Ugyan Leszka, egyezz meg, inkább légy reformata. — Kedves anyám, már lehetetlen. — Miért? — S elkezd sírni. — Odajött, midőn anyám otthon nem volt, s szép szavakkal, hogy ő érzi,

hogy nélkülem csakugyan boldog nem lehet: Angyali szép Leszkám! Hiszen csak te vagy az én szép kis feleségem! S ily szavait elhívém — és most, miután megmondani, hogy — Óh anyám, ki sem merem mondani, édes anyámnak se, kétszer volt nálam, s most azt mondja, megtagadja, s most azt kívánja, váljak el tőle!

S ezen összejövetelnek a kis Farkas Róza lett a gyümölcse.

Én kereszteltem meg az Avason a református templomban, már nem tudom 1850, vagy 1851-dik évben. Volna még sok írni való rólok, de sietek, beteg voltam, nem írhattam. Éppen itt e sorokat írtam, midőn levelet hoznak Rózától, névnapomra üdvözöl, azt írja, arcképe 9-dikén lesz kész. Akkor jönnek be, akkor elhozza arcképét és — addig türelem!

Minthogy már elkezdtem, folytassuk végig!

A kis Farkas Rózát tehát megkereszteltük. De még azon idő elérkezett, hogy az megtörténjen, folyvást sok üldözéseknek volt a szegény Leszka kiteve a betyár férjtől, ki nem tágított, hogy egyezzen bele az elválásba, reformáljon, mert ha nem, ő meglövi, erre megesküdtött. — De hát akkor mi lesz gyermekünköböl? — kérde az anya.

— Elő se hozza az asszony! én nem ismerem el. — Én mindég remegésben voltam, hogy egyszer csak azt halom, hogy Leszkát meglőtte. Leszka anyjával is tudatuk a dolgot, ki e fölötti mély bánatában elbetegeskedett. De élni kellett, s nem volt miből. *Az*, a kis segítség, mit én képes voltam tenni^ nem bírta a házat fönn tartani.

Apró gyermekeket vállaltak tehát faluról kosztra. Az meg is segített a legszükségesebben, az élelmen, de az sem volt elég az üdvösségre. Végre, hogy megszabaduljon a fenyegetésektől, magam is azt tanácsoltam, egyezzen bele, reformáljon, hogy szabaduljon, ő már úgyse veszi magához. — A kis Rózát majd fölneveljük, — mondtam — te pedig fiatal és szép vagy — még szerencsét csinálhatsz. — Úgy lett, miként tanácsoltam. Leszka reformált, de azért kötve maradt, nem mehetett férjhez.

Óh, de ki is kereste volna föl az oly szegényt, ha még oly szép is?! Ah, én hálátlan! De igen, fölkereste egy nemeskeblű emberbarát, ki gyöngéd kezekkel kívánt enyhítő írt csepegetetni a még be nem hegedt sebhedt szívre, megtudván e kis család minden eseményeit és nyomorát. Ámbár Kiss Gábornak (mert ő volt a szükségben segítő, mindennel mindenét megosztó emberbarát, sokaknak jóltevője) tehát nem igen sok volt abból, amit vagyonnak neveznek. De volt szíve, mely enmagát megtagadta, s azt monda: Ez az enyém, fogadjátok el és használjátok. És volt hivatala, melyből egyedül kényelmesen élélhetett mint könyvtárnok a vármegyénél.

Ez a Kiss Gábor tehát elment Leszkaékhoz, bemutatatta magát nagy vígan (mert ő mindég jókedvű volt, de borzasztó nagy lármával beszélt mindég): Én Kiss Gábor vagyok, eljöttem meglátogatni. Hallottam eseményét egy gaz csábítóval. Soha se búsuljon. Hát hogy vannak? — Elbeszélték mostani életmódjukat. — Tudják mit? Nekem van egy szállóm, nem nagyon so-

kat ér biz az, de minden terem benne. Én nem használok, én kosztba járok, ott vesz, nincs ki utána járjon. Hordozzanak haza mindent, használják föl az egész szöllőt a magok számára. — Osztán naponta látogatta őket s igen szép móddal be tudott csúsztatni minden szükségeseket a házhoz. A szépséget ígérő kis Rózát igen szerette; órákat eljátszott vele, végre kosztra is odajárt, ő fizetett, de mindent ő hozatott a házhoz, s ily módon a két elhagyott jólétben találta magát. Már sertéseket vehetett, Nina azt felhizlalta. Már Kiss Gábor kívánata szerint a kis Rózának Pestre kellett, már szolgáló is kellett, a szöllő megkívánta. Végre Kiss Gábor nyilatkozott, hogy ő Leszkát igen megszerette, s ha nem irtózik az ő nyomorékságától, ő nőül veszi Leszkát. De ahhoz sok idő kívántatik, a még kieszközlik, hogy Leszka fel legyen oldozva. Ő hozzájuk költözik, ő elveszi, el nem hagyja; gyermekét, mint sajátját, fölnevelteti, hadd beszéljen a világnak, amit akar. Szegény Leszka! — De mit voilt mit teirni', a hála Kiss Gábor eránt, és jelleme kiismerése elfelejtették vele a nyomorékságot és együvé mentek lakni.

A Kissék hárman voltak testvérek, *Károly, Sándor*, a harmadiknak nevét nem tudom. Károly nagy hivaltalt viselt, Sándor, a nemeslelkű, lelkész, a harmadikot, nem tudom mi, nem láttam soha. Kiss Károlynak magának volt háza, de volt még egy házok, amelyhez joga volt Sándornak és a harmadiknak. Sándor, a lelkész, miután látta, hogy mennyire jól otthon találja magát Gábor (és valóban! Leszkának igen nagy becsületére vált, hogy oly fiatal, szép, — és egész végpercig sohase

lehetett legkissebb, még csak árnyékát is a gyanúnak vagy a férelépésnek hallani — melyért is az egész család igen becsülte őt és pártolta.) — Tehát Sándor monda a lelkész — én pap vagyok, ellehetek a ház nélkül, s az én részemről lemondok számotokra. Ne fizessetek házbért, menjetek oda, lakjatok benne. Ha az öcsénk el akarja egyszer adni, az én részem a tietek marad. — így folytak le évek, de a család is ugyan száporodott évenként. Már volt négy gyerek Kiss Gábertől, de a kis Róza mindég előnybe volt téve. Nevelőbe adták, ügyességében, szépségében mindég növekedeti. Én, aki az egész világ szép s ügyes leányát szín padon szerettem volna látni, színésznőnek szántam. Játzott s szavalt is gyermekkorában, s igen ügyes volt, nagy hajlama is volt. De az egyszerre megváltozott nála, s azután nem akart, s így elmúlt. Sokára végtére sikerült sok küzdelmek után. a házasság is Kiss Gáborral, most már Leszka el fogadva a körökben is, de addig nem lehetett. Kiss Gábor meghalt!

Parányi nyugdíj és adósságok, nagy család, ismét fenyegetve léptek föl; a Kiss Gábertől való gyermekek közül ugyan meghalt két fiú, de két leány még él. Harmadik a kis Róza, de szépen növekedett, mindenre taníttatva és mondhatom, észben se maradt hátra. Mit csinál a jólelkű sziráki pap? Sándor az egész családot szárnya alá fogadja, Az ő bátyja özvegye és árvái ne lássanak szükségét. S tartja, ruházza őket, mint jó lelkipásztorhoz illik, de mit századik sem tesz, így van a kis, most már szépen fölvirult Farkas Rózsika a sziráki papnál szeretve s becsülve. Egyszer apjával találkozott

egy társaságban: hidegen hajtotta ez meg magát leánya előtt: Hogy van a kisasszony? — kérde tőle. Megházasodott, csakugyan elvette a boglyas hajúnak az anyját.

35.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

Miskolc, Szeptember 17. 1872.

Drága Barátom!

Egy nappal később írok, mint szándékoltam, de ki voltam merülve, oly gyenge, hogy a tollat tegnap még nem tudtam fogni, csak ülve, hol fekvve düledeztem a divánon. Most ismét magamhoz jöttem s rögtön tudósítom mindenekről.

Bejöttek tehát 9-dikére, miként ígérték s talán meg is íram, s levetette magát, most már kész az arckép, s itt küldöm. Szívemből óhajtanám, hogy azon szimpátiát ébresztene az én barátom szívében, a milyennel én viseltetem e jó gyermek eránt s barátom eránt, úgy legfőbb, óhajtott boldogságomat érném el tán még ez életben.

És valamint ő az ön arcképe látásánál elmerengett s azt vállalá, hogy ez arcképből a valóságos becsületesség tetszik ki, és szemeiből a lélek s jószívűség tükrözi magát; és ha e férfi őt megszeretni tudná boldognak érezné magát velem! Igen, de nagy a baj!

Nem olyan szép az arckép mint ő maga! S ennek okát is tudatnom kell Barátommal. Írtam, hogy Kiss

Gábortól két leánya van Leszkának; amilyen egyszerű a legkisebbik, Ila, és dolgos, jó szívű, — fájdalommal kell megvallani (magunk között), hogy az egyik, a nagyobbik, Gábris, egy valóságos kis Scripián, ki az egész házat maltretírozza, de kivált szegény kis Rózát. Irigy ségből vagy mi okból, — senki se tudja — de miolta őt is vitték társaságokba, egészen ki van cserélve, picantul nézi le Rózát, s odadobja ruháját, s gúnyos, pittyedt ajakkal mondja: Ezt osztán meg kell igazítani, hogy fölvehessem délután. S ez gyakran így történik. Róza, ki már még kis korában hozzá volt szokva, hogy ő volt a többi apró gyermekek ápolója, ő foldozott reájok, ő fésülte, mosdatta őket, szó nélkül eléveszi és amit amaz parancsolólag odadob, azt ő elvégzi.

Mielőtt a fényképészhez mentek volna, ismét egy oly szekánt jelenés adta elé magát, s szegény Róza kísért szemlékkel, feldúlt arccal jött be. Annaira mennyire csak lecsillapult, de arcképe csakugyan nem oly szép mint ő maga. De azután sokat kacagtunk a bolygó kis lányon, mert — monda — hát ha már most csúnyának találja és nem szereti meg, ő pedig már az arcképére tekintve oly vonzó érzelemmel van eránta. Én, ki egyiket se akarom rábeszélni, csak ha önként jönne létre óhajtásom, nagyon örülnék barátomat, jóltevőmet fölvidulva tudnám sok bánatos napjai után, kis lányomat boildognak egy oly férj oldalánál, melyet ő maga óhajtása szerint talált, nyilatkozata után, hogy neki a mostani fiatalok közül férjül egy se kell, inkább örökre lány marad, ő tehát, amint itt nézegettük arcképét, mindég arra kért; kedves keresztanyám, írja meg neki,

hogy szebb vagyok, mint ez az arcképem. Én meg mindig fölkiáltottam akkor: Róza, de öt gyermek!!! — Oh, kedves anyám! midőn írta, hogy öt gyermeke van, én úgy örültem rajta, s mondtam anyámnak: öh, mint örülnék én annak, hogy most mennék férjhez, és Öt gyermek anyjának nevezne engem, hogy szeretnének, mert én nem járkálnék sokat, mindég velők mulatnék, még atyjok hazajönne. — De öt gyermek! — kiálték. — Oh, de ha ő engem csúnyának talál arcképem után!? írja meg neki, hogy szebb vagyok, de írja meg! De kedves keresztanyám, itt a levélben egy hely van, melyen én fönnakadok. — Mi az? — kérdem. S most az egyszer élesebb belátással bírt leányom, mint én öreg asszony.

— Keresztmama oly bizonyosnak rajzoló élém Egervári úrnak szándékát a házasság eránt, mintha ő is óhajtaná anyám vágyát teljesíteni; de itt nem úgy áll. Itt csak úgy kétkedőleg érinti, hogy: ha szürke szakállomért kárpoztást nyújthatnék neki s. i. t. De itt osztán mintegy lemondani látszik e szándékról. — Igazad van gyermekem. Engem az öröm elragadott egy kissé!

Azért hát, drága Ödön! bocsásson meg e bizalmas anyai fölszólításért! — Ha komoly elhatározása házasodni, s még nincs ott egy bizonyos választottja, úgy írja meg nekem, öntse ki egész lelkét előttem bizalommal, hogy hajlandó e lyánykával találkozni, s ha egymással rokonszenveznek, lehet e tervből valami? Ha pedig már el van foglalva, kedvesem, öh, írja meg nekem nyíltan bizalommal hogy már későn jártam. De csak tiszta vizet a pohárba! Az én. komoly gondolko-

zású leányom nem irtózik sem a szürke szakálltól, sem a szegényes háztartástól, sem az öt gyermektől. Azt mondja a kis bohó: ő arra igen büszke volna, hogy annyi gyermek anyjának nevezné. S most és mindég csak arra kér, írjam meg, hogy ő nem oly csúf, mint arcképe. De igaz is az sokkal idősebbnek néz ki azzal a kiduzzadt képpel. Ha tehát mégis szándéka, de komoly — Róza egynehány napot nálam szándékozik tölteni —, úgy intézném, hogy itt nálam találkoznának, ha megírná előre. De ám én kérem most igen nagyon a rögtöni feleletért, de mindent, mindent nyíltan írjon meg. Az ég áldása szálljon reá és egész családjára, szívéből kívánja örökké szerető

anyai barátnéja

Déryné.

36.

Déryné levele Egervári P. Ödönhöz.

[Miskolc, 1872. szeptember 20. körül?]

Jóltevöm!

Tisztelt Barátom!

Most ugyan jó csomó időrablót küldök, talán úgy megijed tőle, hogy azonnal ellöki s azt mondja: puttonba veletek, a manó küzdjön ennyi sok firkával. De én azért mégis elküldöm, mert oka van. Az én gyermekem nemsokára leég — nem tudhatom, mely napon

alszik ki — és nem írhatok többé. Lehet, hogy ez az utolsó csomag, mit küldhetek. Pedig még sok volna hátra, mert hiszen eddig; virító mezőkön járdaltam, még ezután lépnék a levele hullatott tövisekre. De legyen úgy, miként odafönt az én jó Atyám elintézi sor-somat! Ez csak egy kis előregondoskodás, hogy ezen iderekesztett bírálatokat elküldöm, hogy azon esetben, bogy csakugyan nemi írhatok többé, mert már igen oda-vagyok, annyira erőt vett rajtam a gyengeség; lábaim nem bírnak; csak ülök egész nap. Tehát ezen bírálatokból még kiszemelheti, amit méltónak talál benne föl-jegyezni naplómba, a talán orientálhatja némileg a következő évek eseményeire.

Ámbár alig hiszem. De legalább kitűnik belőlük, hogy nem magamat dicsírtém, vagy nem hazudtam üres szavakat, midőn (a közszeretettel) dicsekedtem.

Megerőltetem ugyan még a sorstól engedett kis időt, hogy hajoljon vasakaratom alatt, hogy engedjen még annyi erőt, hogy mennyire csak lehet, folytathassam irományom. Mert hiszen még nekem Pest Budára is kell mennem mint vendég 1835-ben. Hát majd csak vívok.

Tisztelt Barátom! Csak két sor írásra szakasszon egy kis időt! Arról tudósítson, megkapta-e mindég pontosan a csomagokat, amit küldtem? Én mindég recepisszel küldtem, de retour sohase jött kezemhez, hát nem tudhatom, hogy nem tévedt-e el közülök valamelyik csomag? Akkor érthetetlen lenne.

Éljen boldogul, már elfáradtam. Ha csakugyan bekövetkeznék az esemény, akkor egészítse ki, ahogy

lehet, csak arról győzze meg a világot, hogy nem hányivetésből írtam, hanem fölszólítások után. És még majd a legutolsó esetben összeszedem többi verseimet is és elküldöm. A kassai bírálatok számai elvesztek, ezeket is csak elszórt papírjaim között szedegettem össze, történetesen maradtak meg.

örök tisztelettel

Déryné.

JEGYZETEK

1. BAYER JÓZSEF: DÉRYNÉ.

A kötet első felében közölt tanulmányt Bayer József *Déryné Naplója* elé szánta bevezetésnek. Terjedelme miatt azonban, úgy látszik, nem közölhették, s így kiadatlan maradt. A kéziratot *dr. Kozocsa Sándor* egyet. m. tanár úr találta meg Bayer hagyatékában., a juttatta el hozzánk kiadás céljából, *dr. Hatenberger Mihály* egyetemi rk. tanár úr engedélyével.

A szöveget eredeti terjedelmében közöltük, csak a végéről hagyunk el néhány bekezdést, amely Déryné Naplójának kiadá-eára, s a kiadásban alkalmazott gondozási eljárásra vonatkozott. Helyesírását a mai követelményeknek megfelelően átalakítottuk.

2. DÉRYNÉ LEVELEI.

Déryné összes fellelhető levelei itt jelennek meg először összegyűjtve egész terjedelmükben. Sok olyan pontot világítanak mag Déryné életéből, amelyek a *Napló* alapján homályosak voltak. így tisztázódik például házasságának és a színpadtól való visszavonulásának ideje is.

A leveleket néhány kivétellel az eredeti kéziratok alapján közöltük a szövegek teljes épségben tartásával. Az olvashatóság megkönnyítésére azonban mai helyesírást és központosítást alkalmaztunk. A túlságosan hosszú mondatokat érthetőbb egységekre tagoltuk, de szerkezetükön mit sem változtattunk.

A levelek kézírata, három kivételével, a *Nemzeti Múzeum kéziratárában* található. Ezek szemelvényesen már megjelentek

Egervári Potemkin Ödön egyik cikkében: *Hogyan jött létre Déryné naplója?* Nemzet, 1891. 87. húsvéti szám. Az 1. számú levél (*Bajza József*hez. B.-Füred, 1887 július 15) kéziratát a *Nemzeti Színház múzeuma* őrzi. A 2. számú levél (*Néb Márta*hoz. Kassa, 1839 január 29) kéziratának lelőhelye ismeretlen, ezért első közlése alapján adjuk: *Déryné levele Néb Máriához*. Magyar Thalia, 1882, 3. szám, január 15. A 6. számú levelet (*Gróf Wass Sámuel*hez. Diós Győr, 18C5 október 14) ugyancsak nyomtatásból közöljük: *Kiss Pál: Déryné egy ismeretlen levele*. Pásztortűz, 1940. 354—356. lap.

A kolozsvári *Előre* e. hírlap 1907. 120. számában névtelen szerző *Déryné "kolozsvári levelei* címen néhány keltezés nélküli rövid levélkét közöl, amelyeket Déryné *Néb (Neéb) Máriához* írt. ISTéb Mária Déryné barátnője volt és Kolozsvárott lakott. Tulajdonképpen nem is levelek ezek., inkább csak a mai telefon-üzenetnek megfelelő kis híradások. Ezért közöljük a jegyzet-anyagban. A cikkíró jelzi, hogy a levelek egy dési professzor tulajdonában, vannak.

1.

Édes hóbertos kisasszony! Nem méltóztatik az ablakba jövén Gubernátort látni Nemesnével, kit tisztelek, csókolok. Magának pedig maradok ...

Déryné.

2.

Szeretett Máriám! Minthogy még nem okoztam elég örömet neked-, tehát meg kívánlak örvendeztetni — no csak készülj —, tehát kérek, kérjél fel nekem, ha lehet, 10 pengő forintot a jövő hétig. Az Arena mindent helyrehoz...

Rózád.

3.

Kedves Neéb Mária! Minthogy a világ vége közelget, nehogy egy garas nélkül költözzem el belőle, kérem, küldjön nekem ismét 5 pengő forintot. Ne búsuljon semmit, az Arena mindent kifizet. Csókol

Déryné.

4.

Kedves Mária! Kakas csípje meg! Egész bizalommal kérek kölcsön 3 pengőt. Kérem jöjjön ebédre. Csókolom Dérynéje.

5.

Lelkem Mária! Kérek adjál ennek a leánynak 3 pengő forintot, hogy vegyen magának csizmát. Nem térhetek ki előle, nincs miben kimennie. Vasárnap kapok 5 pengőt, megadom.

6.

Liebe Brüder! Ich bitt, küldje el, nem kölcsön, die 5 Gulden pengő. Ich habe nicht ein Xr. Wissen sie, mein Engel, was ist das? Ha, ha, ha!?!?! Osztán maga meg jöjjön el ebédre, érti? ha jobb helyre nem *megyen*. Csókolja

Dénussa.

No wissen Sie, az volt a tegnapi levél, de nem akartalak visszafárasztani, hanem most kérek ...

A név az előbbi.

7.

Lelkem Mária! Édes, szükségben segítő barátom! Haj, haj, sok a baj! Felbér kocsizni hívott délutánra, s most mondja nekem, hogy elfelejtett pénzt hozni, adjak én neki kölcsön. Mi? Én és pénzt! Kérek, lelkem, küldj még 2 pengőt, ha van.

3. A SZÖVEGBEN ELŐFORDULÓ NEVEK JEGYZÉKE.

B a j z a J ó z s e f, költő, kritikus. (1804—1858.) Szerkesztette a *Kritikai Lapokat*, az *Aurórá*t, az *Athenaeumot* és a *Figyelmezőt*. Több színírálatában foglalkozott Déryné játékkal. 1837-től 1838-ig a Nemzeti Színház igazgatója volt.

B a y e r J ó z s e f, gimnáziumi tanár, színészettörténeti kutató.. (1851—1919.) Úttörő munkát végzett a magyar színészet történetének vizsgálata körül. Hatalmas munkái ma is kiindulópontjai a tudományos kutatásnak. Számos cikke jelent meg, legtöbbször az Egyetemes Philológiai Közlönyben. Össze-foglaló munkái: *A nemzeti játékszín története*, 2 kötet,

- 1887; *A magyar drámairodalom története 1867-ig*, 2 kötet, 1897; *Shakespeare drámái hazánkban*, 2 kötet, 1900; *Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalomban*, 1912. Sajtó alá rendezte Déryné naplóját és Szigligeti Ede színműveit. Szerkesztette a Magyar Shakespeare-Tár I—IV. kötetét. Munkássága színésztörténetünk egész területét felölelte.
- Bauer, Karoline*, német színésznő. (1807—1877.) Emlékiratai: *A us meinem Bühnenleben*, 1871; *Komödianten fahrten*, 1875; *Nachgelassene Memoiren*, 1881.
- Bellamy, Anne George*, angol színésznő. (1731—1788.) Főleg Shakespeare tragédiáiban aratott sikereket. Emlékiratai: *Apology for the life of G. Anne Bellamy written by herself*. London, 1785. 5 kötet.
- Birch-Pfeiffer, Charlotte*, német színésznő és drámaíró. (1800—1868.) A XIX. század első felében számos darabját játszották magyar színpadon. Ezek közül ismertebbek: *Kegyencek*, *A lowoodi árva*, *A tücsök*.
- Boieldieu, François Adrien*, francia zeneszerző. (1775—1834.) Nevezetesebb operái: *Párizsi János*, *Piroska*, *Fehér hölgy*.
- Calderon de la Baroa, Pedro*, spanyol drámaíró. (1600—1681.) Ismertebb művei: *A zalameai bíró*, *Becsületének órvosa*, *Az élet álom*, *Az állhatatos fejedelem*, *Két szék közt a pad alatt*, *Úrnő és komorna*.
- Clairon de Latude, Cla-ir e-J o s ép hin e-E ipp o-lyte Leris*, francia színésznő. (1723—1803.) Megírta emlékiratait: *Mémoires*.
- Csáky Aladár gróf*, cs. és kir. kamarás, intendáns. (1778—1855.) Támogatója volt a magyar színészetnek. 1832-től 1833-ig a kassai társulatot igazgatta. Dérynével való kapcsolatát dolgozta föl Herczeg Ferenc *Déryné ifjasszony* c. darabjában.
- Déry (Mráz) István*, színész. (1792—1862.) A Hacker-szálában játszó magyar színtársulatban működött. Itt

- ismerkedett meg Széppataki Rózával és 1813-ban feleségül vette. Több idegen darabot dolgozott át magyar színpadra.
- Dessewffy József gróf*, országgyűlési követ, táblabíró, a Tud. Akadémia tagja. (1771—1843.) Kazinczy hű barátja és az irodalom lelkes támogatója volt. Prózai és költői műveket írt.
- Dumas, Alexandre, pere*, francia regényíró. (1802—1870.) Több regényét dramatizálták és néhány eredeti színművét is sikerrel játszották magyar színpadon. Déryné *Teréz* c. darabjában lépett föl.
- Dumesnil, Marie Françoise*, francia színésznő. (1713—1803.) Különösen Racine-alakításaival tűnt ki. Emlékiratai: *Mémoires de Marie-Françoise Dumesnil en réponse aux Mémoires d'Mippolyte Clairon*. Itt felelt Claironnak ellene emelt ízléstelen és igazságtalan vádjaira,
- Ecsedy Jozefa*, színésznő. (1795—1827.) Pály Elek első felesége volt. Igen szép és könnyű erkölcsű nő hírében állt. A színpadon különösen finom hangjával tűnt ki.
- Egerváry Potemkin Ödön*, pesti egyetemi könyvtár-tiszt. (1823—1895.) Egy ideig *Udvari* álnéven mint színész is működött. Több színművet írt. Jelentős szerepet játszott Déryné naplójának létrejöttében.
- Egressy Gábor*, színész. (1808—1866.) Korának legnagyobb jellemszínésze volt. Különösen Shakespeare-alakításai-
val tűnt ki. V. ö. Rakoczay Pál: *Egressy Gábor és Jcra*. 1911.
- Fáy András*, író. (1786—1864.) Az állandó magyar színház ügyének lelkes pártolója volt. 1833-ban vállalta a Várszínházban játszó kassai színtársulat igazgatását. Több színészeti tanulmányt írt, s ezekben Dérynével is foglalkozott. V. ö. *Fáy András szemészeti tanulmányai*, 1940. (Magyar Irodalmi Ritkaságok, 54. sz.)
- Felbér Mária*, énekesnő!. (1818?—1892.) A Nemzeti Színház 1838-ban szerződtette. Kolozsvárott 1842-ben lépett föl először a Norma címszerepében.
- FelekyMiklós*, színész, színigazgató. (1818—1902.) Húsz-

éves korában csapott fel színésznek, majd 1846-ban önálló társulatot szervezett. 1852-ben a Nemzeti Színház tagja lett. Több darabot írt és igen sok külföldi színművet fordított.

F e s t e t i c s *Leó gróf*, színigazgató. (1800—1884.) A Nemzeti Színház igazgatását 1853-ban vállalta, de egy év múlva elhagyta állását. 18Gö-ban a Szülészeti Tanoda igazgatója lett.

Hackers-szála, a mai Károly-körút 7. ez. ház földszintjének egykori nagyterme, ahol magyar színészek játszottak 1809-től 1812-ig *Vida László* igazgatása alatt. Ennek a társulatnak az előadásait látta először Déryné. Katona József is itt működött mint színész és dramaturg.

Heiberg Johanna Lujsa családi nevén *Paetges*, dán színésznő. (1812—1890.) *Johann Ludwig E eib er g* dán író felesége volt, s főleg férje darabjaiban aratott sikereket. Emlékiratai: *Souvenirs*. 1891—1892. 4 kötet.

Helmeucz Mihály, író. (1788—1852.) Mint nyelvújító, műfordító és lapszerkesztő is jelentős szerepet játszott. 1830 tói kezdve a Tudományos Akadémia pénztárnoka volt.

Hollósy Kornélia, színésznő, énekesnő. (1827—1890.) Bécsben és Milánóban tanult. Első sikereit is külföldön aratta. 1846-ban a Nemzeti Színházhoz szerződött.

Horváth István egyetemi tanár-, történetíró (1784—1846.) A romantikus történetírás jellegzetes alakja volt. *Eajsokvok* c. munkájában naiv szófejtések alapján az egész világon rátalál a magyarok nyomaira. Szeretetremlő egyénisége és szakmai lelkesültsége sok hívet szerzett neki.

Hubenayné Magda Lujza, színésznő'. (1818—1844.) *Eubtnay Ferenc* komikus színészhez ment nőül 1836 ban. 1837-ben férjével együtt a Nemzeti Színházhoz szerződött. Korában igen népszerű színésznő volt.

Igaz Sámuel hírlapíró. (1786—1826.) Szerkesztette a *Elbe* c. zsebkönyvet. Karacsék szoros társaságához tartozott. Karács Teréz igen művelt és kedves embernek írja le.

Karács Teréz, írónő. (1808—1892.) Atyja, *Karács Ferenc*,

rézmetező és neje, *Takács Éva* gyakran, jártak színházba, színészeket láttak vendégül és melegen pártfogolták a színészet ügyét. Karács Teréz gyermekkorától kezdve számos emléket őrzött meg a magyar színészet hőskoráról és ezeket örökítette meg *A régi magyar színészetről* c. munkájában.

Katona József, drámaíró, színész. (1791—1830.) Mint színész a *Racker-szálában* és a *Rondellában* működött *Békési* álnéven. A színtársulat részére idegen színműveket fordított és dolgozott át, s eredeti műveket is írt. *Bánk bán* című remekművét beküldte az Erdélyi Múzeum pályázatára, «de munkája elkerülte a bírálók figyelmét. Erre átdolgozta drámáját és 1821-ben könyvalakban kiadta. Dérynével a pesti színtársulatnál ismerkedett meg és szerelemre gyulladt iránta. Déryné több helyen megemlékezett róla *Naplójában*.

Kazinczy Gábor, politikus és író. (1818—1864.) Különösen novelláival és tanulmányaival tűnt ki. Mint színdarabfordító is jelentős volt.

Kecskés Károly, színész. (1816—1884.) Kilenyi Dávid vándortársulatánál, majd Kolozsvárott működött. Később Pesten és nagyobb vidéki városokban játszott, főleg vígjátéki szerepeket.] 839-ben Déryné vele együtt akarta kibérelni a kassai színházat, terve azonban nem sikerült.

Kilenyi Dávid, családi nevén *Kocsis*, színész és igazgató. (?—1852.) Korának legügyesebb színházvezetője volt. Főleg Miskolcon és Kassán működött. Egy időben Déryné is tagja volt társulatának.

Kilényi in é, Széppataki Johanna, színésznő. (179S—?) Déryné testvérhúga. Egy ideig naivakat játszott, de nagyobb sikert nem tudott elérni. Ezért rövidesen visszavonult a színpadtól és pénztárosnő lett.

Kirchner (?), német színész. A müncheni udvari színház tagja volt. Főleg vígjátéki alakításaival tűnt ki. Többbizben a pesti német színházban is vendégszerepelt. Sikeres szerepe volt az Ál-Cataláni.

Kisfaludy Károly, költő és drámaíró. (1788—1830.) Mint drámaíró először érvényesített színpadi szempontokat

műveiben és először sikerült neki állandó színházlátogató közönséget teremtenie. Első jelentősebb drámáját, a *Tatárok Magyarországon* c. tragédiát, a székesfehérvári társulat mutatta be 1819 április 18-án.

Komlósy Ferenc színész és színigazgató. (1797—1860.) Vándortársulatával főleg a Dunántúlon és Délmagyarország városaiban működött. Egy ideig a Nemzeti Színház főrendezője, majd később tisztviselője volt.

Kotzebue, Aitgust Friedrich Ferdinand, német színműíró. (1761—1819.) Korának legtermékenyebb, legnépszerűbb, a közönség ízlését legjobban ismerő és kiszolgáló drámaírója volt. Számos színművét játszották magyarországi német és magyar színpadokon. A Nemzeti Színház megnyitásáig a legtöbbet játszott szerzők közé tartozott. Ismertebb idarabjai: *Balos, gróf Benyovssky, Nagy zűrzavar, Szerelem, gyermekmeke, Nagy rokonság, A forment er ai remete, A kötőűtű.*

Kovácsócsy Mihály, író, hírlapíró, színigazgató. (1802—1846.) Egy ideig a kassai magyar színház igazgatója volt. Több színművet fordított: Schiller: *Stuart Mária, Turandot*, Castelli: *Gabriella*, stb.

Korner, Theodor Karl, német költő. (1791—1813.) *Zrínyi* c. drámájával nyitották meg 1821 márciusi 11-én a kolozsvári színházat. Előbb *Petrichevich Horváth Dániel*, később *Szemere Pál* fordította le.

Kulcsár István, gimn. tanár, lapszerkesztő. (1760—1828.) Szerkesztette a Hazai Tudósítások, majd a Hazai és Külföldi Tudósítások c. lapokat. Lelekesen tevékenykedett az állandó pesti magyar színház érdekében. Háza találkozóhelye volt az akkori magyar íróknak.

Laborfalvi Róza családi nevén *laborfalvi Benke Judit*, színésznő. (1817—1886.) Pályáját 1833-ban kezdte. Később a Nemzeti Színház nagy tragikája lett. 1848-ban nőül ment *Jókai* -Mórhoz. 1859-ben visszavonult a színpadtól.

Lafontaine, Jean de, francia meseköltő. (1621—1695.) Meséi révén vált világhírűvé. Írt néhány közepes színművet

- is. Ezek közül a *Természet leánya* címűt nálunk is játszották.
- Lanph Ádám János*, színész. (1772—1847.) Már az 1792-ben alakult színtársulatban is működött. Később vidéki színpadokon játszott. Korának egyik legjelentősebb színészegyénisége volt.
- Lendvayné Hivatal Anikó*, színésznő. (1814—1891.) Id. *Lendvay Márton* színész felesége lett 1832-ben, de később elvált tőle. 1837-ben a Nemzeti Színházhoz szerződött. Főleg a naiva szerepkörében aratott sikereket.
- Mars, Mlle*, valódi nevén *Eippolyte Boutet*, francia színésznő, (1779—1847.) A Comédie Française tagja volt, s különösen Marivaux, Molière, Dumas és Hugo darabjaiban tűnt ki. Ismert szerepe volt *Thisbe* Hugo *Angelo-jábait*.
- Márton József*, egyetemi tanár. (1771—1840.) Főúri családoknál volt nevelő, majd 1800-ban a bécsi egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára lett,
- Mátray (Bothkrepf) Gábor*, író és zeneszerző. (1797—1875.) Szerkesztette a *Regélő* és a *Honművész* c. szépirodalmi lapokat. 1860-ban a pestbudai Zenede igazgatója lett. Több színművet fordított és kísérőzenével látott el.
- Méhül, Etienne Nicolas*, francia zeneszerző. (1763—1817.) Legismertebb operája: *József és testvérei*.
- Mérsy Sándor*, kir. kamarás. (1779—1843.) A pestmegyei magyar színészet felügyelőbizottságának tagja volt. Hatékonyan támogatta a fejlődő magyar színészetet. Több színművet fordított.
- Mészáros Ignác*, érseki titkár, író. (1721—1800.) Németből átdolgozott regénye, a *Kártigám*, korának egyik kedvelt olvasmánya volt.
- Minie, Karoline*, német színésznő. (A XIX. sz. első felébe.) A bajor udvari színház énekesnője volt. Többször fellépett a pesti német színházban.
- Mozart, Wolfgang Amadeus*, osztrák zeneköltő. (1756—1791.) Operái: *Don Juan*, *Figaro lakodalma*, *A varázsfuvola*, *Szöktetés a szerályból*, *Cosi fan tutte*.

- M urányi Z s i g m o n d n é, ss. Le f évre Terézia*, színésznő. 1803-tól 1827-ig játszott színpadon, leginkább Kolozsvárott. Dórjaiét ő oktatta a színészetre és sokáig baráti viszonyban élt vele.
- N é b (Ne eb) Mária*, színésznő. (1799—1884.) Egész életében erdélyi színpadokon működött. Déryné barátnője volt.
- P a c h a Gáspár*, német zeneszerző. (1780?—1820?) Magyarországon dolgozott. 1809-től a Vida László intendáassága alatt működő pesti színtársulat karmestere volt. Több daljátékot írt. *A magyarolc Mvsége és nemzeti lellce* e. kantatáját Déryné vitte sikerre.
- Pállffy Sámuel* földbirtokos, író. (1775—1835.) Idlegén eredetiből átdolgozott, érzelmes regényei kedvelt olvasmányok voltak korukban: *Eroia, vagy Abules és Agétás szívréható története*, 1811., *Zomilla*, 1824.
- P r e p e l i c z a y Sámuel*, ügyvéd. (1790—1859.) Egy ideig a Prónay-csiúádnál volt nevelő. Lelkesen támogatta a magyar színészet ügyét, több cikket is írt érdekében. Gyengéd szálak fűzték Dérynéhez. Később *Rochel Antal*, a, fűvész kert főkertészének leányát vette nőül.
- Prielle Kornélia*, színésznő. (1826—1906.) Pályáját vidéken kezdte. Két ízben rövid ideig, 1861-től kezdve pedig állandóan a Nemzeti Színház tagja volt. Főleg *Csiky Gergely* társadalmi drámáiban aratott sikereket. Először *Szerdahelyi Kálmánhoz*, majd *Eidassy Eleláioz*, végül — kevéssel halála előtt — *Bossnyai Kálmánhoz* ment nőül. V. ö. Rakoczay Pál: *Prielle Kornélia élete és művészete*, 1921.
- R a d n ó t f á y Nagy Sámuel*, udvari tanácsos (1803—1869.) 1802-től haláláig a Nemzeti Színház intendánsa volt.
- Rochell Antal*, kertész, természettudós. (1770—1847.) Az egyetem botanikus kertjének főkertésze volt. Több botanikai munkát írt.
- Rondella*, a régi Pest erődtímenyeiből megmaradt bástyatorony, amelyet 1771-ben színházzá alakítottak át. Német színészek játszottak benne 1812-ig, az új német színház

- megnyitásáig. Ettől kezdve az épület lebontásáig (1815.) a magyar színészet otthona volt.
- Rossini, Gioacchino*, olasz operaszerző. (1792—1868.) Donizetti és Bellini kortársa volt. Legismertebb operái: *A sevillai borbély*, *A tolvaj szarica*, *Otello*, *Semiramis*, *Teli Vilmos*,
- Rottkrepf József*, néptanító., Mátray Bothkrepf Gábor édesapja 1804-től kezdve Pesten működött, mint a belvárosi templom karnagya.
- Ruzitska György*, zeneszerző. (1786—1869.) Kolozsvárott 1837-ben megalapította az első zenei Conservatoriumot. Ő írta az első eredeti magyar dalművet, a *Béla futását*, amelynek szövegkönyvét *Kotzebue* drámája alapján *Kocsi Patkó János* készítette el. 1822-ben mutatták be Kolozsvárott.
- Schebest, Ágnes*, német színésznő és énekesnő. (1813—1869.) 1832-től 1836-ig a pesti német színház tagja volt. Emlékiratai: *Axis dem Leben einer Künstlerin*, 1857.
- Schikaneder, Emanuel*, német író és színigazgató. (1748—1812.) Mint vándorszínész kezdte, később megalapította a *Theater an der Wien-t*. Magyarországon is működött. Sok darabot és operaszöveget írt. Darabjai közül magyarul a következőket játszották: *A póstakocsisok*, *A tuzilárma*, *A leégett ház*, *Karoló Karolini*, *Szép magyar aszszony Bécsben*. Operaszövegei: *A magokhitt filozófusok*, *A csörgősapka*, *Lantosok*, *A varázsfuvola*.
- Schodelné Geizler (Klein) Rozália*, operaénekesnő. (1811—1854.) Tizennyéves korában nőül ment Schodel Nepomuk János zongoratanítóhoz, akinek zenei nevelését is köszönhette. Sikeres külföldi szereplése után már mint nagyhírű énekesnő szerződött a Nemzeti Színházhoz 1838-ban. Kétévi megszakítással 1848-ig volt tagja a színháznak, majd visszavonult a színpadtól.
- Székelly Józsefné sz. Ungar Anikó*, színésznő. (1790—1862.) Főleg Kolozsvárott és más vidéki városokban játszott. Klasszikus szerepekben nagy sikereket aratott.
- Szemeré Pál*, író. (1785—1861.) Kazinczy „pesti triácza”-

nak egyik tagja volt. Szerkesztette az Élet és Literatura és a Muzáron c. szépirodalmi és kritikai folyóiratokat.

Szentpétery Zsigmond, színész. (1798—1858.) Pályája elején hősi és szerelmes szerepeket játszott, később legnagyobb sikereit komikus alakításaival aratta.

Széppataki Johannái. Kilényiné.

Szerdahelyi József, színész. (1804—1851.) Mint zenekari muzsikus kezdte pályáját. A színpadon különösen komikus alakításaival tűnt ki. Ő volt az első magyar opera-énekes. Több színműhöz szerzett kísérőzenét és számos opera szövegét fordította magyarra: *Fra Diavolo*, *Montecchi és Capuletti*, *Don Juan*, *Norma*, *Zampa*, *A bűvös vadász*, stb.

Szerdahelyi Kálmán, színész. (1829—1872.) 1847-ben nőül vette *Prielle Kornéliát*. 1854-ben a Nemzeti Színház tagja lett. Klasszikus színművekben és társadalmi drámákban aratott nagy sikereket.

Szigligeti Ede, családi nevén *Szathmáry József*, színész, színiigazgató, drámaíró. (1814—1878.) A Nemzeti Színház 1837-ben rendezőnek, dramaturgnak és titkárnak szerződött. 1873-ban a színház ideiglenes, 1875-ben pedig drámai igazgatója lett. Újjászervezte társulatát és kibővítette műsorát. Mint drámaíró is rendkívül tevékeny volt. Legismertebb színművei: *Csikós*, *Szökött katona*, *Cigány*, *Rózsa*, *A trónkövetelő*, *Fenn az ernyő nincsen kas*, stb.

Szilágyi Fái, színész. (1793—1874.) Vidéki színpadokon kezdte pályáját, majd 1837-ben a Nemzeti Színház tagja lett. Élményeit *Beszélyek és firkák* és *Egy agg színész életéből* c. munkáiban írta meg.

Tenkler Lizi, színésznő. Balogh István színész és színiigazgató (1790—1873) első felesége volt. Különösen rendkívüli szépsége miatt ünnepelték. Déryné szerint Pejaesevies gróf ezer forinttal rábírt Balogh Istvánt, hogy mondjon le nejeről.

Tóth István, színész. (1792—1867.) 1833-ban a budai színházban játszott. 1843-ban mint színiigazgató Erdélyben működött.

- Trattner János Tamás*, nyomdatulajdonos és könyvkereskedő. (1789—1824.) Trattner Mátyás nyomdász fia volt. A magyar irodalom érdekében nagy áldozatokat hozott.
- Udvarhelyi Miklós*, színész. (1790—1864.) Hosszú ideig vidéken működött, majd 1838-ban a Nemzeti Színház tagja lett. Vigjátékban, tragédiában és operában egyaránt sikereket aratott.
- Vahot (Vachott) Imre*, ügyvéd, író, hírlapíró. (1820-1879.) A Pesti Divatlap és más folyóiratok szerkesztője volt. Több színművet írt. Legismertebb a *Huszárcsíny* c. népszínműve. Szerkesztette a *Magyar Thália* c. zsebkönyvet. Röpirata: *Még egy szózat a magyar színház ügyében*, 1840.
- Veress József* (ótordai), író. Városi főjegyző volt Tordán, majd több ízben megyei követ. Elbeszéléseket, költeményeket és kritikákat írt a, Eegélő, Honművész, Remény, Athenaeum c. lapokba. V. ö. Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színészet és színház története, 340—344. lap.
- Vida László, fegyverneki*. Pestmegye táblabírája, a pesti magyar színtársulat intendánsa. (1770—1831.) Az Erdélyből Magyarországra szakadt színtársulat igazgatását 1809-ben magára vállalta és egy hónapon belül helyet szerzett színészeinek a Hacker szálában. 1811-ig vezette a társulatot. Több színművet írt és fordított.
- Vitkovics Mihály*, ügyvéd, író. (1778—1829.) Verseket, meséket és két szindarabot írt. Több színművet fordított.
- Vörösmarty Mihály*, költő, drámaíró. (1800—1855.) Színibírálati az Athenaeumban jelentek meg *Játékszíni Krónika* címen. Ezekben több ízben foglalkozott Déryné játékaival.
- Walther László Imre*, levéltáros. (1788—1865.) A gróf Károlyi-nemzetség levéltárosa és a Tudományos Akadémia levelező tagja volt. Oklevéltani és nyelvészeti tanulmányokat írt.
- Wass Imre, czegei gróf*, cs. és kir. kamarás. (1854.) Világlátott, művelt ember volt, nagy zeneismerő és kiváló fuvolajátékos. Jelentős szerepet játszott a kolozsvári színészet

irányításában. Egy ideig a társulat intendánsa volt. Erősen vonzódott Dérynéhez, aki több helyen is említi őt naplójában.

Wass Sámuel, czegei gróf, Wass Imre fia, országgyűlési képviselő. (1814—1879.) Jelentékeny politikai és diplomáciai szerepet játszott a szabadságharcban. Utána Amerikában aranybányászattal foglalkozott. 1858-ban hazajött, s a Deák-párt híve lett. 1866-ban újból megválasztották képviselőnek.

Weher, Karl Maria, báró, német zeneszerző. (1786—1826.) Híres operájának, a *Freischütz* nék szövegét *Kind Friedrich* írta és *Fály Elek* fordította le magyarra *A bübajos vadász* címen. A pesti Nemzeti Színház 1838-ban mutatta be. Kolozsvárott már 1825-ben előadták.

Weigl József, zeneszerző. (1766—1846.) Korában nagyon népszerű volt *Die Schwizerfamilie* c. operája, amelynek szövegét *Fály Elek* fordította le *Helvéciái háznép* elmen.

Wesselényi Miklós báró, idősb. (1750—1809.) Lelkes támogatója volt a magyar színészetnek. 1794-től egészen haláláig irányította az erdélyi színjátszást. Társulatából rajokat bocsátott Magyarországra is. A pesti társulat is az ő színészeiből került ki.

Zomb József, karmester és zenetanító. (A XIX. század elején.) Kassán működött. Több színműhöz írt színpadi kísérőzenét.

4. A SZÖVEGBEN ELŐFORDULÓ DARABOK JEGYZÉKE.

Ál-Catalani. Énekes játék 2 felv. Írta: Bäuerle Adolf. Zene: Schuster. Ford.: Komlóssy Ferenc.

Amerikaiak Európában. Vígjáték. Írta: ?

Angelo, Padua zsarnoka. Tragédia 4 felv. Írta: Hugo Victor. Ford.: Csató Pál.

Aranyműves leánykája. Vígjáték 2 felv. Írta: Blum Karl. Ford.: Déryné.

Ármány és szerelem. Tragédia 5 felv. Írta: Schiller Frigyes. Ford.: Szenvey, — Vass István.

Árpád ébredése. Előjáték 1 felv. Írta: Vörösmarty Mihály.

- Attila*. Tört. színjáték 4 felv. Írta: Ziegler Fr. W. Ford.: Déryné.
- Bakos, vagy az ártatlan vétkes*. Vigjáték 3 felv. Írta: Kotzebue A. Fr. F. Ford.: Balogh István. — Patai István.
- Bársony cipő*. Harcias játék 6 felv. Írta: Bimch-Pfeiffer Karolina, Ford.: Beáky Fülöp Sámuel.
- Beatrice di Tenda*. Daljáték. 2 felv. Írta: Romani Félix Zene: Bellini Vincenzo Ott G. német szövegéből ford.: Jakab István.
- Bécs karinthisi kapui*. Írta: ?
- Béla fxitása*. Daljáték 2 felv. Kotzebue után írta: Cserey Péter. Zene: Ruzitska József.
- Benjamin Lengyelországiéi vagy a nyolcgarasos atyafi*. Vigjáték 5 felv. Írta: Cuno II. Ford.: Komlóssy Ferenc.
- Bcnyovszky gróf, vagy a kamcsatkai összeesküvés*. Érzékeny játék 5 felv. Írta: Kotzebue. A. Fr. F. Ford.: Láng Ádám.
- Bocskay István*. Nézőjáték 5 felv. Kotzebue „Ubaldo” c. darabja után írta: Láng Ádám.
- Borzasztó éj a paluzsi 'kastélyban*. Színjáték 3 felv. Írta: Mellesville Genlis. Ford.: Kiss János.
- Bujdosó Ámor, vagy a gyanakodó házasok*. Vigjáték 4 felv. írta: Kotzebue A. Fr. F. Ford.:? V. ö. Vörösmarty: Játékszíni krónika, LXXXIX. 1838. május 26.
- Bűbájós vadász*. Daljáték 3 felv. Írta: Kind Frigyes. Zene: Weber Karl Maria. Ford.: Pály Elek, — Szerdahelyi József.
- Csikós.* Népszínmű 3 felv. Írta: Szigligeti Ede. Zene: Szerdahelyi József.
- Csörgősapka, vagy a jóit evő zarándok*. Énekes játék 3 felv. Írta: Schikaneder Emanuel. Zene: Henneberg. Ford.: Szerdahelyi András.
- Donna Diana*. Vigjáték 5 felv. Írta: Moreto. West német átdolgozásából ford.: Komlóssy Ferenc.
- Don Juan*. Daljáték 2 felv. Írta: Abbate da Ponte. Zene: Mozart Amadeus. Ford.: Pály Elek, — Szerdahelyi József.
- Dúsgázdag paraszt, vagy a tündérországi leány*. Énekes tündérjáték 3 felv. Írta: Raimund Ferdinand. Ford.: Szerdahelyi József.

- Egyiptomi út, vagy így fogják as egeret.* Írta: Spiess. Ford.:? 1810. április 8-án ebben a darabban a szobalány volt Déryné első játékszerepe.
- Éjféli.* Színjáték 5 felv. Írta: Frédéric és Cronier. Franciából átdolgozta: Lambert J. W. Ford.: Déryné. V. ö. Vörösmarty: Magyar játékszini krónika, LXI. 1837. december 1G.
- Élet csak álom.* Nézőjáték 5 felv. Írta: Calderon de la Barca. West német átdolgozása után ford.: Láng Ádám, — Déry István.
- Elevenholt házaspár.* Vígjáték 1 felv. Írta: Lebrun K. A. Ford.: Telepy György. A párdalt szerzé: Szerdahelyi József. V. ö. Bajza: Magyar játékszini krónika, IX. 1838. július 23.
- Erdei bölcs asszony.* Színjáték 5 felv. Írta: Kotzebue A. Fr. F. Ford.: Vass István.
- Falusi borbély.* Énekes játék 2 felv. Írta: Schenk-Schmidt. Ford.: Kocsi Patkó János, — Bíró József.
- Fejedelem titkos utazása.* (Incognito.) Szomorújáték 4 felv. Írta: Ziegler Fr. W. Ford.: Mérey Sándor.
- Fiasco.* Szomorújáték 5 felv. Írta: Schiller Frigyes. Ford.: Puky József, — Nagy Ignác. V. ö. Vörösmarty: Játékszini krónika, CXVII. 1838. augusztus 27.
- Fonák román.* Vígjáték 4 felv. Írta: Grammerstättor. Ford.: Várady Péter.
- Foster testvérek.* Drámai rajzolat 5 felv. Írta: Töpfer K. Fr. G. Schneider német átdolgozása után ford.: Joannovics Deme-ter. V. ö. Vörösmarty: Játékszini krónika, XXIX. 1837. október 4.
- Fra Diavolo.* Daljáték 3 felv. Írta: Seribe Eugene. Zene: Auber Daniel François. Ford.: Szerdahelyi József.
- Frigyesi Elek, vagy menet a vashámorba.* (Fidelio.) Színjáték 5 felv. Írta: Holbein Fr. J. Ford.: Láng Ádám.
- Gabriella.* Színjáték 3 felv. írta: Castelli T. Fr. Ford.: Kova-sóczy Mihály.
- Gioconde.* Daljáték. Írta: ?
- Gyökerez orvoslás.* Vígjáték 3 felv. Írta: Weiesenthurn Johanna Franul. Ford.: Déry István.

- Hajadon.* Színjáték 4 felv. Írta: Kotzebue A. Fr. F. Ford.: ?
Hamlet. Tragédia ü fclv. írta: Shakespeare. Schröder átdolgozása után ford.: Kazinczy Ferenc. 1810. március 29-éü egy udvari dráma szerepében lépett először Déryné színpadra mint statisztza.
- Havasi Rózsa,* vagy *Alpesi Rózsácska.* Színjáték 3 felv. Írta: Holbein Fr. Ig. Ford.: Kiss János, — Szilágyi Ferenc.
- Házi orvosság.* Vigjáték 3 felv. írta: Weisse Fr. K. Ford.: Simái Kristóf.
- Heilbronni Katinka.* Színmű 3 felv. írta: Kleist B'. II. W. Holbein átdolgozása után ford.: Komlóssy Ferenc.
- Helvéciái, háznép.* Daljáték 3 felv. írta: Castelli. Zene: Weigl Joseph. Ford.: Pály Elek.
- Hunyadi János a szendrői várban.* Érzékeny játék. írta: Tannárky Pál.
- Jelvd.* L. Yelva.
- Jó barátok.* Színjáték 4 felv. írta: Ziegler Fr. W. Ford.: Erny Mihály, — (Déryné?)
- József és testvérei.* Dalmű 3 felv. írta: Duval. Zene: Méhul Etienne Nicolas. Hassaurek német szövegéből ford.: Láng-Ádám.
- Kegyencek.* Színjáték 5 felv. írta: Rirch-Pfeiffer Karolina. Ford.: Kovacsóczy Mihály. V. ö. Vörösmarty: Játékszinl krónika. XX. 1837. szeptember 23.
- Kemény Simon.* Történelmi dalmű 2 felv. írta: Kisfaludy Károly. Zene: Euzitska József.
- Két gályarab, vagy a st. aldervoni malom.* Színjáték 3 felv. írta: Hell Theodor. Ford.: Megyeri Károly.
- Két özvegy.* Vigjáték 1 felv. írta: Holbein Fi'. I. Ford.: Újfalussy Sándor v. Keszi József.
- Kézművesei lakozá->a.* Énekes vigjáték 1 felv. írta: Angeli L., Ford.: Mérey Sándor.
- Kis cigányleány.* Nézőjáték 4 felv. írta: Kotzebue A. Fi'. F. Ford.: Déryné.
- Kötőtűk.* Érzékeny játék 4 felv. írta: Kotzebue A Fr. F. Ford.: Péry Ignác.

- Leánykérés szabály szerint.* Vigjáték 4 felv. Írta: Töpfer K.
Fr. GL Ford.: Fáacsy Lajos.
- Leégett hás.* Vigjáték 1 felv. Írta: Schikaneder Emanuel. Ford.:
Murányi Karolina.
- Májusi nap.* Néző játék 5 felv. Írta: Hagemann. Ford.: Déryné.
- Mardosó lelkiismeret, v. Kővári Sándor br.* Színjáték 4 felv.
Írta: Kotzebue A. Fr. F. Ford.: Molnár János.
- Marienburgi leány v. Katinka.* Néző játék 5 felv. Írta: Kratter
után Kotzebue A. Fr. F. Ford.: Ernyi Mihály,
- Marino Faliero.* Daljáték. Írta: ? Ford.: Jakab István.
- Megosztott szív.* Vigjáték 1 felv. Írta: Kotzebue A. Fr. F.
Ford.: Farkas Mária.
- Mézeshetek.* Vigjáték 2 felv. Írta: Hell Theodor. Ford.: Zsivora
József.
- Mivcltség és természet, vagy a képmutatók.* Vigjáték 4 felv.
Írta: Albini J. B. Ford.: Balogh István.
- Monaldeschi.* (Christine.) Színmű 5 felv. Írta: Dumas Alexandre. '
Both átdolgozása nyomán ford.: Havi Mihály.
- Monteechi és Capuletti párt.* (Romeo és Julia.) Daljáték 3 felv.
Shakespeare után írta: Romani. Zene: Bellini Vincenzo.
Ford.: Szerdahelyi József.
- Nagy rokonság.* Vigjáték 5 felv. Írta: Kotzebue A. Fr. F.
Ford.: Láng Ádám,—(Ernyi Mihály?)—Komlóasy Ferenc.
- Nagy zűrzavar.* Vigjáték 5 felv. Írta: Kotzebue A. Fr. F.
Ford.: Ernyi Mihály.
- Negyven esztendő férfi.* Vigjáték 1 felv. Írta: Kotzebue A.
Fr. F. Ford.: Déryné.
- Negyven rabló, vagy Soncha barlangja.* Melodráma 2 felv. írta:
TreuhoM. Ford.: Telepy György.
- Norma.* Tragikus dalmű 2 felv. Szövegét Loumet francia tragé-
diája után írta: Romani Felice. Zene: Bellini Vincenzo.
Ford.: Szerdahelyi József. V. ö Bajza: Magyar játékszíni
krónika, VTI. 1838. július 21.
- Nőragadás az álarcos bálból.* Énekes játék 3 felv. Írta: Schiekh.
Zene: Müller Adolf. Ford.: Fekete Soma,
- Ó rajzolat.* Vigjáték 1 felv. Írta: ? Ford.: Déryné,

- Otello*. Dalmű 3 felv. Írta: Shakespeare szövegéből Berio. Zene: Rossini Gioacchino. Ford.: Szerdahelyi József.
- Ördög Böiért*. Dalmű 5 felv. Írta: Scribo-Delavigne. Zene: Meyerbeer Giacomo. Ford: Szilágyi Pál.
- Párizsi János*. Daljáték 2 felv. Írta: St. Just. Zene: Boëldieu François Adrien. Seyfried német szövege után ford.: Pály Elek.
- Párt dühe (Pártosság dühe), vagy a hit ereje*. Színjáték 5 felv. Írta: Ziegler Fr. W. Ford.: Katona József. V. ö. Vörösmarty: Játékszíni krónika. LXVI. 1837, december 28.
- Paulina, a Utol; gyermeke*. Néző játék 5 felv. Írta: Weissenthum. Johanna Franul. Ford.: Déryné.
- Perseus és Andromeda*. Énekes játék. Írta: Vida László. Zene: Pacha Gáspár.
- Preiosa*. Melodráma 4 felv. Írta: Wolff P. A. Zene: Weber Karl Maria. Ford.: Komlóssy Ferenc.
- Rózsa*. Eredeti vígjáték 3 felv. Írta: Szigligeti Ede.
- Rózsák*. Vígjáték 1 felv. Írta: Kotzebue A. Fr. F. Ford.: ?
- Sachs János, a varga*. Színmű 4 felv. Írta: Deinhardtstein. Ford.: ?
- Semiramis*. Daljáték. Írta: Rossi. Zene: Rossini Gioacchino. Ford.: ?
- Sevillai borbély*. Daljáték 2 felv. írta: Sterbini. Zene: Rossini Gioacchino. Ford.: Szerdahelyi József, — Bántó Sámuel.
- Sladinger, a kovács*. Vígjáték 3 felv. Írta: Kotzebue után Ziegler. Ford.: Láng Adána, — Ernyi Mihály, — Telepy György.
- Stuart Mária*. Szomorújáték 5 felv. Írta: Schiller Friedrich. Forß.: Déry István, — Kovacsóczy Mihály.
- Szemorvos*. Dalmű 2 felv. Írta: 1 Zene: Gyrowetz. A franciából németre átdolgozta Veith, magyarra ford.: ?
- Szerlem gyermeke*. Érzékeny játék 5 felv. Írta: Kotzebue A. Fr. F. Ford.: Verseghy Ferenc.
- Szerlem jegyzőkönyve*. Vígjáték 3 felv. Írta: Bauernfeld. Ford.: Láng Ádám.
- Szultán horoszkópja*. Írta: ? Ford.: Déryné.

- Tancred.* Daljáték 2 felv. írta: Eossi. Zene: Rossini Gioacchino.
Ford.: Pály Elek, — Bántó Sámuel.
- Tatárok Magyarországon.* Dráma 5 felv. írta: Kisfaludy Károly.
- Tevés.* Dráma 5 felv. írta: Dumas Alexandre. Ford.: ISI agy Elek.
- Természet leánya.* Érzékeny játék 3 felv. írta: Lafontaine A.
II. J. Ford.: Láng Ádám, — Gózon Imre.
- Tizenhatéves királyné, vagy Krisztina uralma és lemondása.*
Dráma 2 felv. írta: Heil Theodor. Ford.: Déryné — Kiwi
János, — Fácsy Lajos.
- Tolvaj szarka.* Dalmű 2 felv. írta: Guilielmi. Zene: Rossini
Gioacchino. Soyfried nyomán ford.: Pály Elek.
- Tréfa és valóság.* Vígjáték, 1 felv. írta: Ziegler Fr. W. Ford.:
Komlóssy Ferenc.
- Tnlókányi Málé, vagy a nyíri fi először Pesten.* Vig énekes
játék 3 felv. Perinél után írta: Stegmayer. Ford.: Láng
Ádám.
- Tündérvásár Magyarországon.* Vígjáték 2 felv. írta: Hirsch-
feld. Ford.: Láng Ádám. V. ö. Vörösmarty: Játékszíni
krónika, VII. 1837. augusztus 28.
- Újholdvasárnap gyermeke.* Érzékeny játék 2 felv. írta: Ferinet
Joachim—Müller Wenzel. Ford.: Horváth József.
- Új szőlő segédeszköz.* Vígjáték 2 felv. írta: Weissenthum Johanna
Franul. Ford.): Kiss János. V. ö. Vörösmarty: Játékszíni
krónika, XXXII. 1837. október 12.
- Vadon titka.* Színjáték 3 felv. írta: Telepy György.
- Varázssíp.* Dalmű 2 felv. írta: Schikaneder Emanuel. Zene:
Mozart Amadeus. Ford.: Pály Elek.
- Vasálarca.* Történeti színjáték 5 felv. írta: Des Amould és
Fournier. Ford.: Garay János.
- Velencei kalmár.* Színmű 5 felv. írta: Shakespeare. Ford.: Lu-
kács Lajos.
- Vérnász.* Szomorújáték 5 felv. írta: Vörösmarty Mihály.
- Világ divatja.* Vígjáték 4 felv. írta: Töpfer K. Fr. G. Ford.:
Komlóssy Ferenc. V. ö. Vörösmarty: Játékszíni krónika,
XIX. 1837. szeptember 21. és CX. 1838. augusztus 2.
- Yclva, az orosz árva.* Melodráma 2 felv. írta: Scribe-Villeneuve-

- Dcsvergers. Zene: Eoser. Prix Albert átdolgozásából ford.: Déryné, — Castelli átdolgozásából ford.: Komlóssy Ferenc.
- Zampa*. Nagy daljáték 3 felv. Írta: Mellesville. Zene: Herold Louis. Elmenreich Friderika után ford.: Szerdahelyi József. V. ö. Vörösmarty: Játékszíni krónika, XXVI. 1837. szeptember 30.
- Zrinyi*. Színmű 5 felv. Írta: Korner Theodor. Ford.: Petrichevich Horváth Dániel, — Szemere Pál.

5. BIBLIOGRÁFIA.

- Alanyi Gyula*, Déryné, Blaháné, Egressy. Az Újság, 1934. 284. szá,m.
- Balassa Imre*. Ki volt Déryné? Új Idők, 1939. II. 528. 1.
- Balassa Imre*. Déryné. Egy régi színésznő élete. 2 kötet. Budapest,, 1940. Singer és Wolfner. 8° 209; 219 lap.
- Balkonyi Enikő*. Déryné Széppataki Róza. Budapest, 1937. Szerző. Kerényi könyvnyomda. 8° 56 l.
- Bar any ay József*. Déryné „ifjasszony” Komáromban. (A komáromi színészet 100 évvel ezelőtt.) Komáromi Újság, 1914. 30. ez.
- Déryné ifjasszony öregasszony korában. Budapesti Hírlap, 1931. 126. az.
- (--- cs —) A miskolci színészek Déryné sírjánál. Seggeli Magyarország, 1942. 213. sz.
- C. Ss. K. Hogyan lett a vézna, görbevallú, kis Schenbach Rozáliából Déryné ifjasszony. Budapesti Hírlap,, 1932. 158. sz. mell.
- Egerváry Potemkin Ödön*. Hogyan jött létre Déryné Naplója? Nemzet, 1891. 87. húsvéti szám.
- End'ródi Sándor*. Dobó Klára és Déryné Rózsa. Pozsony, 1889. Stampfel. 8° 12, 12 lap. (Magyar hölgyek életrajzai. 7. sz.)
- Erődi Jenő*. Emlékezés Dérynére. Újság 19-1-2. 217. sz.

- Flóriám, Katalin*, Déryné. Magyar írás, 1936. 10. sz.
- Fodor István*, Déryné Marosvásárhelyen. Marosvásárhely, 1939.
Szerző. 32. i. Ism. Császár Edit. Századok. 517. 1.
- Gálffy Mária*. Déryné Széppataki Róza. Paedagogiumi Lapok,
VIII. 1910. 1. sz.
- Cnrahomé MUDóssy Ilona*. Déryné sírjánál. Miskolci Napló 1903.
(57. sz.)
- Gyalui Farkas*. Déryné mint színházi igazgató. Budapesti Hírlap,
1929. 40. az.
- Gyalm Farkas*. Déryné igazi arcképe. Literatura, 1933. 5. 1.
- E—a*. Déryné Sárospatakon. Sárospatak, 1913. 38. sz.
- Keresstessy Sándor*. Déryné Miskolcon. Színpad és Élet, 1904.
30., 31. sz.
- Kiss Pál*. Déryné egy ismeretlen levele. Pásztortűz, 1940. 354—
356. 1.
- Lengyel Laura*. Déryné naplója. Budapesti Hírlap, 1901. 98. sz.
- Lőcsei Elemér*, Hetven éve halt meg Miskolcon Déryné ifjasz
szony. Pesti Hírlap, 1942. 201. sz.
- Naményi Lajos*. Déryné visszavonulása a színészettől. Vasár-
napi Újság, 1902. 26. sz.
- Naményi Lajos*. Déryné a hanyatlás éveiben. Magyar Közélet,
1902. II. k. 285—292. 1.
- [*Névtelen.*] Déryné kolozsvári levelei. Előre, 1907. 120. sz.
- [*Névtelen.*] Déryné levele Néb Máriához. Magyar Thalia. 18S2.
3. sz. január 15.
- Nil*. Ahol Déryré meghalt. Újság, 1937. 259. sz.
- Patahy József*. Déryné. Kerekasztal, 1937. 20—25. 1.
- Prielle Kornélia* feljegyzései. Déryné. Budapesti Hírlap, 1900.
75. sz.,
- Prielle Kornélia*. „Dérynéről.” Uj Idők, 1901. 12. sz.
- Pnliánszkyne Kádár Jolán*. Két napló. Magyar Női Szemle, 1940.
5—9. 1.

- Radnóti Dezsőné.* Déryné naplójából. Erdély., 1903. 16—19. 1. *Siklóssy László.* Déryné arcképe. A Pesti Hírlap? Vasárnapja. 11932. 2. ez.
- Stand Géza.* Déryné-emlékünnepe a Nemzeti Színházban. Újság, 1943. december 25.
- Sydney Cárion.* Déryné naplója. (Befejezés. Írta Prielle Cornelia.) Az Újság, 1908. 27. az.
- Sydney Carton.* Aliol Déryné meghalt. Miskolczi Napló, 1904. 249. es.
- Sydney Carton.* Ahol Déryné meghalt. Kolozsvári Hírlap, 1909. 226. ez.
- Sydney Carton.* Déryné utolsó otthona. Az Újság vasárnapja, 1928. IV. 22. sz.
- Szatai Ferenc.* Déryné és Debrecen. Ország-Világ, 1909. 40. sz.
- Szétsényi Márta I.* Déryné Egerben. Képes Krónika, 1933. 12. sz.
- Várad Antal.* Dérynééről. Az Újság, 1908. 22. sz.
- Vértessy Sándor.* Déryné Széppataki Róza. Ország-Világ. 1905. 1., 2. sz.
- Vértessy Sándor.* Déryné Széppataki Róza, Felsőkereskedelmi tanárok miskolczi szünidei tanfolyam emlékkönyve, 1905. 70—87. 1.

*

Déryné Naplójának két kiadása van; az egyiket *Tors Kálmán*, a másikat *Bayer József* rendezte sajtó alá:

1. *Déryné Naplója.* A Kisfaludy-Társaság megbízásából sajtó alá rendezte *Tors Kémiám.*, 2 kötet. Budapest, 1879—1880. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. 8° XVI, 349; 346 lap.
 2. *Déryné naplója.* Első teljes kiadás. Az eredeti kézirat alapján sajtó alá rendezte *Bayer József.* 3 kötet. Budapest, 1900. Singer és Wolfner. 8° 464; 465; 494 lap, 10 t.
- Ism.* 1901. Londszy Elek. Pesti Napló, 52., 53. sz. — T. R, Új Idők, 4. ez. — Egyetértés, 96. sz. — S. E. Hét, 6. sz.

Szemelvények:

- Fáylné-Hentaller Mariska.* A magyar írónőkről. Budapest, 1889. Szerző. 8° 192 lap. (Déryné 5. Életrajz és naplórészlet: 180—184. lap.)
- Ilasati utasok Erdélyben.* Csokonai, Kisfaludy S... stb. Déryné .. . stb. útirajzai. Moltcr Károly előszavával. Kolozsvár, 1942. Lepage. 8° 201 lap. (Déryné: Kolozsvári színház. Naplórészlet. 66—71. lap.)
- Két ország ölekezése. 1791—1867.* Bethlen Lajos, stb. Déryné, Széppataki Róza, _____ stb. írásaiból. Bevezette: Bisztray Gyula. Budapest, (é. n.) Franklin. 8° XLII, 282 lap. (Erdély öröksége, X. k.) (Déryné naplójából: 64—87. lap.)